

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

**Кафедра теорії і методики
дошкільної освіти**

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШИХ
ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ВИТИНАНКОЮ**

Виконав:

Александрова Наталія Олексіївна
магістрантка спеціальності
012 «Дошкільна освіта»
ОПП «Дошкільна освіта»

Науковий керівник:

к. п. н., ст.викладач
Заїка Олена Яківна

Допущено до захисту
«24» листопада 2021р.

Завідувач кафедри

_____ Корякіна І.В.

Оцінка _____

Дата захисту: «__» _____ 20__ р.

Оцінка _____

Підписи членів ЕК:

Глухів - 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ВИТИНАНКОЮ.	7
1.1. Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми естетичного виховання дошкільників.....	7
1.2. Особливості витинанки як засобу естетичного виховання дошкільників.....	23
1.3. Педагогічні умови формування художньо-естетичної культури у старших дошкільників у процесі ознайомлення з витинанкою.....	35
Висновки з розділу 1.....	52
Розділ 2. ЗМІСТ І РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ВИТИНАНКОЮ.....	54
2.1. Вивчення стану сформованості художньо-естетичної культури у дітей старшого дошкільного віку в ЗДО.....	54
2.2. Впровадження педагогічних умов формування художньо-естетичної культури старших дошкільників у процесі ознайомлення з витинанкою.....	69
2.3. Аналіз результатів проведеної роботи з формування художньо-естетичної культури старших дошкільників у процесі ознайомлення з витинанкою.....	78
Висновки до розділу 2	82
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	84
ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	90
ДОДАТКИ	99

ВСТУП

Естетичне виховання є однією з найважливіших складових культурного розвитку особистості людини. Культура, зокрема, естетична, є важливим чинником гуманістичного спрямування виховного процесу, пріоритету в ньому загально-людських і культурно-національних цінностей. Знання, вміння та навички, отримані в ранньому дитинстві, значним чином впливають на подальший розвиток дитини. Формування естетичної культури набуває особливої значущості саме в дошкільному віці.

Належний і оптимальний рівень соціально-особистісного розвитку дитини може бути забезпечений через формування у неї чуття краси в її різних проявах, ціннісного ставлення до змісту предметного світу та світу мистецтва, розвитку творчих здібностей.

Це зумовило увагу науковців до різних видів естетичної діяльності дошкільників, оскільки саме через неї зростаюча особистість реалізує свій природний потенціал, долучається до надбань культури. У нашому дослідженні естетична культура - динамічне, процесуальне утворення, що являє собою сукупність естетичних знань, умінь і навичок, які поєднані з естетичною діяльністю; здатність особистості до повноцінного сприймання, правильного розуміння прекрасного у мистецтві і дійсності, прагнення й уміння будувати своє життя за законами краси.

Дослідження проблем формування естетичної культури особистості вітчизняних і зарубіжних мислителів і педагогів (Й. Песталоцці, Ш. Фур'є, З. Борисова, Ю. Борєв, Л. Виготський, В. Давидов, Д. Джола, О. Запорожець, В. Зінченко, М. Каган, О. Костюк, О. Леонт'єв, Б. Лихачов, Є. Назайкінський, С. Рубінштейн, Б. Теплов, А. Щербо, П. Якобсон та ін.) становлять основу для вивчення закономірностей розвитку естетичної культури особистості (естетичне сприйняття, емоційно-оцінне судження, естетична діяльність).

Окремі аспекти проблеми естетичного виховання дітей розглядаються в історико-педагогічних працях О. Донченко (естетичне виховання дітей дошкільного віку в педагогічній думці України у кінці XIX – початку XX

ст.), Н. Погрібняк (розвиток основ художньо-естетичної культури у дітей дошкільного віку як складової життєтворчості).

Провідну роль у формуванні естетичної культури особистості відіграє декоративне мистецтво, що виступає носієм високих духовних цінностей. Естетична діяльність – ефективний засіб емоційно-діяльнісного переживання, привласнення соціально значущих цінностей, духовного збагачення особистості.

Теорія естетичного виховання дошкільників сформована на основі наукових висновків про необхідність удосконалення початкового естетичного виховання засобами декоративного мистецтва.

Процес формування естетичної культури засобами декоративного мистецтва у дітей дошкільного віку, на думку дослідників, спирається на культурологічний підхід, який забезпечує спрямованість дошкільної освіти на становлення і розвиток культурної особистості; аксіологічний підхід (у рамках якого естетичне виховання дошкільників орієнтовано на залучення до цінностей культури і декоративного мистецтва через актуалізацію естетичних інтересів, смаків, оцінок, готовність керуватися ними в художній діяльності; діяльнісний підхід (який виступає умовою формування ціннісних особистісних якостей у дітей і емоційно-ціннісного ставлення дошкільників до світу і самого себе).

Залишаються не до кінця розкритими питання естетичного виховання старших дошкільників у процесі ознайомлення з витинанкою, оскільки саме витинанка, торкаючись емоційної сфери людини, впливає на формування її естетичних інтересів, оцінок, естетичних смаків.

З огляду на це темою нашого дослідження ми обрали **«Формування художньо-естетичної культури старших дошкільників у процесі ознайомлення з витинанкою».**

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально апробувати педагогічні умови формування естетичної культури старших дошкільників у процесі ознайомлення з витинанкою.

Об'єкт дослідження: процес формування художньо-естетичної культури старших дошкільників.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування художньо-естетичної культури старших дошкільників у процесі ознайомлення з витинанкою.

Гіпотеза дослідження: передбачаємо, що формування художньо-естетичної культури старших дошкільників у процесі ознайомлення з витинанкою буде проходити ефективніше за таких умов:

- використання педагогічного потенціалу витинанки з урахуванням її виховних та розвиваючих можливостей;
- постійне розширення досвіду сприйняття, відтворення і трансляції художніх творів;
- реалізація особистісно-орієнтованого підходу до дітей у процесі ознайомлення з витинанкою.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати психолого-педагогічну та мистецтвознавчу літературу з проблеми формування художньо-естетичної культури старших дошкільників у процесі ознайомлення з витинанкою.
2. Виявити рівень сформованості художньо-естетичної культури старших дошкільників.
3. Обґрунтувати й експериментально апробувати комплекс педагогічних умов формування художньо-естетичної культури старших дошкільників у процесі ознайомлення з витинанкою.
4. Розробити практичні рекомендації для вихователів з формування художньо-естетичної культури старших дошкільників у процесі ознайомлення з витинанкою.

Для вирішення поставлених завдань використовували такі **методи дослідження:**

теоретичні: аналіз психолого-педагогічної та мистецтвознавчої літератури з проблеми дослідження, систематизація та класифікація зібраної

інформації, узагальнення отриманих даних, синтез рекомендацій та висновків з проблематики дослідження;

емпіричні: діагностика рівня прояву естетичної культури старших дошкільників, спостереження, бесіди з дітьми, педагогічний експеримент.

Наукова новизна дослідження: обґрунтовано критерії й показники рівня прояву художньо-естетичної культури старших дошкільників; науково обґрунтовано комплекс педагогічних умов формування художньо-естетичної культури старших дошкільників у процесі ознайомлення з витинанкою.

Практичне значення дослідження: обґрунтовано педагогічні умови формування художньо-естетичної культури старших дошкільників у процесі ознайомлення з витинанкою, а також розроблено рекомендації для батьків і педагогів з формування художньо-естетичної культури старших дошкільників.

Структура роботи. Магістерська робота складається: зі вступу, двох розділів, рекомендацій, висновків, списку використаних джерел (94 найменувань), 10 додатків, 4 таблиці, 3 рисунки.

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ВИТИНАНКОЮ

1.1. Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми естетичного виховання дошкільників

Теорія естетичного виховання, будучи частиною загальної педагогіки, спирається дані такі наук, як естетика і психологія. Усі суспільні науки перебувають у певних співвідношеннях, які можна розглядати з різних точок зору. Наше завдання обмежується тим, щоб встановити які основи естетики та психології можуть бути застосовані при обґрунтуванні змісту естетичного виховання дітей дошкільного віку. естетика визначає особливості естетичного освоєння дійсності, характеризує суспільно-перетворюючу роль мистецтва. Це дає можливість встановити, які з явищ прекрасного, що існують у дійсності та мистецтві, можуть бути освоєні дитиною і яким шляхом йде це освоєння. Психологія допомагає охарактеризувати природу дитячих естетичних емоцій, особливості естетичних сприйнятів, міркувань, особливості художньо-творчих (а також і спеціально музичних, літературних, образотворчих) здібностей. Крім того, психологічні дані використовуються при встановленні закономірностей естетичного розвитку на різних вікових етапах дитини.

Теорія естетичного виховання дошкільників сформована на основі наукових висновків Н. Ветлугіної, В. Ждан, Т. Комарової, В. Котляра, Г. Підкурғанної, Н. Сакуліної, Є. Фльоріної.

Системний погляд на проблему естетичного виховання запропонували у своїх дослідженнях Н. Ветлугіна [8-11], Є. Фльоріна [78], які схарактеризували роль, місце, взаємозв'язок різних засобів естетичного виховання; прагнула єдності емоційного і пізнавального сприймання змісту і форми.

На думку Д. Джоли та А. Щербо, естетичне виховання передбачає наявність сформованих знань, розвинених естетичних почуттів, естетичного сприймання та переживання, оцінних здібностей та художньо-творчої діяльності в аспекті естетичного, яка є підсумковим, інтерактивним виявом особистісного естетичного ставлення [20].

Естетичне виховання є складним і багатогранним явищем, яке А. Карталов називає «системою естетичного виховання». Структура системи естетичного виховання охоплює такі компоненти: об'єкт естетичного впливу, об'єкт керування системою, естетична цінність, воляова орієнтація [37, с.33].

Аналогічного погляду дотримується А. Семашко: «Система естетичного виховання включає усе різноманіття естетико-виховної діяльності, тобто основні сфери естетичного впливу, принципи, що визначають зміст, форми і методи роботи» [73, с.75–76].

Людина та світ перебувають у різноманітних зв'язках. Основна їх — практичне освоєння світу у процесі праці. Естетичне освоєння дійсності внутрішньо пов'язане з процесами се пізнання, оцінки та перетворення. Але є специфіка в естетичному освоєнні світу. Наука оперує поняттями, а мистецтво — образами, але те й інше є засобом освоєння світу. Наукове та естетичне пізнання світу має єдину основу — суспільно-історичну практику, працю. Конкретне, живе споглядання, абстрактні узагальнення, та був і практична перевірка — такий діалектичний шлях і наукового і естетичного освоєння світу. Але своєрідність естетичного освоєння у цьому, що це шлях особливо й у більшою мірою пов'язані з естетичними емоціями і оцінками, узагальнення носять образний характер, діяльність овеяна поетичної схвильованістю і найчастіше спрямовано створення предметів, речей, мають художню цінність.

Психологія допомагає охарактеризувати природу дитячих естетичних емоцій, особливості естетичних сприйнятів, міркувань, особливості художньо-творчих (а також і спеціально музичних, літературних, образотворчих) здібностей. Крім того, психологічні дані використовуються

при встановлення закономірностей естетичного розвитку на різних вікових етапах дитини.

Особливу роль в естетичному освоєнні дійсності грає мистецтво. Найголовніше становище естетики, засноване на теорії відображення, полягає в наступному: дійсність є джерелом мистецтва, і справді художній твір завжди відображає її явища. Художник, письменник, композитор дають можливість побачити у створених ними художніх образах життя як би з нових сторін. Змістом мистецтва завжди є життя, але відображена у світлі певних ідеалів художника і тому здатна як завдяки своєму змісту, так і художній майстерності втілення впливати на людей. Але мистецтво неспроможна замінити реальність.

Ці положення естетики важливі для педагогічних висновків. Якщо прекрасне існує об'єктивно насправді, а мистецтво відбиває цю дійсність, то, отже, і те й інше може бути засобом естетичного виховання. Неправильно було б естетичне виховання обмежити одним із цих засобів, наприклад, використовуючи лише одне мистецтво. Життя дає чудові можливості для естетичного розвитку дитини. Разом з тим і мистецтво, що яскраво концентрує в собі прекрасне, має зайняти значне місце як один із засобів естетичного виховання.

Дитина так само, як і дорослий, перебуває у взаємозв'язках із оточуючим. Те, що життя, що оточує дитину, прекрасне, - важлива передумова для його естетичного розвитку.

У міру формування дитини перед нею поступово відкривається світ прекрасного. У педагогічному відношенні важливо, що в якій послідовності дорослий розкриває перед дитиною як прекрасне. Важливо також встановити, якими засобами, як, у яких воно робиться надбанням дитини.

Яскраве, помітне, наочне, привабливе передусім сприймається дитиною як прекрасне. Зустріч із нею тішить дитину, вона відчуває задоволення, зацікавленість — так створюються передумови виникнення естетичного почуття, якого немислимо і естетичне ставлення до дійсності. У

міру накопичення естетичних вражень у дитини розвиваються слух, зір, формуються інтереси, схильності, здібності. Він освоює насправді й у мистецтві колір, лінії, звуки, рух, ритм, симетрію, які поступово, у міру розвитку дитини, виступають перед ним як прекрасні форми та властивості.

Але в естетичному переживанні, хоч би як воно було конкретно-чуттєво і образно, завжди є елемент опосередкований TM. На основі вже наявного досвіду, шляхом неодноразового порівняння явищ зароджується спочатку вибіркоче, переважне ставлення до них, а потім з'являються окремі їх оцінки. Поступово в дітей віком виникає оцінкове ставлення, настільки важливе для естетичного освоєння дійсності, закладаються основи, у яких надалі формуватиметься естетичний смак.

Прекрасне доходить до дитини аж ніяк не одним шляхом споглядання. Значно інтенсивніше відбувається процес його освоєння в умовах активних дій дитини - посильних, зрозумілих, привабливих. У дитини виникає бажання діяти радісно та творчо. Він зауважує, що внесений їм у навколишнє лад, чистота приємні і доставляють йому задоволення. Поступово світ, що представлявся неясно і нерозчленовано, набуває ладних, зручних, красивих, приємних обрисів, які, виявляється, можуть бути і змінені, прикрашені, покращені. Очевидніше виступає перед дитиною сила колективних, спільних дій, результати яких завжди кращі і кращі. Разом з тим у дітей рано виникає бажання проявити себе індивідуально, визначити свої схильності, інтереси, які особливо повно та цілеспрямовано розвиваються у колективі.

У процесі всієї цієї різнобічної діяльності створюються сприятливі передумови у розвиток активної, творчої особистості дитини, на формування його художніх здібностей.

Теоретично естетичного виховання важливо вивчення естетичних переживань дитини, особливостей її сприйняття і характеру посильної діяльності. Ці переживання повинні бути показані у зв'язку із загальним розвитком дитини, послідовно на кожному віковому ступені, в їхньому індивідуальному своєрідності. З іншого боку, важливо охарактеризувати ті

явища дійсності та мистецтва, які оточують дитину та можуть бути освоєні як прекрасне.

Визнаючи всю важливість точних слухових і зорових відчуттів для подальшого розвитку більш комплексних художніх здібностей, треба все ж таки підкреслити, що для естетичних переживань важливо не тільки розрізнення звуків, фарб, ліній як таких. Важливо їх значення як вираження і зображення прекрасного, гарного у природі та мистецтві.

Отже, якщо хочемо розглядати розвиток зорових і слухових відчуттів як передумову для подальшого художнього розвитку дітей, воно має здійснюватися за умов діяльності, має естетичний характер. Такою діяльністю насамперед є заняття та ігри, пов'язані з мистецтвом. Ось чому в останньому розділі книги викладено музичні дидактичні ігри на розрізнення звуків за їх тембром, висотою, ритмом та іграми на розвиток поетичного слуху, де показані конкретні шляхи розвитку слухових відчуттів у зв'язку з художньою діяльністю.

Психологічні основи естетичного виховання висвітлюються у дослідженнях Л. Божович, Л. Виготського, А. Запорожця, І. Кона, Б. Теплова.

Психологія естетичного розвитку дошкільника, на думку О. Запорожця, ґрунтується на сприйнятті мистецтва дитиною, де початковим етапом є формування установки на сприйняття як необхідної умови виникнення естетичної потреби, далі відбувається розвиток естетичних здібностей і, як наслідок, потреби у творчості.

У дошкільній педагогіці естетичне виховання розглядається як цілеспрямований процес розвитку емоцій і почуттів, передачі естетичних цінностей, формування естетичних поглядів, інтересів, суджень, оцінок, потреб, смаку, розвитку творчих здібностей, формування естетичного ставлення до дійсності і до мистецтва, активності в пізнанні художніх цінностей і до художньо - продуктивної діяльності (А. Антонова, Н. Ветлугіна, Т. Комарова).

Сучасні педагоги, мистецтвознавці, дослідники культури (Ю. Борєв, М. Каган, Б. Лихачов, В. Мазепа, О. Мелік-Пашаєв, Б. Неменський, Л. Печко) відзначають, що мистецтво виступає хранителем цілісності культури, естетичного досвіду людства, системи цінностей, на основі яких живе і розвивається людина.

Зокрема, В. Мазепа вважає, що естетичне виховання – це система комплексного, планомірного, цілеспрямованого і послідовного впливу на людину, у результаті якого в неї виникає певна світоглядна установка на безпосередню творчу оцінку дійсності і власного життя в суспільстві як прояв естетичних категорій [26, с.93].

Під метою естетичного виховання науковці розуміють якийсь один елемент естетичної свідомості: І. Арончик – «виховання розвинутого естетичного смаку»; Е. Іон – «створення художніх потреб»; К. Горанов, А. Карталов та інші розкривають цю мету через перерахування ряду елементів естетичної свідомості і діяльності людини. Існує низка поглядів на мету естетичного виховання через узагальнюючі категорії естетики. А. Буров, Л. Волович, В. Михайлов відображають її у формуванні естетичного ставлення до дійсності і мистецтва; О. Лармін – у формуванні естетично розвинутої особистості; О. Семашко, В. Скатерщиков та ін. – у формуванні естетичної культури особистості.

Ряд дослідників (О. Бодіна, А. Комарова та ін.), формулюють мету естетичного виховання з різних позицій: естетичного сприймання, потреб, інтересів, поглядів, смаку, ідеалів, ціннісних орієнтацій, діяльності.

Естетичне виховання – системна діяльність, спрямована на розвиток чуттєвої сфери особистості, її умінь сприймати, оцінювати явища естетичної дійсності за законами краси, збагачувати у процесі їх сприймання свій внутрішній світ, оволодівати законами творчості і творити.

Основою, на якій здійснюється естетичне виховання старших дошкільників, є певний рівень художньо-естетичної культури особистості, її здатності до естетичного освоєння дійсності. Цей рівень виявляється як у

розвитку всіх компонентів естетичної свідомості (почуттів, поглядів, переживань, оцінок, смаків, потреб та ідеалів), так і в розвитку умінь і навичок активної перетворювальної діяльності у мистецтві, праці, побуті, людських взаєминах.

Естетичне виховання має свої спеціальні завдання, які діляться на дві групи. Перша група спрямована на формування естетичного ставлення до навколишнього світу. Передбачається наступне: розвивати вміння бачити красу в природі, вчинках, мистецтві, розуміти прекрасне; виховувати художній смак, потребу в пізнанні прекрасного. Друга група завдань спрямована на формування художніх умінь у сфері різних мистецтв: навчання дітей малювання, ліплення, конструювання; співу, рухам під музику; розвиток словесної творчості.

Названі групи завдань дадуть позитивний результат лише за умови їх тісного взаємозв'язку в процесі реалізації [45, с.162].

Одним з важливих завдань естетичного виховання є залучення дітей до мистецтва як елементу культури, в якому акумулюються художньо-естетичні цінності. Твори мистецтва у своїх кращих зразках здатні розкрити всю гаму загальнолюдських цінностей, так як предмет мистецтва - людина в її ставленні до світу і самої себе. У мистецтві втілені універсальність і досконалість людини, відбивається образно-емоційна картина досконалого світу [16-19].

Художнє виховання виражається в художньо-практичному і образно-теоретичному формуванні особистісних якостей, у єдності знань, умінь, навичок і ціннісних орієнтацій і смаків.

У процесі художньої діяльності дитина вчиться ставити цілі і досягати їх, передбачати шляхи здійснення задуму, виявляти витримку, цілеспрямованість, зосередженість. Мистецтво є засобом спілкування і взаєморозуміння, єднання дітей у спільних переживаннях і діях.

Неабияке значення для естетичного виховання має створення можливостей для прилучення дітей до різноманітних видів художньої

діяльності, що дасть їм змогу розширити діапазон естетичного пізнання світу, спробувати свої сили у різних сферах, зосередитися на найпривабливішій і найперспективнішій для себе.

Поліпшенню змісту естетичного виховання сприяють створення у дошкільних закладах розвивального виховного середовища, модернізація засобів і методів роботи з дітьми, спрямованих на розвиток їхнього творчого ставлення до естетичного освоєння дійсності, відображення її у власній творчій діяльності.

Результатом виховання естетичного має стати особливе духовно-практичне ставлення індивіда до дійсності. Проте саме естетичне начало необхідне в спілкуванні з мистецтвом, оскільки художня інформація має не тільки бути осмисленою раціонально, але й пережитою емоційно [85].

Безпосередня реалізація виховного потенціалу мистецтва залежить від сформованості художньо-естетичного сприймання, оскільки саме сприймання виступає «умовою спілкування людини з мистецтвом і тому – умовою здійснення мистецького впливу на особистість, воно є результатом кожного контакту людини з мистецтвом, і нарешті, художнє сприйняття як результат сприймання є невід'ємною часткою кожної з форм художньо-естетичної свідомості – від відчуттів до ідеалу» [56].

Вплив мистецтва на особистість передбачає і накопичення численних художніх вражень, які накладаються одне на одне, поступово збагачуючись і поглиблюючись, викликаючи інтерес і потребу в нових враженнях та їх осмисленні.

Естетичне виховання є основою естетичної культури.

Поняття «культура», «естетична культура» є предметом вивчення численних наукових галузей (філософії, культурології, естетики, етики, психології, педагогіки та інших), як феномен суспільного життя, що розкриває особливості поведінки, свідомості, діяльності людини в конкретних формах життя; як спосіб її життєдіяльності.

У довідкових джерелах «культура» буквально тлумачиться як «доглядати», «поліпшувати». З часом в термін «культура» почали вкладати сенс «виховання», «навчання», «освіта», тобто плекання, догляд за людиною, в ході якого щось доповнюється і виправляється в природі людини.

Культурна людина - це вихована і освічена людина.

У XVIII столітті ідеологи Просвітництва за допомогою терміну «культура» висловлювали ідеї культури як сфери розвитку «людяності», «людської природи», «людського начала в людині» на противагу природному, стихійному, тваринному. Культура трактувалася як засіб піднесення людини, вдосконалення духовного життя і моральності людей, виправлення вад суспільства, втілення «істинної людяності».

У сучасному розумінні даного поняття «... культура охоплює все, що відрізняє життя людського суспільства від життя природи, всі сторони людського буття».

Культура містить у собі все, що створено людиною і характеризує її життя в певних історичних умовах.

Включення дитини у світ дорослої культури носить діалектичний характер. З одного боку, дитина є об'єктом загальнокультурного впливу, своєрідним акумулятором культурних надбань. З іншого боку, діти виступають суб'єктом загальнокультурного процесу, створюючи власний світ культури, тобто дитячу субкультуру [62, с. 104].

Естетична культура – результат активного творчого засвоєння особистістю культурного спадку суспільства; своєрідний сплав особистісних якостей, що утворюють складну динамічну структуру, яка постійно змінюється в результаті взаємодії особистості з прекрасним, а також взаємовпливу особистостей [64, с. 7].

Естетична культура особистості – це сформована на основі власного життєвого досвіду та шляхом естетичного виховання з боку суспільства здатність людини розпізнавати й переживати прекрасне й потворне, піднесене й низьке, трагічне й комічне в мистецтві й навколишній дійсності,

керуватися виробленими культурою естетичними цінностями у своїй практичній діяльності, створювати красу навколо себе й долати недосконалість світу [52].

Естетична культура служить показником рівня естетичного розвитку і виховання особистості. Під естетичною культурою особистості А. Новіков розуміє певний рівень потенціалу, насиченості емоційно-чуттєвим переживанням і духовною насолодою, радістю людини від усіх видів її життєдіяльності [57, с.312].

Погоджуємося з думкою А. Шевчук у тому, що особистісна культура дитини характеризується ступенем усвідомлення культурних цінностей та відповідною поведінкою і виявляється: у ставленні до культурних цінностей (емоційно переживає, виявляє інтереси, смаки до красивих предметів, мистецьких творів, цінує їх); у мисленні (аналізує, порівнює красиве і некрасиве, проводить аналогію між природними і культурними явищами тощо); у духовно-практичній і продуктивній діяльності (сприймає культуру, виявляє почуття, здібності; діє згідно з правилами і проявляє творчість); у мистецькій або художній активності (ініціює зміни, втілює їх, докладає домірні зусилля для реалізації власного задуму тощо) [83, 5–6].

Естетична культура людини – це єдність трьох складових: естетичних почуттів і емоцій, як висхідних компонентів і основи естетичної свідомості, естетичних оцінок, смаків, ідеалів як вищих компонентів естетичної свідомості; знань, які є фундаментом естетичних поглядів і переконань, світогляду людини; умінь, здібностей, потреб, творчих навичок, які необхідні для прояву, розгортання естетичних аспектів у всіх видах і формах діяльності [17].

Естетичну культуру особистості утворюють такі компоненти: естетична свідомість; естетичне сприймання; естетичні почуття; естетичні смаки; естетичні потреби.

Естетична діяльність — безперервний процес формування і реалізації певних творчих умінь, навичок, здібностей, гармонізації себе і світу.

Естетична культура формується у процесі художньо-естетичного виховання, є метою цього процесу.

Дослідження проблем формування естетичної культури особистості вітчизняних і зарубіжних мислителів і педагогів (Аристотель, З. Борисова, Ю. Борєв, А. Буров, Л. Виготський, В. Давидов, Д. Джола, О. Запорожець, В. Зінченко, М. Каган, О. Костюк, О. Леонтєв, Б. Лихачов, Н. Миропольська, Є. Назайкінський, Й. Песталоцці, Л. Печко, С. Рубінштейн, Б. Теплов, Ш. Фурьє, А. Щербо, П. Якобсон, та ін.) становлять основу для вивчення закономірностей розвитку структурних компонентів естетичної культури особистості: естетичне сприйняття, емоційно-оцінне судження, естетична діяльність.

Розвивати художньо-естетичну культуру в дітей дошкільного віку можна використовуючи різні види мистецтва. Процес активної взаємодії дітей дошкільного віку з мистецтвом відбувається на основі систематичного ознайомлення з видами мистецтва та самостійного спілкування з ним у ході вирішення художньо-творчих завдань різного характеру [62].

Мистецтво є не лише засобом пізнання дійсності, але й джерелом виховання, розвитком почуттів та переживань, які потім знайдуть відображення в дитячій творчості.

Критеріями рівня розвитку художньо-естетичної культури є: пізнавально-естетичний розвиток (як шлях руху дитини до цінностей пізнання мистецтва культуродоцільними засобами, які лежать в основі культури пізнання), культурно-комунікативний розвиток (як культуродоцільний спосіб життєдіяльності та самоствердження своєї діяльності, гармонійне поєднання свого внутрішнього світу зі світом іншого), художньо-творчий розвиток (цілеспрямована діяльність на відкриття, самовираження свого особистого «Я», саморух особистого потенціалу дитини до оригінального продукту діяльності [69, с. 459].

На думку І. Груздової, естетична культура дитини дошкільного віку - динамічне, процесуальне утворення, що являє собою мінливу і збагачувану

сукупність естетичних знань, умінь і навичок, які поєднані з естетичною діяльністю, привласнені дитиною на основі її життєвого досвіду і досвіду дитячого колективу в цілому. Процес формування естетичної культури дошкільника - це цілеспрямований педагогічний процес естетичної впливу на дитину, включення її в естетичну діяльність, організовану педагогом і здійснювану ним сумісно з дітьми [17].

Завдання формування естетичної культури старшого дошкільника не може бути вирішене без уважного ставлення до особливостей формування основних психічних процесів і функцій в старшому дошкільному віці, який характеризується педагогами і психологами як особливий період у вихованні і розвитку дитини. Саме в цей період відбувається активне формування важливих для подальшого навчання і розвитку рис поведінки дітей, діяльності, пов'язаної з інтелектуальною, морально-вольвовою і емоційною сферою [17].

Визначаючи естетичну культуру як результат активного творчого засвоєння особистістю культурного спадку суспільства і разом з тим як сполучення особистісних якостей, які постійно змінюються в результаті взаємодії особистості з прекрасним, дослідники проблем естетичної культури висловлюють думку про те, що в процесі формування і розвитку естетичної культури особистості можна виокремити певні етапи. Перший, передестетичний етап, пов'язується з дитинством до 3-х років, коли формуються основні психічні механізми естетичного відображення й виникають першоеlementи естетичного світу дитини. Другий, власне естетичний, етап, що починається приблизно з 3-х років і продовжується до 7-річного віку, характеризується пануванням у житті дітей синкретичної художньо-ігрової діяльності.

В дошкільному віці освіта, спрямована на художньо-естетичний розвиток дитини, передбачає створення наступних умов: збагачення почуттєвого досвіду дитини у всіх видах активності; організація художньої діяльності, адекватної даному віку; надання дитині можливості вибору виду

діяльності, сюжетів, матеріалів і засобів втілення художнього задуму; заохочення, стимулювання фантазії і уяви дитини [17].

На думку І. Онищук, у процесі формування художньо-естетичної культури зростаючої особистості потрібно враховувати такі аспекти: доцільність залучення дитини до мистецтва у всіх видах художньо-творчої діяльності; «поліхудожність» дитини (схильність до сприймання, усвідомлення та перетворення різноманітної художньої інформації); внутрішні, образні, духовні зв'язки мистецтва — на рівні творчого процесу [58].

Розвинена естетична культура забезпечує особистості свободу прояву всіх задатків і розвинених на їх основі здібностей і талантів.

Процес формування естетичної культури у дошкільників спирається на підходи, змістовно обумовлені сучасної освітньої парадигмою і зводяться до наступних положень:

- ✓ дитинство розуміється як самоцінний період у розвитку особистості;
- ✓ дитина розглядається як соціальна істота, що здатна до саморозвитку;
- ✓ у дошкільній освіті цільові установки зміщуються від граничної раціоналізації освітньо-виховного процесу з переважанням інформаційної моделі навчання до створення умов для розвитку та саморозвитку особистості в цілому;
- ✓ освітній простір має будуватися відповідно до потреб, інтересів, схильностей і можливостей дитини [16].

Освітня лінія «Дитина у світі культури» передбачає формування у дошкільників почуття краси в її різних проявах, ціннісного ставлення до «змісту» предметного світу та світу мистецтва, розвиток творчих здібностей, Результатом оволодіння дитиною різними видами предметної та художньої діяльності є сформоване емоційно-ціннісне ставлення до процесу та продуктів творчої діяльності, позитивна мотивація досягнень; розуміти різні способи створення художніх образів, виявляти інтерес до об'єктів, явищ та

форм художньо-продуктивної діяльності, а також оволодіння навичками практичної діяльності [3].

Взаємодію особистості і культури можна окреслити як складний процес: з одного боку, у процесі розвитку дитина освоює цінності культури, вони немовби «вростають» у психіку, а з іншого — відбувається «вростання» її самої в культуру. Долучаючись до надбань культури, дитина інтеріоризує її у своїй свідомості, що закладає певний зміст взаємодії з навколишнім світом і впливає на характер почуттів, думок, ставлень, уподобань, установок [12].

М. Каган [31] з цього приводу писав, що чим багатший у індивіда в процесі його прилучення до культури склад потреб, здібностей і вмінь і чим більше він духовний, тим вище рівень його культури.

Сформована естетична культура дошкільника – це потреба і здатність індивіда до створення принципово нових, об'єктивно і суб'єктивно значущих цінностей відповідно до вікових особливостей; життєздатність і готовність в сучасних умовах творчо перетворювати засвоєні алгоритми поведінки, комбінувати раніше набутий інформаційний досвід. Дошкільник, що має сформовану естетичну культуру, – є особистістю творчою, варіативно мислячою, яка не задовольняється досягнутим результатом, з розвиненим відчуттям нового, прагненням до творення.

Згідно з дослідженнями В. Біблера, М. Кагана, Р. Чумічевої та ін., формування культури зростаючої особистості найбільш ефективно здійснюється в діалозі культур: музичної, художньої, естетичної, театральної та інших. Своєю чергою, В. Кудрявцев, О. Леонтєв, І. Ликова зауважили, що культурні цінності на етапі дошкільного дитинства освоюються завдяки ознайомленню дітей з різними видами мистецтва як однією з важливих царин духовного життя людини, художньої творчості. Вивчаючи мистецтво як феномен культури, Ю. Борєв зазначив, що воно презентує, осмислює, інтерпретує певні сторони дійсності, а в контексті всієї культури дає цілісне уявлення про світ. Мистецтво є творчою діяльністю, у процесі якої створюються образи, що відображають дійсність і втілюють ставлення до неї.

Звернутися до мистецтва означає отримати своєрідний камертон, що дає змогу визначити на різних вікових етапах стадії та повноту звучання емоційної культури, розвиток емоційно-чуттєвої сфери, сенсорного досвіду, закладання духовно-моральних цінностей, без яких розвиток зростаючої особистості неможливий.

Вплив творів мистецтва на особистість здійснюється через переживання, почуття, тим самим відкриваючи шлях до порівняння, зіставлення, самостійних висновків, що відіграє виняткову роль у розвитку дитини [47, с. 18].

Особистість вступає у взаємодію з культурою в таких стосунках: вона засвоює культуру, будучи об'єктом культурної впливу; функціонує в культурному середовищі як носій і виразник культурних цінностей; створює культуру, будучи суб'єктом культурної творчості. Людина при цьому розглядається як духовний суб'єкт культури, що володіє сукупністю поглядів на світ, розумінням сенсу життя та ін.

Сучасна теорія дошкільної освіти знайшла втілення у великій кількості різних підходів до розвитку і виховання дітей, у тому числі і художньо-естетичного. Процес формування основ музично-естетичної культури у дітей дошкільного віку спирається на наступні методологічні підходи:

Культурологічний підхід ґрунтується на ідеї цінності саморозвитку дитини як творчої особистості. В процесі виховання дошкільник як суб'єкт культури, «проводиться» через культурні значення, переживання, чуттєва тканина яких і особистісний зміст втілені в мові мистецтва. Далі вони розпізнаються в явищах культури і знаходять своє відображення в оточуючому дитину світі. Значущим аспектом діяльності дітей при входженні в світ художньої, естетичної культури мають ігрові процеси, що логічно впливає з культурологічних концепцій розвитку особистості, яка творить себе у світі через гру.

Аксіологічний підхід тісно пов'язаний з культурологічним і виступає його ядром. У рамках аксіологічного підходу естетичне виховання

орієнтоване на залучення дошкільників до цінностей культури, в результаті чого відбувається становлення «зв'язкової системи особистісних смислів» (О. Леонт'єв); складається система цінностей, яка визначає спрямованість естетичних інтересів, смаків, оцінок, актуалізує готовність керуватися ними у художній діяльності; відбувається процес становлення компонентів естетичної культури особистості.

Діяльнісний підхід виступає умовою формування ціннісних особистісних якостей у дітей та емоційно-ціннісного ставлення дошкільників до світу і самого себе (Л. Виготський, О. Леонт'єв). Процес формування основ естетичної культури у дошкільників передбачає становлення і розвиток суб'єктності дитини, заснованої на здатності обирати, оцінювати, конструювати такі види діяльності (ігрова, творча, художньо-образотворча, художньо-мовленнєва, театральна-ігрова, ритмічна, рухова), які задовольняють потребу в саморозвитку особистості та самоактуалізації.

Процес формування естетичної культури дошкільників має свої особливості, які пов'язані з віковими особливостями дошкільного віку. Врахування індивідуальних і вікових особливостей є одним з основних принципів дидактики. Для кожного віку існує своя специфічна «соціальна ситуація», свої «провідні психічні функції» (Л. Виготський) і своя провідна діяльність (О. Леонт'єв, Д. Ельконін).

Внаслідок естетичного виховання дошкільник досягає систему естетичних потреб, а також здатність до естетичного сприйняття і діяльності за законами краси. В естетично вихованій людини розвиваються синергетичні якості її особистості: прагнення до впорядкування оточуючого середовища, до створення умов для розвитку і вдосконалення всього існуючого, до створення культурних цінностей [80].

Таким чином, проблема формування художньо-естетичної культури у дошкільників включає в своє коло різноманітні аспекти наукових досліджень, осмислення яких призводить до закономірного висновку про

необхідність науково-теоретичної та методичної розробки питань реалізації даної мети в теорії та практиці дошкільної освіти.

1.2. Особливості витинанки як засобу виховання дошкільників

Одним із найголовніших напрямків національної Державної програми «Освіта» («Україна XXI століття») визначено забезпечення пріоритетності розвитку людини, відтворення культури і духовності. Реалізація цих завдань може успішно здійснюватися через використання у навчально-виховному процесі різних видів декоративного мистецтва.

Декоративне мистецтво свідчить про високу духовну культуру українського народу, про споконвічне прагнення до краси, розповідає про багатство рідного краю, традиції місцевого населення.

Вишивка, витинанка, ткацтво, художнє деревообробництво, кераміка, містять у собі художньо-естетичний потенціал. Вони можуть якнайкраще сприяти формуванню естетичних смаків у старших дошкільників. Через емоційно-ціннісне сприйняття дитиною можна викликати інтерес до історії свого краю, формувати чітку орієнтацію на естетичну діяльність, бажання оволодіти зображувальними вміннями та навичками, виховувати бережне ставлення до результатів людської праці.

Теоретико-історичні та педагогічні аспекти художньої праці та її різновидів досліджувалися в роботах Л. Калуської (виховний вплив народних ремесел на формування особистості старшого дошкільника), Т. Маркової, Д. Шингаркіна (виховання працелюбства у дошкільників), І. Масєєва (естетична сутність художнього конструювання, роль у формуванні людини), Т. Воропай (виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньої праці), Г. Беленької (види дитячої праці та її вплив на розвиток особистості у дошкільному віці), А. Гартвіг (ручна праця як метод навчання і виховання в сім'ї і школі) та ін.

Т. Комаровою, Н. Сакуліною, Н. Халезовою розглядалися питання творчого конструювання; О. Корчиною, В. Тименком, Н. Скляренко, І. Цюпак - декоративно-прикладна творчість та дизайн-освіта в ЗДО; Е. Горунівич - навчання дітей 5–6-річного віку декоративній діяльності і ручній художній праці; О. Козліною - ручна праця у дитячому садку та початковій школі; В. Вдовченко - методика технічної і художньої праці; С. Матвієнко - художня праця та основи дизайну.

Витинанка є різновидом декоративного мистецтва, яке має великий педагогічний потенціал

Витинанки — орнаментальні й фігурні прикраси житла, ажурно витяті ножицями, вирізані ножем з білого або кольорового паперу.

Інтерес науковців до витинанки як виду декоративного мистецтва був звернений на дослідження мистецьких центрів та регіональних особливостей. Питання використання творів паперового прорізного мистецтва в оформленні української книги розкрила в своїх працях О. Тихонюк. Практичне значення для дослідження має засадничий підхід до семантики, іконографії, стилістики та номінації української орнаментики запропонований М. Селівачовим.

Типологію сучасних витинанок з розподілом за художньо-образним характером зображення, уклала Олена Тихонюк, яка досліджувала українську витинанку кінця ХХ – початку ХХІ століть. Вона пропонує такий розподіл творів: а) сюжетно-жанрові зображення – твори літературного або сакрального змісту, витинанки з пейзажними мотивами, які розкривають у собі історію і джерело наслідування; б) образно-асоціативні – твори станкового характеру, які можна поділити на три групи за принципами побудови: до першої відносяться аплікативні, переважно асиметричні, витинанки, зазвичай ажурні або силуетні, інколи комбіновані; до другої групи можна віднести – одинарні й накладні композиції з виключно симетричною будовою та умовною передачею зображень сучасної тематики, графічною мовою таких витинанок втілюються в життя авторські концептуальні ідеї й образи; до третьої групи одинарних ажурних

асиметричних витинанок входить «витинана графіка» – твори, які втрачають майже всі риси традиційного мистецтва, опановують виражальні властивості інших видів мистецтв і набувають станкового характеру. Арт-об'єкти із застосуванням витинання представлені творами концептуального характеру виконаними в об'ємі і взаємодії із простором, з використанням техніки вирізання – являють собою третю групу запропонованої класифікації [75].

В змістовній публікації «Українські витинанки: науковий опис, сучасний стан вивчення і розуміння» Н. Потапова вказує на загальноприйняте у науці тлумачення терміну «витинанка» як «декоративне зображення або орнаменти, ажурно вирізані із різноманітних матеріалів (у тому числі і з кольорового паперу)» [65], міцно закріплює це явище виключно за декоративно-ужитковим мистецтвом.

О. Харченко У своїй публікації «О содержании понятия «вытынанка»: зазначає: витинанкою не можна називати роботи, в яких присутній вільний орнамент, непов'язаний з народною традицією, і який не спирається на народну символіку; портрети, пейзажі, архітектура, а також жанрові сцени витяті в реалістичній манері. Подібні твори можна віднести до художньої вирізки. «Содержание понятия «вытынанка» включает в себя определенный набор существенных признаков, главными из которых, на наш взгляд, следует считать национальное самовыражение через ритм, стилизацию изображения, симметрию и декоративность» [81].

Багато людей суб'єктивно відносяться до творів витинанкарства, для одних витинанкою доречно називати тільки симетричні за однією і більше осями симетрії зображення, вирізані з паперу; для інших, витинанка – це лише прорізний паперовий святковий декор. Таке трактування творів витинанкарства закладене історично, адже слово «витинанка» походить від застарілого «витинати», тобто «вирізати».

В академічному тлумачному словнику української мови приведене й інше значення слова «витинати» – «ґрати; виконувати з запалом (витівка)», від цього й походить значення слова «витинанка» – вирізана забавка.

Таким чином, існує дві великі групи творів витинанкарства: традиційна витинанка та професійна сучасна. Перша група має орнаментально-декоративну функцію та цілком відповідає і енциклопедичному визначенню, і народному тлумаченню. Друга група творів набуває самостійного станкового характеру, має набагато виразнішу ілюстративну функцію та оперує орнаментальнографічною мовою.

Виникнення нових матеріалів і технічних можливостей які можуть бути використані в сфері витинанкарства, дає широке поле для творчих пошуків та експериментів мистців.

Грунтовну класифікацію творів традиційної витинанки, питання професійного мистецтва, типологію сучасної витинанки висвітлив М. Станкевич.

В XIX столітті з'явилися фабрики, обладнані машинами. Вони виготовляли папір кращої якості і багатьох сортів: канцелярський, конвертний, друкарський, афішний, брошурний різного кольору, обгортковий та ін. Кожний із сортів відрізнявся масою, товщиною, міцністю, ступенем проклейки, вологістю, кольором, білизною, гладкістю тощо.

Найпоширенішим матеріалом для витинання був тонкий однотонний глянцеви́й папір, який набув масового застосування на селі в кінці XIX ст.

Інколи для витинання використовували друкарський і канцелярський папір, який характеризувався гладкістю, щільністю, м'якими тонами.

Великомасштабні прикраси (до 1 м²) — «фіранки» вирізали з білого малювального, друкарського, тонкого цигаркового, лощеного пергаментного, з деяких видів обгорткового паперу тощо.

Майстри віддавали перевагу однотонному білому або кольоровому паперу. Разом з тим дослідниками відмічено окремі випадки використання в Галичині (початок XX ст.) фольги і кольорового паперу, оздобленого дрібним орнаментом.

До нашого часу дійшли витинанки із Поділля та Прикарпаття, витяті з паперу, вкритого тонким шаром латунної фольги. Ні орнаментикою, ні технікою виготовлення вони не відрізняються від звичайних паперових.

Давні витинанки селяни наклеювали на стіну молоком, тому їх легко можна було зняти при наступній побілці. Рідше майстри розміщували витинанки на папері або картоні у вигляді «стрічок», використовуючи при цьому клей або клейстер.

Інструменти, які використовували в художньому витинанні, нескладні: ножиці, ніж, різноманітні штемпельки. Народні майстри надавали перевагу прямим великим ножицям (18—24 см) з гострими кінцями. Такий вибір був не випадковим, враховуючи безпосередню залежність між розмірами ножиць і зручністю витинання. Великі ножиці з більшим плечем розвороту потребували значно менше зусиль, ніж маленькі.

Поряд з ножицями, особливо для вирізування великих паперових фіранок сітчастого рапорту, користувалися ножем (що нагадує звичайний шевський ніж), кінець якого заточували під гострим кутом.

Штемпельки, що їх іноді застосовували в роботі, мали вигляд порожнистих металевих пробійників. З одного боку вони мали голівку, по якій били молоточком, з іншого — ріжучу кромку у формі кружальця, листочка, ромба тощо.

Художнє витинання завжди вражало і своєю простотою, і неоднозначністю. Звичайний папір в руках майстра змінювався до невпізнання, набував глибокого змісту, діставав нове життя. Техніки, що застосовувалися при виготовленні витинанок,— це вирізування ножем, витинання ножицями.

На початку ХХ ст. з появою великих ажурних «фіранкових» прикрас народні майстри особливо активно починають застосовувати техніку вирізування ножем, яка сягає витоків цього виду мистецтва, коли єдиним інструментом для виготовлення шкіряних орнаментальних оздоб був ніж. В цій царині він донедавна успішно конкурував з ножицями, якими витинали

лише ажурні візерунки з паперу. Але зростання розмірів, збільшення рапортних повторів призводили до погіршення якості, до ускладнення техніки витинання ножицями, і її поступово змінює техніка вирізування ножом. Тонкий папір величиною навіть до одного квадратного метра складали сітчастим рапортом в кільканадцять разів і, врахувавши місця з'єднань, намічали олівцем контури майбутнього візерунка. Далі, підклавши під приготовлений папір дошку, вирізували по контурах гострим ножом зображення або фон.

Витинати з паперу, «стригти», «вистригати», — так називали найбільш уживану техніку. Вона давала майстрам сий діапазон виражальних можливостей, при цьому досягалася плавність ліній, виразність силуетів, велика ажурність. Кінчиками ножиць витинали по краях «зубчики», «торочки», «вужики», а широким розворотом боків робили великі надрізи, відповідно повертаючи і прокручуючи в руках складений аркуш паперу.

Всі витинанки можна поділити на три великі групи — одинарні, складні та комбіновані.

Одинарними здавна називали витинанки з одного аркуша паперу. Вони одноколірні, відзначаються узагальненістю орнаментальних мотивів, високою декоративністю форм. Переважна більшість з них має рапортну будову, отриману на основі симетрії та ритму. Папір складали певну кількість разів, утворювалася складка. Зігнуті місця відповідали осям дзеркальної симетрії. Зробивши кілька надрізів ножицями в головній складці, отримували орнаментальний мотив, який ідентично повторювався на всіх інших складках паперу, і таким чином завершувався повний візерунок. Техніка витинання рапортних одинарних витинанок була своєрідним «механічним» розмноженням окремих елементів та мотивів орнаменту, що одночасно і стандартизувала і полегшувала трудомісткі роботи. Цим методом не може скористатися ні один вид мистецтва, ні одне ремесло. Близький принцип утворення візерунків на основі дзеркальної симетрії закладений у калейдоскопі.

Одинарні витинанки у переважній більшості ажурні. Спосіб творення ажурного декору в них нагадує техніку вибійчаних тканин. В народних вибійчаних тканинах відомі два способи декорування. В одному випадку відбивають дошкою візерунок, у другому — дошка відтискає фон, а орнамент залишається чистим полотном. Щось подібне можна прослідкувати у витинанках, з тією лише різницею, що тут характер і місце орнаменту вирішують ножиці або ніж. В першому випадку витинальники видаляли частину фону, залишаючи орнамент у масиві (площині) паперу, в другому, навпаки, масив паперу служив тлом, а зображення переходило у проміжки між ним.

Чи не найбільше поширення мали витинанки, в яких орнамент або зображення представлені з паперу (площиною), що виділяла за рахунок витятого фону. Вони характеризувалися великою ажурністю.

До одинарних витинанок крім ажурних належать і витяті з паперу «фігурки» людей, тварин і птахів. При виготовленні витинанок-фігурок не використовували ні симетрії, ні рапорту, а витинали по контуру, надаючи зображенню силуетного характеру. За технікою виготовлення вони представляють собою малюнки, витяті ножицями з паперу і, таким чином, зовні мають деякі спільні риси з графічними творами і силуетними витинанками дворян XVIII—XIX ст. З ажурними традиційними витинанками їх єднали узагальненість образів, символів і метафоричність. Оригінальні витинанки-фігурки створили невідомі витинальники з сіл Петриківка (Дніпропетровська обл.) та Борщі (Вінницька обл.). Але зустрічаються й такі витинанки, що виготовлені явно під впливом графічних малюнків, а тому мають меншу художньо-образну цінність.

Витинанки-фігурки у хаті розташовували, як і «ромбики», «зірочки», «кружальця», поздовжніми ритмічними фризами.

Складні витинанки (аплікаційні) завжди поліхромні, оскільки, на противагу одинарним, їх виготовляли із кількох аркушів різнокольорового паперу. За технікою виготовлення і способом подачі зображення вони

поділялися на накладні й складені. Найпростіший зразок накладної витинанки — «сонечко». На розеткову одинарну витинанку центрично накладали близькі за формою, але щораз менші витинанки. Композиції типу «панно» (наприклад зображення вазона, букета, дерева) виготовляли так: на одинарну витинанку-основу накладали окремі елементи, збагачуючи її кольорово, акцентуючи основні форми зображення (села Стриганці, Угринів (Івано-Франківська обл.).

Складені витинанки — це великомасштабні твори, орнаменти й зображення яких утворені з окремих елементів, гармонійно поєднаних між собою та складених в єдине ціле.

На Прикарпатті й Поділлі вже в кінці XIX ст. майстри спочатку витинали окремі елементи: «гілочки», «квіти», «листочки», «пташки», «фігурки», а потім komponували їх на стінах хати. Порівняно з технікою накладання, де маленькі частинки витинанки нашаровували рельєфно «гіркою» одна на одну, техніка складання зводилася до розташування елементів та окремих мотивів композиції на площині стіни або паперу.

Складені витинанки мають спільні риси з народним розписом. Так, петриківські витинанки своїми художніми особливостями близькі до традиційних місцевих розписів. І тому закономірно, що на відповідному етапі розвитку відомі нам техніки витинання органічно поєднувалися з розписом, утворюючи єдину орнаментальну систему. Майстриня починала працювати ножицями, після цього вибивала штемпельками відповідний мотив і на завершення малювала квіти, листочки, пташки, обводила витяті «просторові» елементи тощо.

На Поділлі був особливо поширений мотив «дерева» («дуба»), стовбур якого служить віссю симетрії, а віти — місцем для поярусного розташування фігурок людей, тварин, птахів. Траплялися й інші варіанти композиції одноосьового рослинного орнаменту як одинарної, так і аплікаційної будови: «квітка», «гілка», «букет», «вазон» та ін. Рідше витинали «близнята», «двійнята» — дві танцюючі фігурки тощо.

Немаловажне значення для характеру орнаменту мав спосіб формування країв витинанок. Вони могли бути суцільними («гладкі», «зубчики», «торочки») — відігравали роль конструктивних зв'язків.

Витинанки поряд із художньо-естетичною функцією відчутно виявляють особливості укладу життя народу, що знаходило свій вияв у змісті орнаментальних мотивів. Вони являють собою складний синтез символів, образів і понять далекого минулого, переданих в умовних і узагальнених формах.

Декоративне витинання розвивалося в тісному зв'язку з іншими видами народного мистецтва. Витинальниці були і вправними майстрами вишивки, ткацтва, писанкарства, розпису тощо. Невипадкові в орнаменті витинанок аналогії з мотивами, очевидно, почерпнутими з інших видів мистецтва. Основними «постачальниками» були шкіряні витинанки, настінне малювання, розписний декор кераміки, писанок, виробів з дерева та ін.

Мотиви, які зустрічалися в орнаментах витинанок, можна умовно поділити на п'ять груп:

1. мотиви, утворені з геометричних елементів і фігур, а також з простих витинань довільної абстрактної конфігурації;
2. світ рослинних форм;
3. зображення тварин і птахів;
4. мотиви з людськими постатями;
5. мотиви предметного світу (від архітектурних споруд до звичайних побутових речей).

Орнаменти витинанок рідко були створені з однорідних мотивів однієї групи, найчастіше вони виступали у поєднаннях: рослинні з антропо- і зооморфними мотивами, фігурки людей з побутовими предметами тощо.

Зірковидні витинанки близько споріднені з розетковими. Майстер спочатку робив трикутні вирізи по краях складки, потім по лінії згинання, таким чином площа збагачувалася додатковими елементами у вигляді дрібних зірочок, стрілок, кружалець тощо. Якщо у різьбленні, розписах

переважала шестикутна зірка, то у витинанках чотири- і восьмикутна, відповідно до кількості осей симетрії.

Береги витинанок, в залежності од зовнішніх контурів узору, могли бути гладкі, або посічені зубцевидними мотивами, глибокими прорізами. Найпоширеніші мотиви: «зубчики» — мали трикутні, трапецієвидні, хвилясті виступи; «гребінчики» — прямокутні виступи; «торочки» — це довгі смужки паперу; «маківки» — округлі завершення, що нагадують голівки маку. Ритм зовнішніх контурів витинанок і внутрішніх мотивів, розчленованих зубчиками, наводить на зіставлення їх з килимами і вишивками.

Майстри витинанок, маючи справу з пластичним матеріалом, папером, оздоблювали краї композицій набагато різноманітніше, вишуканими мотивами й орнаментами.

Велика група рослинних мотивів и орнаментиці витинанок умовно відображала живу природу: ріст, цвітіння плодоношення. Найдавніші знаки — «дерево з піднятими гілками», «ялинка», «колосок», навхрест розташований листочки — зустрічаємо в Трипільській культурі. Відомі нам образи рослинного світу пройшли багатомісячний шлях розвитку — від реалістичних об'єктів через магічні уявлення до умовних і узагальнених орнаментальних композицій.

Інколи елементи геометричного криволінійного орнаменту переходили в рослинні форми і мотиви. Так восьмикутні зірки, різноманітні розетки з пом'якшенням лінійних обрисів втрачали свою чітку геометричну будову і діставали загальну традиційну назву — «квіти».

У рослинному орнаменті витинанок набір елементів за типовими формами був невеликий — «квіти», «пуп'янки», «галузки», «листочки», рідше «плоди» (умовно «яблучка», «горішки», «вишеньки», колоски пшениці) та ін.).

«Дерево життя» за язичеських часів у поєднанні з «птахами», «фігурками людей» мав ряд значень. У мистецтві витинанок композиція «дерева» мала кілька ускладнених варіантів: «дерево», «дерево з птахами»,

«дерево з фігурками людей», «з птахами і фігурками людей» та ін. Всі ці додаткові елементи поєднані, розташовувалися симетрично обабіч стовбура.

Від «дерева життя», напевно, походить ряд квіткових композицій: «галузка», «китиця», «букет» і «вазон». «Галузка» — «гільце» — «різка» — це різні назви одного й того самого орнаментального мотиву, який умовно зображає гілку дерева, кущика з листочками, квітками або без них. «Китиця» — зв'язує по кілька квіток у суцвіття. Більш ускладненими мотивами виступають «букет» і «вазон».

Третя група мотивів у витинанках представлена широко і різнобічно — від невеликих комах («метелики», «жуки», «павуки») до диких і свійських тварин. Особливо улюблена у витинальників була «пташина» тема: півні, качки, голуби, орли, павичі, одуди, зозулі, ластівки, горобці — це далеко не повний перелік «птиці», яка населяє орнаментальний світ витинанок. Вони подані в узагальненій формі окремими фігурками або групами по кілька птахів в ряд; утворюють самостійний сюжет або вплітаються в рослинні мотиви.

Найбільшу популярність серед майстрів витинання мав півень. Його найдавніше зображення (півень на «священному дереві»), рельєфно висічене на стіні печери над Дністром в с. Буш, відносять до 1 тис. н. е. На думку Б. Рибаківа, півень тут виступає «емблемою сонця».

Мотиви, успадковані з язичницької міфології східних слов'ян, такі, як «дерево життя», «птахи», «коні», стилізовані жіночі постаті, органічно увійшли і надовго вписалися в давньоруське мистецтво. Вони стали символічними знаками, з якими народ пов'язував магичні дії, вірив у їх здатність приносити щастя, відвертати лихо.

Очевидно, тому протягом багатьох століть не втрачається інтерес до традиційних мотивів-оберегів: півнів, голубів, павичів, оленів, коників тощо. У різних варіантах вони зустрічалися в творах народного мистецтва, в тому числі й у витинанках. Їх осмислення спиралося на засади народної етики.

Голуб вважався символом щирості, чистоти й любові. Орел символізував силу й швидкість, павич — красу, гордість, безсмертя.

Окрему групу в орнаменті витинанок становлять узагальнені фігурні зображення, що мали в кожному регіоні інші назви — «лялечки», «баби», «чоловічки», «хлопці», «козаки» та ін. Щодо загальних обрисів — переважають жіночі постаті. Вони іноді самостійно утворювали закінчений сюжет твору, або вступали в поєднання з рослинними мотивами.

Композиції фігурних зображень у витинанках виступають в кількох типових варіантах. «Лялечка», «хлопець» — одинока постать з опущеними руками. «Лялечки», «двійнята», «Баби», «танець», «Хоровод» складається з ряду людських постатей чотири, вісім, з'єднаних між собою руками і внизу краями одягу. Відомі й інші сюжети композиційного рішення антропоморфних елементів: «вершник», парні фігури. Ритмічний компонент орнаментального мотиву чи композиції — видозмінювалися. Індивідуалізувалися, тематично переосмислювалися аж до жанрової та емоційної трактовки образів.

Таким чином, уже в давніх витинанках поряд з традиційними елементами й мотивами виникали нові, що відображали і новий предметний світ людини. Вони складають ще одну групу орнаментальних і зображальних форм. Це «вітряки», «церкви», «придорожні хрести», «драбинки», «грабельки», «рискалики» та ін.

Важливе значення для художньої виразності ажурних паперових прикрас мав колір. Він надавав творам активнішого емоційного звучання, акцентував основні елементи, інколи ніс символічне навантаження.

Одинарні витинанки хоч і виготовляли з одного аркуша кольорового паперу, завжди поєднували із забарвленням фону (стіни, паперу, картону), який допомагав виділяти витяті форми.

Кольорове рішення накладних і складених витинанок ішло шляхом збагачення орнаментики творів різнобарвними дрібними елементами. Це створювало можливість колористичних комбінацій. Майстри вміло

користувалися контрастним зіставленням кольорів в орнаменті, дотримувалися традиційної гармонії барв, характерних для даного осередку чи регіону. Найчастіше використовували для витинання папір яскравих та насичених кольорів: червоний різних тонів, вишневий, синій, зелений, чорний. Рідше, при доповненні, виступав рожевий, жовтий, жовтогарячий, голубий, фіалковий, коричневий.

Злагоджений колорит витятих композицій зближував їх з вишивками, писанками, настінними розписами.

Розміри витинанок залежали насамперед від призначення й місця, яке вони займуть в ансамблі декору хати та, меншою мірою, від величини фабричного паперу. Так, маленькі прикраси (4—5 см) наклеювали на рами образів, «зірочки», «ромбики» (6—8 см) — вздовж сволюка в ритмічному чергуванні візерунків та кольорів, а великі витинанки (до 40 см) розміщували на стінах і стелі. Найбільшими були, як правило, фіранкові витинанки, що пристосовувалися до розмірів вікон, дверей, полицок тощо.

Різноманітні види й типи витинанок, що різнилися матеріалом, технікою виготовлення, орнаментом, формою, розмірами, колоритом поєднувалися між собою в інтер'єрі хати, утворюючи чітку взаємозв'язану систему декору, де кожний окремий її елемент мав сталє, визначене місце. Але ця система паперових прикрас не виступала в застиглій формі. Розвиток матеріальної і духовної культури народу накладав свій відбиток і на мистецтво прикрашання хати, і в результаті настінний декор змінювався в часі й просторі.

1.3. Педагогічні умови формування художньо-естетичної культури у старших дошкільників у процесі ознайомлення з витинанкою

На сучасному етапі розвитку українського суспільства актуальності набуває проблема всебічного гармонійного розвитку людини. У її вирішенні домінуюча роль належить факторам художньо-естетичного формування

особистості дитини. Саме тому основні завдання сучасної освітньої системи спрямовані на виховання естетичної свідомості дітей, розвиток у них естетичних почуттів, емоцій, суджень, смаків, умінь, засвоєння ними системи знань, стимулювання творчої активності, розширення їх естетичного досвіду тощо. Тож дошкільний заклад спрямовує свої зусилля на те, щоб забезпечити належним чином процес естетичного виховання дошкільнят, створити педагогічні умови, які б сприяли підвищенню рівня їхньої естетичної вихованості. Вирішення цих завдань можливе за умов залучення дітей до декоративно-прикладного мистецтва, у процесі якої відбувається емоційно-почуттєвий, культурно-творчий розвиток особистості.

В наукових дослідженнях розглядалися історичні, теоретичні, методичні аспекти видів художньої праці (Л. Артемова, Г. Беленька, Е. Белкіна, З. Борисова, Н. Голота, О. Дронова, Л. Калуська, О. Кононко, Н. Кот, Н. Луцан, С. Матвієнко, М. Машовець, В. Нечаєва, Н. Пиш'єва, Т. Поніманська, Н. Рогальська, Г. Сухорукова та ін.).

Аналіз психолого-педагогічних розробок Н. Ветлугіної, Н. Зубаревої, Г. Костюка, В. Моляки, В. Мухіної, Г. Овсепян, С. Рубінштейна, Е. Фльоріної дозволив визначити педагогічні умови художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку, а саме:

1. використання педагогічного потенціалу декоративної діяльності з урахуванням її виховних та розвиваючих можливостей;
2. постійне розширення досвіду сприйняття, відтворення і трансляції художніх творів;
3. реалізація особистісно-орієнтованого підходу до дітей у процесі ознайомлення з витинанкою.

Важливою педагогічною умовою, що сприяє художньо-естетичному розвитку дітей, є використання педагогічного потенціалу декоративної діяльності з урахуванням її виховних та розвиваючих можливостей.

Твори декоративно-прикладного мистецтва перебувають під впливом духовної наповненості часу.

Педагогічний потенціал декоративного мистецтва обумовлений його здатністю: розбудити в дітях іскру творчості, яка закладена в них від природи, допомогти їм усвідомити себе і своє прагнення творити; сформувати художньо-естетичне ставлення до дійсності, художнього пізнання світу та його образної оцінки, що передбачає наявність таких якостей, як відчуття краси та гармонії, вміння помічати прояви естетичного у повсякденному оточенні та усвідомлювати його; сформувати знання і уявлення про декоративне мистецтво, його історію та роль у житті людей, розуміння мови різних видів декоративного мистецтва; розвинути здібності до декоративної творчості, вміння створити оригінальну декоративну композицію того чи іншого виду декоративного мистецтва, оволодіння основними можливостями художніх матеріалів та різних видів технік декоративного мистецтва [82, с.33].

Як зазначає Л. Гриценко, неможливо переоцінити роль народної творчості та декоративно-прикладного мистецтва в естетичному розвитку дітей. Декоративноприкладне мистецтво — це перше, з чим знайомляться діти, прийшовши в цей світ. Світ речей, що створюється художником як розумне і цілісне середовище, що не пригнічує людину, а служить їй, здатний естетично підвищувати і формувати здорове світосприйняття, правильні естетичні уявлення. Народне мистецтво іграшки (ляльки-мотанки), сучасні різноманітні іграшки (і промислові, і в авторському виконанні) - це в першу чергу декоративне мистецтво. Воно виховує, розвиває, радує, розважає, готує дитину до дорослого життя. дитина вивчає матеріал, з якого іграшка зроблена, вивчає світ. Потім діти навчаються створювати декоративні композиції з різних матеріалів [15, с.44].

Декоративне мистецтво повинно сприяти естетичному вихованню дітей, розвивати їхню уяву, індивідуальний смак, пробуджувати творчу активність.

Дослідниця декоративного мистецтва О. Ковалевська зазначає, що декоративність, промовистість кольору та пластики, візерунковість орнаменту, розмаїтість фактури матеріалів – ось характерні риси робіт

народного прикладного мистецтва, які співзвучні естетичному почуттю, сприйняттю й розумінню дітьми. Як у творах народного мистецтва, так і у дитячих роботах все радісно й барвисто. І як там, так і тут життя сприймається і змальовується в піднесених, мажорних нотах [38].

Науковці Г. Ващенко, А. Мелік-Пашаєв, В. Моляко, досліджуючи вплив мистецтва на формування особистості дитини стверджують, що декоративне мистецтво є джерелом творчої діяльності. Художня цінність творів, ретельна вивіреність форм та змісту орнаментальних композицій змушує дітей постійно шукати і визначити яскраві та доступні образи до застосування в практиці естетичного й морального формування особистості дошкільника [7, 49, 55].

Краса творів декоративної діяльності має творчо-спонукальну здатність, що є надзвичайно важливою рисою у вихованні гармонійної особистості. Краса викликає бажання творити, додержуватися законів її буття у всіх сферах людської діяльності. Так, Л. Лещенко зазначає, що добираючи мотиви народних розписів і орнаментів, що відтворюються в дитячих роботах, враховується доступність техніки зображення, ступінь виразності образів в візерунках, що в свою чергу сприяє розумовому розвитку дошкільників. Виконуючи роботи з мотивів народного орнаменту, діти вчаться розуміти принципи художнього узагальнення, пізнають прийоми творчої імпровізації декоративних образів, навчаються створювати орнаменти з комбінації квітів, зіставляти форми, величини, розташовувати елементи на площині предмета [44, с. 26-28].

Світ декоративних образів, світ яскравих кольорів, простих і доступних форм творів народного мистецтва захоплює людей, викликає насолоду, одухотворює їх, підносить до стану натхнення, створюючи тим самим психологічний комфорт. Нагромаджений емоційний досвід пробуджує в людині художника з високою культурою і гамою почуттів, веде до вдосконалення інтелекту.

Особливий інтерес для педагогічної науки (Г. Сухорукова, О. Дронова, Н. Голота, Л. Янцур) становить проблема впливу декоративної діяльності на розвиток творчості дітей, оскільки ця сфера діяльності інтегрує креативний, естетичний та духовний напрями розвитку особистості в одній площині – художньо-творчій, що дає широкі можливості для повноцінного виховання зростаючого покоління. Декоративна діяльність має величезний розвивальний потенціал, оскільки вона, як і мистецтво, допомагає дитині вийти у єдиний потік світової культури, залучитися до вищих та вічних цінностей людства.

На думку сучасного українського дослідника у галузі дошкільної педагогіки Т. Поніманської, художнє виховання — це виховання особистості засобами мистецтва, завданнями якого є: систематичний розвиток естетичного сприймання, почуттів і уявлень дітей; прилучення дітей до діяльності у сфері мистецтва, виховання прагнення вносити елементи прекрасного в побут, природу, власну діяльність; розвиток художньо-творчих здібностей у різних видах діяльності [64, с. 283].

Творча праця дає можливість максимально розкрити всі сторони людської натури. Заняття з декоративного мистецтва стимулюють розвиток творчого потенціалу особистості, формують творче ставлення до праці. Поцеси, які лежать в основі традиційної майстерності, викликають до дії продуктивну уяву, фантазію, без яких не існує емоційної культури людини.

Ознайомлення дошкільнят з найдоступнішими художніми техніками і матеріалами, які розкривають перед ними можливості художнього відображення дійсності, поступово розвивають у дітей здатність до створення задуму і його реалізації, вчать щиро передавати думки, почуття, переживання, формують самостійні творчі дії, уміння поєднувати набуті знання, уявлення.

Наступною педагогічною умовою естетичного виховання визначено постійне розширення досвіду сприйняття, відтворення та трансляції художніх творів.

Сприйняття, відтворення мистецтва (за Б. Тепловим) — складний феномен естетичних здібностей кожного, що потребує найуважливішого ставлення до нього, постійного і копіткого плекання [74].

Процес художнього сприйняття мистецьких цінностей вимагає знання «мови» мистецтва, розвинених здібностей і смаку, естетичного досвіду, здатність людини вдосконалювати власну почуттєву культуру, підвищувати рівень естетичного судження.

Художнє сприйняття характеризується загальними закономірностями сприйняття як відображення предметів і явищ у сукупності всіх їхніх властивостей і частин при безпосередньому впливі на органи чуттів. Чуттєва безпосередність, цілісність, усвідомленість, «переживання предмета» - є неодмінними в художньому сприйнятті [51].

Художнє сприйняття, на переконання Н. Ветлугінаої, - це складний процес співучасті і співтворчості сприймаючого суб'єкта, який рухається від твору в цілому до ідеї, закладеної автором. Продуктом художнього сприйняття стає «вторинний образ» і сенс, який збігається або не збігається з образом та ідеєю задуманими автором [10, 3]. Воно характеризується цілісністю (сприйняття змісту і засобів виразності), емоційною насиченістю, оцінним характером. У ньому розрізняють зазвичай кілька фаз (або стадій): предкомунікативну; комунікативну; і посткомунікативну, коли контакт вже перервано, а вплив твору ще триває. Цю стадію можна умовно назвати художньою післядією. Головне в ній - підготовка психіки до активного і глибокого художнього осягнення твору мистецтва.

Необхідність використання творів декоративного мистецтва в роботі з дошкільниками обумовлена їх величезною пізнавальною і естетичною цінністю.

Б. Теплов, характеризуючи особливості сприймання творів мистецтва, писав: естетичне сприймання - це сприймання чуттєве, емоційне. Зрозуміти художній твір – значить, перш за все, відчувати, емоційно пережити його і вже на цій основі розміркувати над ним» [74, 46].

Для цього використовуються різні види декоративного мистецтва: писанку, мотанку, витинанку, вишивку та ін. В процесі ознайомлення з ними дітей вчать розуміти єдність змісту і форми, виразних засобів, формують естетичне сприймання, естетичні оцінки. Добираючи твори мистецтва для ознайомлення дітей, враховуються їх художні особливості, доступність для дитячого сприймання як за змістом, так і за образотворчими засобами.

Н. Ветлугіна до вмінь, що забезпечують сприйняття художнього твору дошкільниками віднесла: вміння сприймати, відчувати прекрасне, красиве у природі, побуті, праці, суспільних стосунках, творах мистецтва; здібність втілювати в найбільш доступній формі елементи красивого в життя та побут; здібність виразно малювати; здібність оцінювати красиве в оточуючому [10, с.74].

На нашу думку, інтеграція сучасних методів, форм, засобів навчання і виховання з традиційними народними знаннями дає можливість всебічно розвивати дитину як особистість в освітньому середовищі ЗДО, реалізуючи педагогічні завдання естетичного розвитку на національному ґрунті.

Організуючі ознайомлення старших дошкільників з народними промислами в процесі формування естетичної культури, вихователь може поступово готує дітей до сприйняття художніх і технічних особливостей витинанки різних регіонів України.

Дітям пропонуються різні варіанти розгляду готової (виставочної) витинанки і наочно-ілюстративного матеріалу.

Розглядання зразків супроводжується запитаннями до дітей, їхніми висловлюваннями, розповіддю вихователя. Нехай діти розкажуть, які вироби народних майстрів є в них удома, як вони використовуються в побуті.

Програма з декоративного мистецтва будується з урахуванням традицій народного трудового та естетичного виховання. Стержевою основою її є максимальна інтеграція процесу ознайомлення з різними видами декоративного мистецтва з усіма іншими розділами базових програм. Це дає

змогу, не порушуючи загального процесу навчання і виховання, давати дітям різнобічні знання про народні ремесла.

Методами і засобами ознайомлення з народними промислами в процесі формування художньо-естетичної культури є:

1. Перегляд ілюстрацій в альбомах з народного декоративно-ужиткового мистецтва.
2. Ознайомлення і закріплення знань про різні види народних ремесел.
3. Бесіди про витинанки, їхні візерунки та символіку.
4. Вивчення легенд, переказів та інших зразків народної мудрості про народні ремесла. Читання художньої літератури про них.
5. Зустрічі з кращими майстрами народних ремесел, з народними умільцями.
6. Організація виставок дитячих робіт.

Ознайомлюючи з одним із видів народного декоративно-прикладного мистецтва - витинанкою, звертаємо увагу дітей на різноманітність її форм, візерунків, способи виготовлення і практичного застосування, з традиціями, звичаями, народною мудрістю про них. Викликати бажання оволодіти навичками виготовлення витинанок, розвитку творчих здібності дітей сприяють запитання:

1. Що таке витинанка? Чому так називається?
2. Як колись використовували витинанки?
3. Як можна виготовити витинанку?
4. Від чого залежить візерунок витинанки?

У процесі навчально-ігрового проектування українських витинанок вчимо дошкільників проектувати одинарні і стрічкові витинанки з традиційними і нетрадиційними орнаментальними візерунками; макетуванню предметів побуту для стіни, підлоги, вікна у техніці витинанки; виготовленню рушника в техніці витинанки.

Заняття, що на ньому дошкільники ознайомлюються з витинанками, доцільно проводити у «світлиці». Нею може бути групова кімната, стилізована під давнє житло, або кімната чи куточок народознавства.

Налаштовуючи дошкільників на розмову про витинанки, доцільно використати прислів'я: «У хаті, як у віночку, і сама сидить, як квіточка». Прислів'я слугує початком бесіди про охайність, споконвічну любов української жінки до чистоти і порядку, до затишку в оселі.

Дітям даються знання про інтер'єр давнього житла, пропонують порівняти деякі давні речі вжитку з сучасними, спонукають до роздумів про життя прадідів у минулому.

Доцільно при ознайомленні з витинанками проводити дидактичні ігри: «Що як називається?», «Хто назве найбільше предметів, що ними колись прикрашали хати?», «Від чого залежить краса витинанки?».

При визначенні педагогічної умови - реалізації особистісно-орієнтованого підходу до дітей у процесі декоративної діяльності ми виходили з того, що провідною парадигмою сучасної системи освіти є її гуманізація, реалізація якої, на думку І. Беха, Л. Зязюна, С. Подмазіна та інших науковців, здійснюється в особистісно-орієнтованій моделі навчання й виховання.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки в Україні в працях О. Кононко, З. Плохій, О. Савченко, та ін. сформульована цілісна концепція особистісно-орієнтованого виховання й навчання [4].

Метою особистісно-орієнтованої освіти, на думку Г. Падалки, є «створення оптимальних умов для розвитку і становлення особистості як суб'єкта діяльності і суспільних відносин» [61].

Основними цілями сучасної освіти за І. Бехом є: вивчення дитини як неповторної індивідуальності; створення оптимальних умов для її становлення, особистісного розвитку [4].

Аналіз праць науковців свідчить про те, що серед занять, які проводяться в дитячих навчальних закладах, важливе місце посідає художній

розвиток. Під час декоративної діяльності діти набувають певних художніх умінь та навичок, навчаються практично осмислювати свою роботу, працювати індивідуально та в групах. Такі заняття пробуджують любов до народу, сприяють розвитку художнього смаку, навчають оцінювати художні якості речей.

Ознайомлення дошкільників з декоративно-прикладним мистецтвом, розвиває в них здатність виявляти себе в різних сферах життєдіяльності. Цінність будь-якого мистецтва і витинанки, зокрема, визначається багатством художніх засобів, що є важливою умовою творчої діяльності.

Специфіка декоративної діяльності полягає в тому, що саме під час вправління в художніх уміннях діти реалізують індивідуальні творчі задуми. Правильно спланувати види художньої діяльності дітей, підготувати необхідні матеріали вихователю допомагають індивідуальні бесіди з дітьми. Серед принципів особистісного підходу до дитини важливе місце посідає застосування оцінок і заохочень. Знання того, що краща робота може стати прикрасою, експонатом виставки, стимулює дітей виявляти ініціативу, старанність, викликає бажання принести користь людям.

Художньо-творча діяльність є потужним засобом формування моральної особистості дитини. Дитина діє, в «акті моральної дії через створеного дитиною героя, який здійснює ті чи інші вчинки, й визначається дієва моральна сила творчого процесу» [78, с. 46].

Ознайомлення дітей 5–6 років із елементами культури українського народу створює сприятливе середовище для формування основ національної самосвідомості, трудових та громадянських якостей особистості. У своїй єдності ці особливості завжди формували в людей високі патріотичні почуття, гордість за культурну спадщину минулих поколінь, оптимістичне ставлення до життя, проявляли риси національного характеру у творах митців.

Систематичні заняття витинанкою підвищують у дітей почуття відповідальності, формують уміння загальної культури праці, збереження і

відродження кращих традицій естетичної, екологічної культури, розширюють уявлення про красу навколишнього світу.

З допомогою вихователя діти розв'язують завдання трудової діяльності, вчаться з'ясовувати причини своїх невдач, способи їх усунення. У процесі роботи в них формуються наполегливість, цілеспрямованість, уміння доводити розпочату справу до кінця.

Н. Пиш'єва говорить про те, що «заняття з художньої праці формують у дошкільнят відповідні моральні звички: берегти й підтримувати на робочому столі та в приміщенні лад і чистоту, порядок, допомагати одноліткам долати труднощі, радіти з їхніх успіхів. Залучаючись до різних видів дитячої творчої праці, дитина не тільки прагне виконати доручення дорослих, але і сама продумує, як можна полегшити їхню працю й заощадити сили» [67, с. 42].

У процесі художньо-конструктивної діяльності дошкільників реалізуються різноманітні завдання розумового виховання. Займаючись художньою працею, діти набувають знань про навколишній світ, перш за все – про призначення предметів, їхні якості й властивості, про життя людей та їхню трудову діяльність тощо. Вихователь цілеспрямовано формує систему знань дітей про явища дійсності, предметне оточення, відображає істотні залежності та зв'язки, у тому числі – у галузі безпосередньої художньо-продуктивної діяльності. З урахуванням вікових можливостей мисленнєвої діяльності, під цілеспрямованим керівництвом педагога діти здобувають знання про предмети: їх призначення, якості (форма, розмір, колір), властивості, а також матеріали, з яких вони виготовляються тощо [63, с. 192].

Заняття витинанкою сприяють формуванню у дошкільників умінь і навичок розумової діяльності. У процесі засвоєння знань у дітей формуються способи сприймання (уміння спостерігати, розглядати, обстежувати предмети, які слугують зразком для виконання роботи або надаються для ознайомлення), розвиваються пізнавальні процеси (мислення, увага, пам'ять, мовлення). Засвоюючи елементарні уявлення про властивості різних матеріалів, дитина пізнає, що з них можна виготовити речі, використовуючи

для цього різноманітні інструменти, способи з'єднання деталей (приклеювання тощо). Заняття дітей витинанкою сприяють розвитку розумових здібностей дитини – кмітливості, критичності, допитливості, вдумливості.

В. Сухомлинський, вказував на те, що «на уроках ручної праці, в гуртках діти вчаться вирізувати з паперу. У цій роботі головне – співвідношення, пропорція. Рука немовби дисциплінує розум: виховує самоконтроль і чутливість думки до точності, тонкості, краси» [72, т. 3, с. 408].

У продуктивній діяльності дітей старшого дошкільного віку, в їхніх заняттях на основі конструювання, аплікації удосконалюються знання дітей про сенсорні еталони, розширюється чуттєвий досвід. Заняття дітей художньою працею сприяють розвитку сприймання, формування уявлень про форму предмета, колір, нюанс та відтінок як засобів виразності предмета та щодо передачі його форми.

Н. Сакуліна зазначала, що при всій своїй своєрідності дитяча творча діяльність схожа з аналогічною діяльністю дорослих і поступово набуває єдиної з нею структури та життєвого сенсу. За допомогою дорослого дошкільника визначають суб'єктивні цілі праці, що відповідають мотивам їхньої діяльності й особистим можливостям [50, с. 45].

У програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» зазначено, що спілкування з дорослим у предметно-практичній діяльності сприяє формуванню у дитини розумових умінь щодо визначення мети, планування майбутньої діяльності. Розвиток інтелектуальної сфери у період 5–6 років життя надає дитині можливість відійти від зразка виготовлення роботи, експериментувати з матеріалами [66, с. 212].

Дитину «підштовхують» до розуміння того, що можна знайти нові комбінації, видозмінити раніше зроблене, до усвідомлення реальної можливості знайти застосування своїй продукції у житті. В. Сухомлинський писав, що праця, основою якої є дослідницька, пошукова мета, не тільки

поглиблює знання, але й формує діяльний, творчий розум. У результаті досвіду творчої праці, стверджував педагог, у дитини виробляється найцінніша якість – здатність бачити в кожній справі її інтелектуальний бік, вміння знаходити все нові й нові можливості для поєднання зусиль розуму і рук [72, т. 2, с. 500].

Мистецтво витинанки, що базується на художньо-конструктивній та художньо-перетворювальній діяльності, є потужним засобом естетичного виховання дітей дошкільного віку. У гармонійному розвитку дітей трудові та естетичні задатки не тільки взаємодіють, але і взаємозумовлюють один одного.

У процесі занять створюються сприятливі умови для розвитку естетичного сприймання та емоцій, які під впливом цілеспрямованої педагогічної роботи поступово формуються в естетичні почуття, й надалі – закладають основи естетичного ставлення дитини до дійсності.

У процесі художньо-предметної діяльності дітей велику роль відіграє естетична оцінка явищ реального світу як підґрунтя здатності до образного вираження. На думку Н. Ветлугіної, Т. Комарової, Н. Сакуліної, така оцінка забарвлює сприймання, надає йому естетичного характеру, а засобами художнього вираження визначаються засвоєні дітьми способи художнього зображення, різні техніки роботи у галузі художньої праці (Т. Куцакова, Г. Пантелєєв, Л. Пантелєєва, Л. Парамонова), що сприяє свободі творчого рішення.

Як зазначаються науковці Н. Голота, Т. Григор'єва, Н. Пиш'єва, народне декоративно-прикладне мистецтво покликане формувати світогляд через ті естетичні почуття, які народжуються в людей від практичного користування художніми речами. Тому декоративно-прикладне мистецтво є найважливішим компонентом і етапом у вихованні естетичних смаків і формуванні внутрішнього світу дитини.

Н. Луцан зазначає, що естетичне виховання засобами художньої праці у дошкільному закладі створює передумови для повноцінного художнього розвитку дитини, у тому числі – формування художньої творчості [46, с. 72].

У процесі виготовлення подарунків, атрибутів для ігор у дітей розвивається дрібна моторика рук, долається протиріччя: між прагненням виготовляти красиві, самобутні речі, працювати вправно, ритмічно, злагоджено і проявом у праці квапливості, недостатнім рівнем сформованості відповідних знань, умінь та навичок.

Заняття витинанкою посідають вагоме місце серед форм навчання дошкільнят трудових дій. Вони розширюють знання дітей про довкілля та про речі, створені людьми завдяки праці. Заняття витинанкою сприяє оволодінню трудовими навичками, виявляти трудові зусилля, долати труднощі.

На заняттях дітей витинанкою у дітей розвивається дрібна мускулатура рук, пальців; малюки набувають досвіду використання елементарних знарядь праці – ножиць, олівця, ножа для паперу тощо.

В. Сухомлинський наголошував на важливості формування у дітей умінь використання знарядь праці. Він зазначав: «Чим більше впевненості та винахідливості у рухах дитячої руки, тим тонша взаємодія зі знаряддям праці, чим складніші рухи, що необхідні дія цієї взаємодії [72, т. 4, с. 237].

Діти у процесі занять ознайомлюються з властивостями різних матеріалів, з якими можуть зустрічатися в домашньому користуванні – паперу (обгорткового, гофрованого тощо), картону, тощо. Важливим для подальшої трудової діяльності дітей є оволодіння ними можливостями та особливостями роботи з різними матеріалами, знаряддями праці, техніками виготовлення виробу.

Т. Комарова зазначає, що у процесі ручної праці дошкільники оволодівають багатьма практичними навичками, які пізніше стануть їм в пригоді для виконання різних робіт. Діти набувають умілості рук, яка дозволяє їм почувати себе майстерними, вправними, самостійними [40, с. 25].

Заняття з художньої праці, які містять художньо-естетичну складову, мають великий потенціал щодо розвитку дитячої уяви створенням нових, оригінальних предметів.

Заняття дитини витинанкою, що мають в основі художньо-естетичну діяльність, потребують розвитку особливого виду сприймання – естетичного.

Психологи розглядають естетичне сприймання дітей дошкільного віку як емоційне пізнання світу, яке починається з відчуття, що надалі спирається на розумову діяльність людини. У дошкільному віці воно має специфічний характер, обумовлений віковими особливостями, і відрізняється емоційною безпосередністю, підвищеним інтересом до навколишнього світу, живим відгуком при зустрічі з прекрасним і дивовижним, які виявляються в посмішках, жестах, вигуках, міміці, в сприйманому явищі, намаганні надати йому естетичну оцінку.

Діти старшого дошкільного віку відрізняються особливим сприйманням, емоційною чутливістю, підвищеною пізнавальною активністю, можливістю образно мислити. Це вік інтенсивного розвитку пам'яті та уяви (В. Мухіна, О. Кононко, О. Савченко, Є. Торшилова та ін.). Тому саме мистецтво стає і засобом спілкування, і засобом пізнання дійсності, і засобом виховання дітей цього віку. За виваженої та організованої системи ознайомлення дітей з творами мистецтва воно здатне пробуджувати емоції, активізувати уяву, викликати саме ті переживання, які називають естетичними.

У дослідженнях Т. Поніманської актуалізується думка про те, що у старшому дошкільному віці «дитина глибше сприймає твори мистецтва, виявляє здатність помічати й емоційно відгукуватися на виразально-зображувальні засоби творів мистецтв» [63, с. 280].

У працях Т. Комарової, Н. Сакуліної, Н. Халезової обґрунтовано спосіб педагогічної організації процесу сприймання у дітей дошкільного віку, який отримав назву обстеження предмета. Розкриваючи методику обстеження предмету чи явища, вчена вказувала на надзвичайну важливість яскравої характеристики, яка б привернула увагу до цілісного сприймання, а потім

підвела дітей до такого аналізу, який би допоміг наступному зображенню явища чи предмета [50].

За О. Опалюком, зміст формування естетичного й художнього сприймання включає низку завдань:

1. Розвивати аналітичне сприймання. Осмислювати художні засоби творів мистецтва: колір та його відтінки; форму виробу, його фактуру й текстуру, виразність ліній. Дітей навчають таких основних засобів виразності твору, як ритм, симетрія, у них формують уміння не тільки оком, але й через пластику власного тіла сприймати художній образ.

2. На заняттях художньою працею у дітей слід збагачувати уявлення про семантику творів мистецтва через ознайомлення з фольклором, побутом українського народу; через проведення паралелей із формами природи.

3. Вчити розрізняти характерні особливості кольору, сприяти розвитку емоційної чутливості дітей на кольоровий образ, вчити розуміти його зміст.

4. Формувати уміння розповідати про свої художні враження, використовувати образні порівняння та вміти надавати оцінку творам мистецтва.

5. Вчити застосовувати отримані знання у власній художньо-продуктивній діяльності, вміти оцінити результати своєї праці та праці свого однолітка, виховувати навички колективної співпраці у дітей у процесі занять художньою працею [59, с. 10].

У віці 5–6 років відбувається збагачення функціонального сприймання дитини емоційним, психосоціальним досвідом, що є значущим для психо-сенсомоторного розвитку. Він утворює підґрунтя для інтелектуально-художнього розвитку дитини, розуміння нею основних засад художнього образу та виражальних засобів твору - форми, розміру, кольору.

Розвиток сенсорної системи тісно пов'язаний з розвитком моторної системи. Для того щоб взяти предмет для обстеження, дитина повинна, за допомогою просторового бінокулярного зору, бути «моторно готовою» до

даного акту, уміти визначати структуру та вагу предмета, його форму та структуру.

Такі види ручної праці, як робота з папером, тренують м'язи кисті і пальців рук, є прекрасним засобом підготовки дитини до подальшої самостійної трудової діяльності. Проведені дослідження показують, що завдяки включенню в структуру занять з художньої ручної праці елементів творчості розв'язується одне з найважливіших завдань дошкільної освіти – підготовка дітей до школи. У дитини розвивається дрібна моторика руки, удосконалюються вміння і навички роботи з різними матеріалами, пристосуваннями й інструментами; виробляється акуратність, самостійність, оригінальність підходу до розв'язання завдань, уміння вільно орієнтуватися в навколишньому світі.

Висновки до першого розділу

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми формування художньо-естетичної культури старших дошкільників у процесі ознайомлення з витинанкою.

1. Проблема формування художньо-естетичної культури виступає одним із важливих завдань освіти дітей дошкільного віку на сучасному етапі.

2. Належний і оптимальний рівень соціально-особистісного розвитку дитини може бути забезпечений через формування у неї чуття краси в її різних проявах, ціннісного ставлення до змісту предметного світу та світу мистецтва, розвитку творчих здібностей.

Це зумовило увагу науковців до різних видів естетичної діяльності дошкільників, оскільки саме через неї зростаюча особистість реалізує свій природний потенціал, долучається до надбань культури. У нашому дослідженні естетична культура - динамічне, процесуальне утворення, що являє собою сукупність естетичних знань, умінь і навичок, які поєднані з естетичною діяльністю; здатність особистості до повноцінного сприймання, правильного розуміння прекрасного у мистецтві і дійсності, прагнення й уміння будувати своє життя за законами краси.

Дослідження проблем формування художньо-естетичної культури особистості вітчизняних і зарубіжних мислителів і педагогів (З. Борисова, Л. Виготський, Д. Джола, О. Запорожець, М. Каган, О. Костюк, Б. Лихачов, Є. Назайкінський, Б. Теплов, А. Щербо, та ін.) становлять основу для вивчення закономірностей розвитку естетичної культури особистості (естетичне сприйняття, емоційно-оцінне судження, естетична діяльність).

3. Естетична культура дитини дошкільного віку - динамічне, процесуальне утворення, що являє собою сукупність естетичних знань, умінь і навичок, які поєднані з естетичною діяльністю, привласнені дитиною на основі її конкретного життєвого досвіду і досвіду дитячого колективу в цілому. Процес формування естетичної культури дошкільника - це цілеспрямований педагогічний процес естетичного впливу на дитину,

включення її в естетичну діяльність, організовану педагогом і здійснювану ним сумісно з дітьми.

Сформована естетична культура дошкільника – це потреба і здатність індивіда до створення принципово нових, об'єктивно і суб'єктивно значущих цінностей відповідно до вікових особливостей; життєздатність і готовність в сучасних умовах творчо перетворювати засвоєні алгоритми поведінки, комбінувати раніше набутий інформаційний досвід.

Провідну роль у формуванні естетичної культури особистості відіграє декоративне мистецтво, що виступає носієм високих духовних цінностей. Естетична діяльність – ефективний засіб емоційно-діяльнісного переживання, привласнення соціально значущих цінностей, духовного збагачення особистості.

Діти старшого дошкільного віку виявляють схильності до певних видів декоративної діяльності. Важливо помітити і розвинути у кожної дитини прагнення до спілкування з декоративним мистецтвом, в тому числі з витинанкою, відповідно до цього орієнтувати процес формування художньо-естетичної культури дітей.

Розділ 2. ЗМІСТ І РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЖИТТЯ У ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ВИТИНАНКОЮ

2.1. Вивчення стану сформованості художньо-естетичної культури у дітей старшого дошкільного віку в ЗДО

Для практичного дослідження можливості формування естетичної культури у дітей старшого дошкільного віку нами було здійснено експериментальне дослідження, яке було спрямовано на з'ясування можливості використання витинанки у формуванні художньо-естетичної культури дітей старшого дошкільного віку. Актуальність даної проблеми обумовлена необхідністю розробки діючих методик вдосконалення рівня сформованості естетичної культури, естетичних смаків, почуттів, потреб у дітей старшого дошкільного віку, яка б могла застосовуватися на практиці в дошкільному навчальному закладі вихователями, курівниками гуртків, батьками.

У процесі дослідження особливостей формування художньо-естетичної культури дітей старшого дошкільного віку був нами організований та проведений психолого-педагогічний експеримент на базі Вирівського ЗЗСО І-ІІ ст. Попівської сільської ради, Конотопського району Сумської області. Експериментальним дослідженням було охоплено 40 дітей старшого дошкільного віку, їх батьки та вихователі. З метою виявлення сформованості художньо-естетичної культури у дітей старшого дошкільного віку ми розробили програму обстеження, яка містить: 1) методику обстеження; 2) систему диференціації отриманих результатів за критеріями та їх показниками.

Завдання констатувального етапу експерименту включали:

1. Визначення критеріїв, показників та рівнів художньо-естетичної культури старших дошкільників.

2. Виявлення здатності дітей до адекватної оцінки мистецьких явищ, спроможність до естетичного сприйняття мистецтва, особистісне ставлення до естетичних явищ; емоційної реакції на художні образи.
3. Перевірку сформованості мистецької ерудиції дітей, наявність естетичних знань, умінь; естетично спрямованих суджень про мистецтво.
4. Виявлення ступеня сформованості у дітей мотивації до художньо-естетичної діяльності, зацікавленість мистецтвом; потребу в систематичному спілкуванні з мистецтвом; ініціативність у художньо-естетичній діяльності.

Перейдемо до висвітлення експериментальної роботи на констатувальному етапі дослідження, метою якого було з'ясування рівнів сформованості художньо-естетичної культури старших дошкільників .

З метою з'ясування професійної спрямованості педагогів з організації процесу художньо-естетичного виховання дошкільників та сформованості художньо-естетичної культури старших дошкільників у сучасній практиці роботи дошкільних закладів освіти, вихователям старших групи була запропонована анкета «Анкета для вивчення естетичного досвіду вихователя і самооцінка його діяльності з художньо-естетичного виховання дошкільників» (Див. додаток А). Аналіз анкет показав, що педагоги достатньо володіють знаннями і навичками з організації процесу художньо-естетичного виховання і застосовують їх у роботі з дітьми.

Більшість визнає значну роль декоративного мистецтва у естетичному вихованні дитини, але у той же час переважна більшість вважає достатнім наявність занять з декоративного мистецтва для повноцінного художньо-естетичного розвитку дітей (тільки незначна частина зауважила про необхідність проведення тематичних, комплексних, домінантних занять, розваг, свят, організації гуртків дитячої художньої творчості, наголосила на ролі декоративного мистецтва в сім'ї). 60% не назвали видів та жанрів декоративно-прикладного мистецтва, 20% назвали тільки декілька видів декоративно-прикладного мистецтва, 20% - вказали жанри (без уточнення типології творів та типологічних груп). При цьому над удосконаленням своєї

професійної художньо-виконавської «форми» працюють, за власною оцінкою, 75%.

На питання анкети про рівень художньо-педагогічної обізнаності, освіченості сучасного вихователя (художніх навичок, знань про витинанку як вид мистецтва, майстрів, жанри, типологію творів декоративно-прикладного мистецтва тощо) більшість вважає, що вихователь має володіти художніми навичками, прийомами естетичної діяльності, знати різноманітну, цікаву інформацію про декоративне мистецтво, вміти передавати своє захоплення дітям, мати розвинутий смак, естетичні емоції, стимулювати творчість дітей.

На питання про роль вихователя в художньо-естетичному розвитку дітей, відповіді були такими: «вихователь допомагає дітям оволодіти художньо-естетичними навичками, має доцільно використовувати декоративне мистецтво в різних видах діяльності, підтримувати творчу активність дітей у позанавчальний час, створювати сприятливі умови для самостійних ігор, своєчасно підтримувати дитячі пропозиції».

Недостатньою є, на думку опитуваних, кваліфікація вихователя в питаннях використання в навчальній і виховній діяльності історично-аналітичного матеріалу з декоративної діяльності.

У результаті анкетування більшість сходяться на думці, що для ефективної навчально-виховної роботи необхідно проводити регулярні консультації естетичної тематики для активізації інтересу вихователів до декоративного мистецтва, підвищення естетичної освіти і збагачення їх художньо-естетичної культури.

Опрацюванн відповідей анкети для батьків «Значення декоративного мистецтва у розвитку вашої дитини» (автор В. Анісімов) (Див. додаток Б) допомогло з'ясувати рівні сформованості естетичної культури старших дошкільників, а саме: художньо-естетичні уподобання дитини, місце декоративного мистецтва в житті дитини, художньо-естетичні переваги дитини, емоційність реагування на мистецькі твори, ступінь довіри, а, отже, і участь батьків в естетичному вихованні дитини.

Результат анкетування показав, що багато батьків висловили власну думку і своє ставлення до мистецтва. Майже 60% опитаних батьків виявили бажання дати своїм дітям освіту в «Дитячій школі мистецтв» і вважали, що в дитячому садку заняття естетичною діяльністю необхідно включати в роботу з дітьми.

Бесіда з батьками щодо їхніх позицій відносно ролі художньо-естетичної культури в житті дитини (Див. додаток В), показала, на жаль, що задеклароване в анкеті бажання бачити свою дитину естетично вихованою, при уточненні їхньої практично-методичної ролі у вирішенні цього завдання, є розмитим, непевним. Більшість батьків вважає, що сім'я повинна розвивати вміння дітей самостійно організувати власну художньо-естетичну діяльність, але в той же час батьки не мають часу на сумісну естетичну діяльність з дітьми, не можуть назвати улюблених творів дитини, затруднюються при визначенні видів художньо-естетичної діяльності, в яких дитина ініціативна і самостійна. Для більшості батьків було складно відповісти на питання про склад матеріалів та інструментів для художньої діяльності; наявність книг про мистецтво (декоративно-прикладне, зокрема); художньо-дидактичні ігри. На питання про те, що необхідно для досягнення дитиною певного рівня художньо-естетичної культури, більшість не змогли дати конструктивної відповіді, відмовляючись роллю дошкільного закладу у цьому питанні.

Наступним етапом здійснення практичного експериментального дослідження стало проведення діагностики рівня сформованості художньо-естетичної культури серед дітей старшого дошкільного віку. Така діагностика повинна була визначити стан сформованості окремих її складових для можливості подальшого їх порівняння з результатами, які будуть отримані після проведення експериментального дослідження.

При розробці системи діагностичних завдань були враховані деякі теоретичні вимоги, що стосуються питання визначення рівня сформованості художньо-естетичної культури серед дітей старшого дошкільного віку.

Н. Миропольська пропонує вимірювати художню культуру критеріями, що об'єднані у чотири групи:

- 1) змістовна – передбачає наявність нормативних знань, умінь і навичок у галузі мистецтва;
- 2) особистісно-емоційна – включає розвиненість емоційно-чуттєвої сфери;
- 3) художньо-самостійна, під якою розуміється індивідуальна діяльність особистості в галузі художньої культури;
- 4) філософська (гуманітарна), що передбачає наявність інтелектуальних умінь і спроможність дітей використовувати знання [51, с. 274-276].

При виборі критеріїв та показників до них (наявність яких характеризувала би повноту сформованості естетичної культури) Л. Михайлова зосередила увагу на наступних: емоційний критерій (емоційно-чуттєвий відгук на прекрасне й потворне, піднесене й низьке, комічне і трагічне; вміння керувати своїми почуттями; вміння співчувати та співпереживати); інтелектуальний критерій; мотиваційно-діяльнісний; комунікативний [52, с. 21].

Деякі з виділених Л. Михайловою критеріїв сформованості рівня естетичної культури доцільно використовувати і для оцінювання естетичної культури дошкільників.

До показників сформованості художньо-естетичної культури дослідники відносять: потребу в різних зразках мистецтва, емоційно-ціннісне ставлення до нього; спостережливість, здатність помічати незвичне, оригінальне, «відкритість» до нового в мистецтві та довкіллі; оволодіння різними способами художньо-продуктивної діяльності; розвиток художнього смаку та ін.

На наш погляд, заслуговують на увагу також критерії, використані В. Рагозіною у процесі комплексної діагностики художньо-естетичного розвитку учнів. Науковцем оцінювалася мотивація художньо-естетичної діяльності (пізнавальний інтерес; ціннісні орієнтації); освітній рівень (ерудиція, тезаурус, наявність знань, умінь і навичок); художньо-образне

мислення (інтерпретація художнього образу); здібності до художньо-естетичної (практичної) діяльності [68, с. 52].

На основі аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури нами були розроблені критерії та показники рівня сформованості художньо-естетичної культури старших дошкільників: емоційно-оцінний критерій, що виражає міру здатності дітей до адекватної оцінки мистецьких явищ; когнітивний критерій, що виявляє міру сформованості мистецької ерудиції дітей; мотиваційно-діяльнісний, що свідчить про ступінь сформованості у дітей мотивації до естетичної діяльності.

Таблиця 2.1.1.

Критерії та показники рівня сформованості художньо-естетичної культури старших дошкільників:

Критерій	Характеристика	Показники
емоційно-оцінний критерій	виражає міру здатності дітей до адекватної оцінки мистецьких явищ;	яскраво виражене особистісне ставлення до естетичних явищ; вияв емоційної реакції на художні образи;
когнітивний критерій	виявляє міру сформованості мистецької ерудиції дітей	створення певного запасу елементарних естетичних знань, умінь; наявність естетично спрямованих суджень про мистецтво.
мотиваційно-діяльнісний	свідчить про ступінь сформованості у дітей мотивації до естетичної діяльності	зацікавленість мистецтвом; потреба в систематичному спілкуванні з мистецтвом; ініціативність у естетичній діяльності

Емоційно-оцінний критерій, що виражає міру здатності дітей до адекватної оцінки мистецьких явищ, характеризується такими показниками, як:

- ✓ спроможність до естетичного сприйняття мистецтва,
- ✓ яскраво виражене особистісне ставлення до естетичних явищ;
- ✓ вияв емоційної реакції на художні образи.

Когнітивний критерій, що виявляє міру сформованості мистецької ерудиції дітей, характеризується такими показниками, як:

- ✓ створення певного запасу елементарних естетичних знань, умінь;
- ✓ наявність естетично спрямованих суджень про мистецтво.

Мотиваційно-діяльнісний, що свідчить про ступінь сформованості у дітей мотивації до естетичної діяльності, характеризується такими показниками, як:

- ✓ зацікавленість мистецтвом;
- ✓ потреба в систематичному спілкуванні з мистецтвом;
- ✓ ініціативність у естетичній діяльності.

На основі вищезазначених критеріїв і показників було визначено рівні сформованості художньо-естетичної культури старших дошкільників: високий, середній, низький.

Високий рівень характеризується стійким інтересом, активним ставленням до мистецтва. Інформованість про первинні жанри мистецтва і їх види, засоби художньої виразності дає можливість відповідно оцінити естетичну значущість творів. Ця група дітей характеризується високим естетичним рівнем уподобань у галузі мистецтва, розрізняє засоби художньої виразності і розуміє їх роль у передачі художніх образів; легко і емоційно виражає свої художні враження в думках, в малюнках, творчо застосовує набуті знання у процесі естетичної діяльності.

Середній рівень характеризується недостатністю естетичних знань, виявленням поверхового характеру до виокремлення загальних художньо-образних рис твору. Уподобання дітей неусвідомлені. Не завжди можуть оцінити художні достоїнства твору, їхні судження спираються на авторитетні думки дорослих.

Показниками низького рівня є: обмеженість художніх уподобань, відсутність мистецьких інтересів, потреби у мистецькій діяльності, слабка обізнаність у мистецтві, чим і зумовлена пасивність у діяльнісній сфері. Оціночні уявлення неадекватні об'єктивній значущості художніх творів, вміння аналізувати, як правило, відсутні, бракує власних висновків, асоціацій, узагальнень, розуміння художніх явищ.

До кожного критерію та показника було дібрано низку експериментальних завдань.

Критерій	Методи дослідження		
Емоційно-оцінний критерій	Анкета для батьків «Значення мистецтва у розвитку вашої дитини» (модифікована анкета Анісімова В.)	Анкета для вихователів «Формування основ естетичної культури у дітей дошкільного віку» (за Н.Моревою).	Творчі ігри: «Художній салон-магазин витинанки» Бесіда «Що ти знаєш про витинанку» для визначення рівня емоційно-ціннісного ставлення дошкільників до народних ремесел
Когнітивний критерій	Бесіди з вихователями з метою визначення особливостей мистецької ерудиції дітей	Бесіди з батьками з метою визначення особливостей мистецької ерудиції дітей	Бесіда з дітьми на тему «Що таке витинанка» Індивідуальна бесіда з дитиною «Хатня витинанка» Вправа «Музей витинанки» Вправа «Що в альбомі?»
Мотиваційно-діяльнісний	Індивідуальні бесіди з дітьми Бесіди з педагогами Бесіди з батьками	Спостереження, бесіда з педагогами для виявлення ініціативності, самостійності дошкільників в естетичній діяльності»	Аналіз продуктів дитячої діяльності, Метод експертної оцінки Ігри-вправи

Рис.2.1.1. Методи дослідження сформованості художньо-естетичної культури

Для проведення роботи з виявлення рівня сформованості художньо-естетичної культури старших дошкільників у процесі ознайомлення з витинанкою (емоційно-оцінного критерію) ми використали декілька блоків тестових завдань комбінованого типу.

Вияв емоційної реакції на художні образи ми перевіряли за допомогою театралізовано-ігрових завдань: «Художній салон-магазин витинанки», «Бесіда «Що ти знаєш про витинанку» для визначення рівня емоційно-ціннісного ставлення дошкільників до народних ремесел

Завдання: «Художній салон-магазин витинанки»

Мета: визначити у дітей здатність вживатися в запропонований образ, проникати і осмислювати його емоційний стан, виявляючи емоційну реакцію на художні образи.

Суть завдання: Дослідник пропонує відвідати незвичайний салон-магазин мистецьких витинанок, які пропонує описати, передати настрій і характер твору словами.

Оцінка дослідження:

5 балів - ставиться, якщо діти точно описали задуманий художником образ, виразно його продемонстрували, відчули настрій і характер твору.

3 бали - якщо були якісь неточності в передачі образу, дитина була малоемоційна, соромилася.

0 балів - якщо дитина не вірно визначила задуманий образ, була невпевнена у прояві емоцій.

Завдання: «Бесіда «Що ти знаєш про витинанку».

Опис: Дітям пропонується відповісти на запитання: Що ти знаєш про традиції і звичаї витинанки? Що собою символізує витинанка? Які види, типи витинанок ти знаєш? Які ти знаєш способи виготовлення і практичного застосування витинанок? Чи є в оздобленні твоєї хати, квартири вдома витинанки? Які? Чи любиш ти займатися витинанням? Чому? Які відчуття виникають в тебе під час роботи?

Оцінка дослідження:

5 балів - ставиться, якщо дитина відповідає на запитання повно, розгалужено, наводить приклади, розмірковує, пригадує, емоційно передає ставлення до витинанки, легко і емоційно виражає свої художні враження в словах.

3 бали - ставиться дітям, якщо вони виявили поверхове ставлення до виокремлення загальних художньо-образних рис витинанки; допустили неточності у відповідях;

0 балів - якщо дитина не розуміє виду мистецтва, невірно визначає його риси, мало емоційна.

Для перевірки наявності естетично спрямованих знань, суджень про мистецтво ми провели індивідуальні бесіди з дітьми «Що таке витинанка», «Хатня витинанка», ігрові вправи «Музей витинанки», «Що в альбомі?».

Оцінка дослідження:

5 балів – якщо дитина оцінює естетичну значущість творів, має високий естетичний рівень уподобань у галузі мистецтва, розрізняє засоби художньої виразності і розуміє їх роль у передачі художніх образів; легко і емоційно виражає свої музичні враження в думках.

3 бали – якщо уподобання дітей неусвідомлені. Діти не завжди можуть оцінити художні достоїнства творів, жанрів, їхні судження спираються на авторитетні думки дорослих.

0 балів - якщо оціночні уявлення дитини неадекватні об'єктивній значущості художніх творів, видів декоративного мистецтва, відсутні вміння аналізувати, бракує власних висновків, асоціацій, узагальнень, розуміння художніх явищ.

Для проведення наступного етапу роботи з виявлення рівня сформованості показників рівня сформованості художньо-естетичної культури старших дошкільників (мотиваційно-діяльнісний критерій) ми використали декілька блоків тестових завдань комбінованого типу, спостереження, аналіз продуктів дитячої діяльності.

Для перевірки ступеня зацікавленості мистецтвом ми провели індивідуальні бесіди з дітьми, бесіду з педагогами для виявлення ініціативності, самостійності дошкільників в художньо-естетичній діяльності, аналіз продуктів дитячої діяльності, метод експертної оцінки, ігри-вправи, метою яких було вивчення наявності певного запасу елементарних естетичних знань, умінь дошкільників.

Для виявлення ініціативності в естетичній діяльності ми використали також метод експертної оцінки (бесіда з педагогами для виявлення ініціативності, самостійності дошкільників в художньо-естетичній діяльності) (Додаток Ж), - виявляючи, поряд із ставленням до занять естетичного напрямку, хто із дітей виявляє найбільшу цікавість до художньої діяльності, якому виду художньої діяльності віддають перевагу діти на заняттях естетичного циклу? Як часто і скільки дітей займаються в зоні

самостійної художньої діяльності? Які твори люблять розглядати? Чи проявляється художньо-естетичний смак дітей у групі?

Оцінка дослідження (загальна за мотиваційно-діяльнісним критерієм):

10 балів - якщо дитина проявляє стійкий інтерес, активне ставлення до мистецтва, легко і емоційно виражає свої художньо-естетичні враження в виробках, в малюнках, творчо застосовує набуті знання у процесі естетичної діяльності.

5 балів - якщо дитина проявляє бажання включитися в естетичну діяльність, однак не спроможна у виконанні завдання: їй потрібна допомога педагога, додаткове пояснення, показ, повтори.

0 балів - якщо дитина пасивна у діяльній сфері, не має активного інтересу, байдужа. Не здатна до самостійності.

Максимально можлива кількість балів за виконання завдань по всім критеріям – 30 балів.

Високий рівень – 23-30 балів.

Середній рівень – 11-22 бали.

Низький рівень – 3-10 балів.

Таблиця 2.1.2.

Шкала для оцінки рівнів розвитку естетичної культури (в балах)

№	Рівні сформованості	емоційно-оцінний критерій	когнітивний критерій	мотиваційно-діяльнісний	Загальна оцінка розвитку естетичної культури
1.	Достатній	8 – 10	7 – 10	8-10	23 – 30
2.	Середній	4 – 8	3 – 7	4-7	11-22
3.	Низький	1 – 4	1 – 3	1-3	3 – 10

Аналізуючи результати експерименту можна констатувати наступне.

З високим рівнем сформованості художньо-естетичної культури у контрольній та експериментальній групах було виявлено 13, 2%, у контрольній 20%.

Діти з високими показниками художньо-естетичної культури уважно розглядали декоративні твори, заглиблюючись в образи, засоби, проявляли самостійність у своїх відповідях на запитання дорослих; демонстрували естетичну чуйність. Їхні судження були осмисленими і обумовленими вичленовуванням головних елементів художньої мови; висловлювали власне ставлення до творів мистецтва, видів художньої діяльності. Інтерес до художніх творів у них стабільний, мотивований. Оцінюючи процес і результат сприйняття художніх образів, демонстрували здатність уявляти, ототожнювати себе з художнім образом. Діти аналізували, порівнювали художні образи, встановлювали причинно-наслідкові зв'язки між засобами художньої виразності і емоційним змістом твору.

Діти з високими показниками художньо-естетичної культури характеризувалися цілеспрямованістю, адекватним естетично-активним сприйняттям творів декоративного мистецтва, єдністю емоційного та інтелектуального, диференціацією зорових відчуттів. Діти сприймали, усвідомлювали виразні засоби декоративного мистецтва, розуміли, за допомогою яких засобів виразності майстер (художник) досяг естетичного ефекту впливу художнього образу на глядача, встановлювали причинно-наслідкові зв'язки між емоційним змістом художнього образу і засобами виразності.

Діти із середнім рівнем сформованості художньо-естетичної культури в експериментальній групі (48,4%), у контрольній (47%), відрізнялися зосередженістю при сприйнятті творів декоративного мистецтва. Для них була характерна застигла поза, зацікавлений погляд, який інколи переміщався по навколишніх предметах. Дошкільники точно визначали настрої твору, однак осмислити його, розкрити та обґрунтувати засоби виразності не завжди могли. Також труднощі у дітей викликала пояснення свого емоційного стану. Це свідчить про те, що діти сприймають на емоційному рівні твори декоративного мистецтва, проте інтерпретувати їх і співвіднести власний настрій з переданим твором діти не можуть.

Загалом діти цього рівня були уважні в процесі сприйняття творів декоративного мистецтва, проте їхні мімічні дії були стримані. Стан замисленості свідчив про те, що твори дітям цікаві, але емоційних переживань не викликають. При поясненні свого вибору діти давали короткі відповіді, які виражали буквальный опис побаченого.

Діти з низьким рівнем сформованості художньо-естетичної культури неухважно розглядали твори декоративного мистецтва. Твори не викликають у них відповідного емоційного відгуку. Вони не могли відповісти на питання про твір декоративного мистецтва. Інтерес до творів у них неглибокий і нестійкий. У пізнанні художніх образів мовні комунікації носили особистісний характер, але були неадекватні змісту творів і мали слабку емоційну забарвленість.

Як у контрольних, так і експериментальних групах діти низького рівня сформованості художньо-естетичної культури становили 38,4% (33%), що свідчить про незадовільний стан розвитку художньо-естетичної культури старших дошкільників.

Співвідношення рівнів розвитку художньо-естетичної культури у старших дошкільників експериментальних та контрольних груп на початковому етапі експерименту відображено на діаграмі (у %).

Таким чином, аналізуючи дані констатувального етапу експерименту, можна зробити висновок про недооцінку вихователями емоційної сфери дитини у педагогічній діяльності. Надаючи дітям різноманітну інформацію, педагоги не звертають свою увагу і увагу дітей на переживання, які передають художні твори, способи і засоби вираження цих переживань.

Це поставило нас перед необхідністю на формувальному етапі дослідження продумати зміст і форми спеціально-організованої діяльності, спрямованої не тільки на збагачення емоційного досвіду дошкільників старшого віку, а й на усвідомлення ними «мови» емоційного ряду переживаємого образу через засоби художньої виразності.

Таблиця 2.1.3.

Співвідношення рівнів розвитку художньо-естетичної культури у старших дошкільників експериментальних та контрольних груп

Критерії		(констатувальний експеримент)							
		емоційно-оцінний критерій		когнітивний критерій		мотиваційно-діяльнісний		Загальна оцінка рівнів сформованості	
Група	Рівні	Кількість осіб	%	Кількість осіб	%	Кількість осіб	%	Кількість осіб	%
Група (Е)	Н	7	11	7	11	9	16,4	23	38,4
	С	7	11	12	20	10	17,4	29	48,4
	Д	6	10	1	1,6	1	1,6	8	13,2
Група (К)	Н	7	11,1	6	10,8	7	11,1	20	33
	С	9	16,4	11	17,4	8	13,2	28	47
	Д	4		3		5		12	20

Як бачимо, у контрольній, і експериментальній групах дітей з низьким рівнем сформованості художньо-естетичної культури становить 33% та 38,4% відповідно, що свідчить про незадовільний стан сформованості художньо-естетичної культури дітей старшого дошкільного віку.

Дітей із середнім рівнем сформованості художньо-естетичної культури в експериментальній групі - (48,4%), у контрольній - (47%). Високий рівень сформованості художньо-естетичної культури дітей виявлено 20% в дітей контрольної групи, експериментальної – 13,2%. Отже вихідний рівень сформованості художньо-естетичної культури дітей експериментальної та контрольної груп на початку формування етапу дослідження був приблизно однаковим.

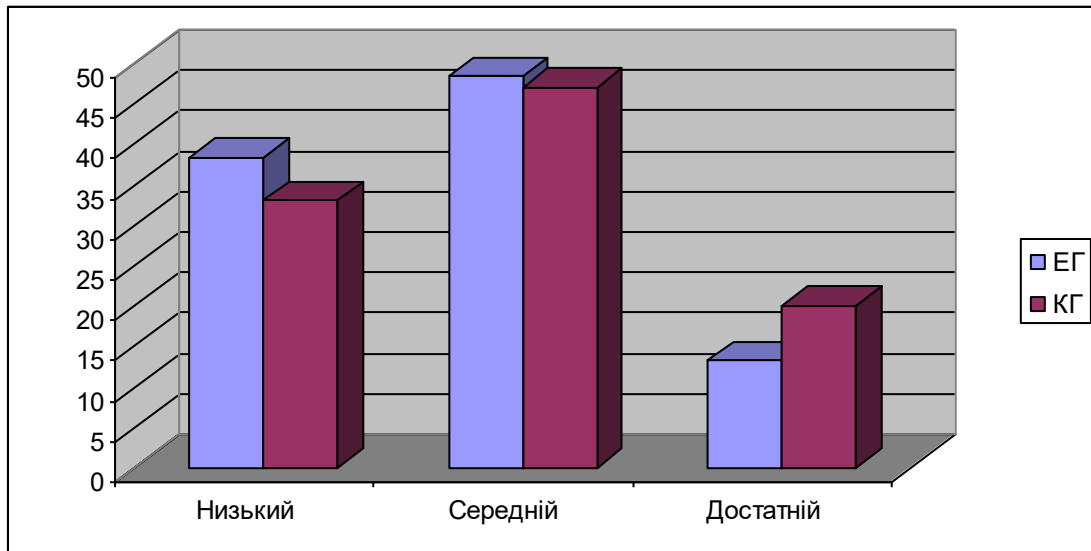


Рис. 2.1.2. Співвідношення рівнів розвитку художньо-естетичної культури старших дошкільників експериментальної та контрольної груп на початковому етапі експерименту

Результати констатувального етапу дослідження дали підстави оцінити процес формування художньо-естетичної культури як такий, що потребує посилення уваги до нього батьків, вихователів та керівників художніх гуртків дошкільного навчального закладу. З-поміж чинників, що гальмують естетичний розвиток дітей, можна назвати недостатнє розуміння дорослими значущості та сутності проблеми, неповне врахування потреби дитини творчо виразити себе, неусвідомлення впливу суспільного виховання на розвиток досліджуваного явища. Отже, актуалізується необхідність оптимізації педагогічних умов, форм і методів, сприятливих для формування художньо-естетичної культури дошкільників у процесі ознайомлення з витинанкою.

Аналіз отриманих відповідей дозволив нам зробити наступні висновки: художньо-естетична культура дітей дошкільного віку займає значне місце у виховному процесі ЗДО; художньо-естетичної культура розуміється як необхідність включення до змісту естетичної освіти кращих творів мистецтва минулого і сучасності; педагогічний потенціал декоративного мистецтва (зокрема, витинанки) з урахуванням його виховних та розвиваючих можливостей оптимально не реалізується; дітей в процесі спілкування та щоденної взаємодії з мистецтвом не спонукають до розширення досвіду

відтворення і трансляції художніх творів; в умовах сім'ї не надається методична допомога батькам з керівництва естетичною роботою дітей; у процесі естетичної діяльності не реалізується особистісно-орієнтований підхід до дітей.

2.2. Система педагогічної роботи з формування художньо-естетичної культури у старших дошкільників у процесі ознайомлення з витинанкою

З метою формування художньо-естетичної культури старших дошкільників у процесі ознайомлення з витинанкою ми розробили комплекс заходів, який передбачав виконання визначених умов:

- Використання педагогічного потенціалу витинанки з урахуванням її виховних та розвиваючих можливостей;
- постійне розширення досвіду сприйняття, відтворення і трансляції художніх творів;
- реалізація особистісно-орієнтованого підходу до дітей у процесі ознайомлення з витинанкою.

Методика реалізації розробленого комплексу заходів полягала у проведенні системи навчальних заходів (занять, ігор і вправ, виготовлення виробів).

На цьому етапі ми ознайомлювали дітей з унікальним видом мистецтва – витинанкою, історією виникнення та розвитку, народними умільцями, технологією виготовлення, типологією творів; розвивали творчі здібності дітей в опануванні навичками витинанкарства; формували естетичне сприйняття і бережливе ставлення до результатів діяльності людини.

- У процесі формувального експерименту були реалізовані такі завдання:
- уточнено знання дітей про походження витинанки;
 - розширено знання про типологію витинанок, символи, що використовуються у витинанкарстві;

- сформовано та закріплено знання про витинанку як вид декоративного мистецтва.

Формувальний експеримент проходив у три етапи: освітньо-спонукальний, спонукально-пошуковий, активно-діяльнісний.

На першому етапі передбачалось формування у дітей зацікавленості та загальної установки на позитивне ставлення до витинанки, як твору декоративно-прикладного мистецтва, сприймання її як складової культури.

На цьому етапі відбувалась реалізація першої педагогічної умови - використання педагогічного потенціалу декоративної діяльності з урахуванням її виховних та розвиваючих можливостей.

Пропонована нами система роботи з дітьми мала на меті реалізацію низки завдань: 1) уточнення, поглиблення, розширення і закріплення системних знань дітей про мистецтво; 2) формування умінь дітей використовувати набуті знання і умінь в уявних і реальних ситуаціях; 3) розвиток емоційно-чуттєвої сфери та пізнавальних процесів дітей; 4) виховання любові та естетичного ставлення до мистецтва; 5) формування естетичної культури дошкільників; 6) виховання інтересу до різновиду декоративного мистецтва - витинанки.

Принципи системності, послідовності, свідомості, зв'язку із життям, наочності стали основними у проведенні занять, ігор, спостережень під час формування знань дітей про декоративне мистецтво у процесі оволодіння мовою декоративного діяльності. Зміст роботи полягав у активному сприйнятті дітьми мистецьких знань та вихованні у них естетичного ставлення до музики ставлення до неї під час формування основ естетичної культури засобами музичної діяльності.

У роботі над підвищенням компетентності педагогів з формування художньо-естетичної культури старших дошкільників проводилися регулярні консультації на різну тематику для активізації інтересу вихователів до декоративного мистецтва, підвищення мистецької освіти і збагачення їх художньо-естетичної культури: проблемний семінар з метою поглиблення

знань про народні ремесла, оволодіння навичками самостійної роботи над проблемою з педагогічною та мистецтвознавчою літературою, вдосконалення вміння поєднувати теоретичні положення, з практичною діяльністю); теоретичний семінар, на якому педагогів інформували про різні види народних ремесел, подавали відомості про їх виникнення, розвиток, поширення, орнаментальні особливості та регіональні відмінності. У цьому випадку відбувається процес взаємозбагачення і взаємодоповнення знань вихователів про народні ремесла (зокрема, витинанку).

Теоретико-практичний семінар спонукав перевіряти набуті теоретичні знання практичною роботою з дітьми. На таких семінарах, за задалегідь складеним і обговореним планом, вихователі представляли не лише теоретичну інформацію про ремесла, але й обговорювати елементи досвіду роботи з дітьми, зміст занять, методику ознайомлення з народними ремеслами, методику навчання трудовим діям, принципи добору різних видів для роботи з дітьми та інші проблеми, пов'язані з їхніми виховними можливостями.

Важливе значення мали консультації (Як ознайомлювати дошкільників з різними видами народних ремесел; Організація праці на основі знань про народні ремесла. Перегляди занять з: а) ознайомлення з народними ремеслами; б) організації навчання трудовим діям на основі народних ремесел). За формою проведення вони були групові і індивідуальні, а за змістом — теоретичні, методичні або практичні. Оскільки не всі педагоги володіли елементарними навичками витинанкарства, виникла потреба у семінарі-практикуми. Його основна мета - допомогти вихователям в оволодінні практичними вміннями та навичками. Після проведення такого практичного семінару ми запропонували вихователям розробити різні активні форми передачі знань і вмінь своїм вихованцям.

Ефективною у формуванні досліджуваного явища була педагогічна просвіта батьків (індивідуальні консультації, бесіди, ознайомлення з науково-методичною літературою, батьківські збори та інше) з метою привернення

їхньої уваги до проблеми формування художньо-естетичної культури та значення мистецтва в розвитку дитини зокрема.

Ефективною у формуванні досліджуваного явища була педагогічна просвіта батьків (лекції (З історії народних ремесел; Народні ремесла як частина культури українського народу; Виховання особистості дитини на основі народних ремесел; бесіда (Як заохотити дитину до ремесла витинанки); консультації (Додаток Л): Як розвивати у дітей здатність до естетичного сприймання різних видів народних ремесел? Вдосконалення вмінь і навичок, одержаних у дитячому садку на заняттях з витинанкарства, що ґрунтуються на знаннях про народні ремесла); практикум (Опановуємо разом з дітьми витинанку); виставки (робіт батьків і дітей) з метою привернення їхньої уваги до формування художньо-естетичної культури дітей та значення витинанки в цьому, зокрема. У результаті батьки відзначили значне підвищення рівня їхніх теоретичних знань, а також практичних умінь і навичок з організації проведення різних форм роботи з формування формування художньо-естетичної культури дітей в сім'ї.

На початку нашої роботи з формування художньо-естетичної культури у процесі ознайомлення з витинанкою з вихованцями, ми звернули увагу, що не всі діти уважно розглядають твори декоративного мистецтва, емоційно і радісно відгукуються на виражені в них почуття і настрої.

Освітньо-спонукальний етап мав на меті формування зацікавити та позитивно налаштувати дітей до сприймання декоративного мистецтва загалом, сприймання його як складової життєдіяльності.

Зазначені завдання реалізовувались у формі інтегрованих занять (Додаток К) у гуртку «Витинанка» на тему: «Звідки прийшла Витинанка», «Інтер'єр бабусиної хати», «Чарівні витинанки», «Рослинні елементи у візерунках витинанок» та за допомогою таких методів і прийомів як інформаційно-пошуковий, що передбачає створення художньо-естетичних і проблемних ситуацій; художньо-естетичні і проблемні ситуації; відвідування

музею-світлиці, бесіди, розповіді бесіда, розповідь, пояснення, використання наочності.

Першочерговим завданням на початковому етапі було створення художньо-естетичного середовища як фактора впливу на емоційно-почуттєву сферу дитини. На нашу думку, художньо-естетичне середовище є не лише обов'язковою умовою творчого саморозвитку особистості дитини, але й показником професійної творчості педагогів. Художньо-естетичне середовище повинно включати два міні-середовища: культурно-пізнавальне та індивідуально-творче.

Культурно-пізнавальне середовище ми постійно поповнювали часто замінюваними залежно від навчальних цілей творами мистецтва чи їх репродукціями, які розміщували у міні-картинній галереї, художній студії, зоні самостійної художньої діяльності тощо. Це давало змогу зорієнтувати дитину у засобах виразності мистецтва, давало поштовх до засвоєння культурно-сенсорних еталонів (колір, лінія, світло, простір, звук та ін.), відображених у художньому образі.

Індивідуально-творче середовище повинно забезпечувати право та свободу вибору дитини. Створюючи його, ми враховували прояви дослідницького інтересу дітей, який має підтримуватись створенням можливостей для декоративної діяльності, зокрема витинанки, експериментування з різними матеріалами (тканина, природний та підручний матеріал при підготовці атрибутів, елементів декорацій та костюмів для вистав; фарби, пензлі, кольоровий папір тощо).

Ознайомлення з народними ремеслами проходило у кілька етапів. На першому давалися узагальнені поняття про побутову культуру наших предків. Дітей підводили до усвідомлення природного розуму, таланту, працьовитості, естетичного смаку і краси у наших прадідусів і прабабусь, які вміли все робити своїми руками, створювали корисні і чудові речі.

Ми пояснювали дітям, що витинання - це вирізання з паперу симетричних візерунків, що ними колись чепурили хати. Для цього

використовували глянцеви папір яскравих кольорів: червоний, чорний, жовтогарячий, синій та ін. Поєднання їх надавало витинанкам святково-го привабливого вигляду. Часто на білій паперовій смужці метрової довжини був вирізаний симетричний орнамент, обведений зеленою, жовтою, червоною, синьою чи фіолетовою фарбами. Ці стрічки прикріплювали на стіні, між вікнами, а також використовували їх замість серветок у мисниках, креслах-буфетах, ними також прикрашали образи під склом.

Іноді витинанки використовувалися разом із настінним розписом. Велика яскрава вирізка-витинанка ставала центром композиції, навколо якої фарбували і малювали «пави» або «хмелик».

Заняття, на яких дошкільники ознайомлювалися з витинанками, ми проводили у «світлиці» (Додаток І). Налаштовуючи дошкільників на розмову про витинанки, ми використовували прислів'я: «У хаті, як у віночку, і сама сидить, як квіточка». Прислів'я слугувало початком бесіди про охайність, споконвічну любов української жінки до чистоти і порядку, до затишку в оселі. Дітям давалися знання про інтер'єр давнього житла, пропонували порівняти деякі давні речі вжитку з сучасними, спонукали до роздумів про життя прадідів у минулому. У змісті занять ми використовували дидактичні ігри: «Що як називається?», «Хто назве найбільше предметів, що ними колись прикрашали хати?», «Від чого залежить краса витинанки?».

Ознайомлювали з витинанками, різноманітністю їх форм, візерунків, способом виготовлення і практичного застосування, з традиціями, звичаями, народною мудрістю про них. Викликали бажання оволодіти навичками виготовлення витинанок.

Прагнучи спонукати дітей до творчості, ми приділяли велику увагу використанню ігрових прийомів на заняттях. Вони досягають своєї мети лише в такому разі, якщо ігрові дії будуть зрозумілі дітям, відповідатимуть їхнім віковим особливостям і викликатимуть інтерес до зображуваного.

Розглядаючи витинанку в контексті всіх засобів впливу на дітей, ми зробили певний висновок про те, що формування естетичного ставлення до

декоративного мистецтва дуже важливо для розвитку особистості дитини, формування її художньо-естетичної культури, тому багато уваги було приділено розвитку у дитини зацікавленого і захопленого ставлення до витинанки.

Перед педагогами стояло завдання; збагатити уявлення та знання дошкільників про декоративне мистецтво; виробити емоційно-ціннісне ставлення; навчити давати словесно-образну характеристику виробам; складати описові розповіді; вміти порівнювати їх за сюжетом, орнаментикою; способами виготовлення; практичним використанням та ін.

Такими ігровими прийомами були: ігрові ситуації, які допомагали розвинути у дітей пізнавально-творчу активність, зосереджували увагу, викликали позитивні емоції, інтерес до декоративного мистецтва, піднесення естетичного задоволення: пісні, загадки, вірші, казки, музичні твори, демонстрування епізодів тіньового, настільного, лялькового театрів.

II етап – спонукально-пошуковий, мав на меті створення умов для опанування художньо-естетичною мовою мистецтва, активізацію життєвих і мистецьких вражень, які мали дозволити дітям творчо інтерпретувати зміст витинанки, розширення досвіду сприйняття, відтворення і трансляції художніх творів, збагачення емоційно-почуттєвого, художнього досвіду та інформаційного фонду уявлень про мистецтво витинанки, більш глибокого проникнення у сутність витинанки як особливого мистецтва, надання дітям можливості на підставі індивідуальних художніх вражень та емоційно-чуттєвих переживань самим реагувати на побачене, формулювати власні судження.

На другому етапі реалізовувалася друга педагогічна умова - постійне розширення досвіду сприйняття, відтворення і трансляції художніх творів, що передбачало опанування мовою декоративної діяльності. На цьому етапі ефективними виявились наступні форми роботи: інтегровані заняття на тему «Витинанка», «Витинанкові фантазії», «Великодні витинанки»; тематичні виставки; театралізована вистава; читання казок; тематичні заняття. Завдяки

заняттям вирішувались завдання збагачення емоційно-почуттєвого, художнього досвіду та інформаційного фонду за принципом поступового переходу від загальних уявлень про декоративне мистецтво до більш глибокого проникнення у сутність народного мистецтва витинанки як особливого мистецтва, специфіку його художньої образності, жанрової типології.

Провідними методами і прийомами керівництва роботою на даному етапі були створення художнього контексту через «виходи» за межі витинанкарства та інші види мистецтва (живопис, літературу), історію, природу, життєві ситуації, метод «забігання вперед і повернення до пройденого», що сприяло розвитку більш глибокого усвідомленого сприйняття.

На цьому етапі роль педагога полягала в тому, щоб навчити дітей знаходити аналогії між життєвими явищами і художніми образами і тим самим допомогти виникненню задуму в його цілісному вигляді.

Дорослий спонукав до пошуку таких засобів як словесні інтерпретації, естетичні судження, рольові висловлювання, і ін., моделювання характерних рис образу. Головним на цьому етапі було перейнятися почуттями, переданими в творі, і виразити їх різноманітними способами.

Метод роздумів про мистецтво в різних формах спілкування з нею спирався на продуктивне мислення, яке дозволяє формувати музично-естетичну культуру на більш високому рівні.

III етап – активно-діяльнісний, мав на меті створення умов для формування активного ставлення до мистецтва витинанки через залучення дітей до різних видів творчо-пізнавальної діяльності

Основними формами роботи на даному етапі були розваги, ігри-інсценізації за змістом творів декоративного мистецтва. Для керівництва діяльністю дітей використовували ігрові ситуації, запитання, заохочення, метод створення художнього контексту, метод «забігання вперед і повернення до пройденого», метод створення «композицій».

У ході активно-діяльнісного етапу здійснювалася третя педагогічна умова - реалізації особистісно-орієнтованого підходу до дітей у процесі декоративної діяльності. Основними формами роботи на даному етапі були ігрові заняття, інтегровані заняття; тематичні заняття та бесіди: «І на тій рушничкові...», «Чарівна витинанка»; Зустрічі з народними умільцями, розповіді майстрів про їхнє ремесло, спостереження дітей за виготовленням виробів, навчання їх деяким умінням та навичкам рукоділля; розваги з елементами художньо-творчої діяльності, екскурсія у краєзнавчий музей, художній салон, магазин сувенірів.

Для керівництва діяльністю дітей використовували ігрові ситуації, запитання, заохочення, метод створення художнього контексту, метод забігання вперед і повернення до пройденого, метод створення композицій; розглядання ілюстрацій із зображенням давнього житла в альбомах; розповідь педагога про давні речі вжитку; мистецтвознавча розповідь про народні ремесла з демонструванням виробів декоративного мистецтва; дидактичні ігри: «Що з чого зроблено?», «Вгадай вид народного ремесла», «Розкажи про виріб, що тобі найбільше сподобався», «Який візерунок найкращий?», «Де знаходив майстер візерунки?», «Чиї це пелюсточки і листочки?»; «Відшукай геометричні фігури в орнаментах»; завдання-вправи, ігрові художні вправи; діалог педагога з дітьми про народних умільців: як вони, дбають, щоб робота була гарною; використання художнього слова про народні ремесла; використання ігрової ситуації; проведення розваг («Ярмаркування»).

Отже, в процесі реалізації педагогічних умов формування художньо-естетичної культури старших дошкільників у процесі ознайомлення з витинанкою ми комплексно та систематично застосовували засоби декоративної діяльності. Слід зазначити, що найбільш ефективними методами формування художньо-естетичної культури старших дошкільників виявилися мистецтвознавчі бесіди, емоційно насичений аналіз продуктів

дитячої творчості, уподібнення у характері художнього та літературного образу.

2.3. Аналіз результатів проведеної роботи з формування художньо-естетичної культури старших дошкільників у процесі ознайомлення з витинанкою

Завершальним етапом дослідницько-експериментальної роботи був контрольний експеримент, який мав на меті здійснення порівняльної характеристики рівнів сформованості художньо-естетичної культури старших дошкільників експериментальної та контрольної груп у процесі ознайомлення з витинанкою, визначення доцільності, ефективності та результативності використання запроваджених педагогічних умов формування художньо-естетичної культури старших дошкільників у процесі ознайомлення з витинанкою, перевірку гіпотези наукового дослідження. Для узагальнення, детального вивчення і співставлення результатів дослідження ця частина експериментальної роботи проводилася за методикою констатувального етапу.

Порівнюючи результати діагностики на контрольному і констатувальному етапах експерименту, ми побудувала діаграми, на яких можна простежити динаміку рівня сформованості художньо-естетичної культури старших дошкільників у процесі ознайомлення з витинанкою у контрольній та експериментальній групах.

Результати, отримані в експериментальній та контрольній групах, після проведення формувального експерименту у % відображено в таблиці 2.3.1 та рисунку 2.3.1.

Так, серед дітей експериментальної групи достатній рівень художньо-естетичної культури мають 20 % (13%) дітей; середній рівень показали – 70 % (48%) дітей; низького рівня - 10% (38%) дітей.

Таблиця 2.3.1.

Показники рівнів сформованості художньо-естетичної культури у старших дошкільників (%) (контрольний експеримент)

Рівні розвитку	Дані формувального експерименту			
	Початковий зріз		Кінцевий зріз	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Достатній	13,2	20	20	15
Середній	48,4	47	70	50
Низький	38,4	33	10	35

Успішність дітей контрольної групи після проведення експерименту виглядає наступним чином: 15% (20%) дітей мають достатній рівень фізичної вихованості, 50% - середній (47%) і 35% (33%) дітей мають низький рівень сформованості художньо-естетичних уявлень.

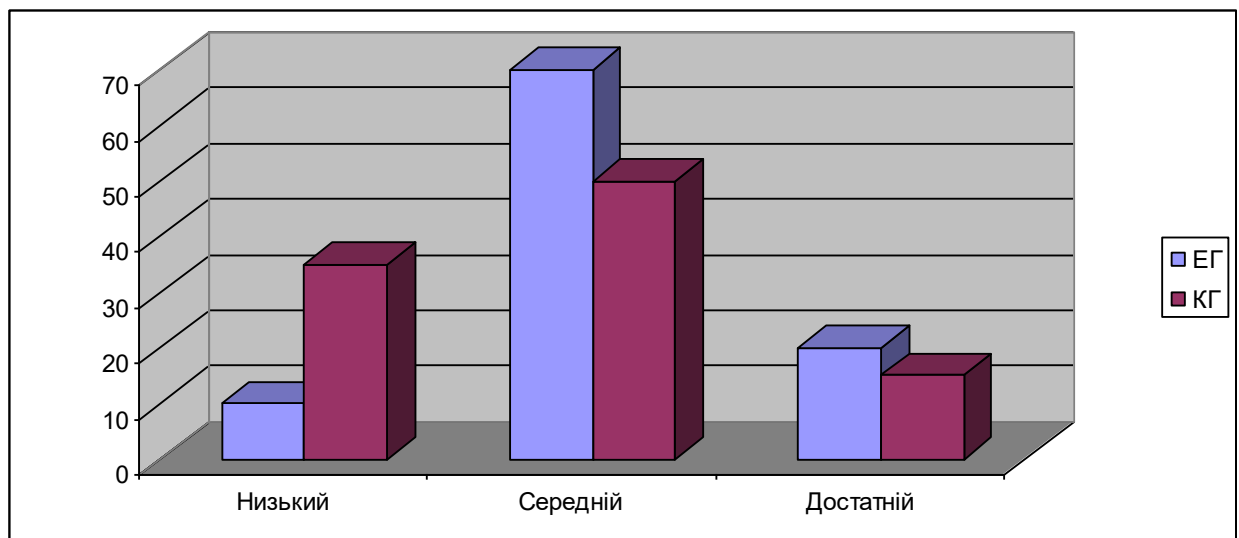


Рис.2.3.1. Співвідношення рівнів розвитку художньо-естетичної культури старших дошкільників експериментальної та контрольної груп на контрольному етапі експерименту

З даних графіків можна констатувати той факт, що в експериментальній групі відбулися певні зміни. Збільшилася кількість дітей з

достатнім рівнем на 7%, з середнім рівнем на 22%, знизилася кількість дітей з низьким рівнем на 28%.

У контрольній групі відбулися зміни виглядають наступним чином: збільшилася кількість дітей з достатнім рівнем на 5%, зменшилася кількість дітей з середнім рівнем на 3%, з низьким рівнем на 2%.

Якісний аналіз дослідження у експериментальній групі значно змінився, майже всі діти з радістю відвідували заняття з художньої праці, образотворчого мистецтва та проявляли свою активність на заняттях, брали участь в комплексних заняттях, розвагах, із включенням до їх змісту декоративно-прикладного мистецтва, матеріалів для створення виробів в цьому виді мистецтва, дизайну.

Участь батьків у проведенні свят і розваг, що організовувалися в дошкільному закладі, свідчила про наявність взаємодії педагогічного колективу і сім'ї з художньо-естетичного виховання.

Аналізуючи бесіди, проведені з дітьми експериментальної групи про історичні та технологічні особливості витинанки, діти демонструють емоційно-ціннісне ставлення, дають словесно-образну характеристику виробам в техніці витинання, із задоволенням складають описові розповіді, можемо зробити висновок, що майже всім дітям подобається втілювати творчі задуми завдяки засвоєним способам виготовлення витинанки, набутим вмінням практично використовувати цей вид декоративного мистецтва у самостійній діяльності.

Також, діти стали впевненіше встановлювати зв'язки між змістом твору, засобами виразності і емоційним настроєм, що свідчить про розуміння основних художніх закономірностей.

Прояви емоцій діти співвідносили з власними переживаннями, що говорить про особистісну значимість творів для дитини. Крім орієнтованості на власні почуття, ці діти виділяли соціальну значущість творів. Діти висловлювали припущення, що відбувалося або, що сприяло створенню

конкретного твору. Мімічна експресія, виразні рухи дітей свідчили про емоційне ставлення до запропонованих творів.

Окрім названих емоційних станів для дітей було характерний стан задоволення, радості від спілкування з творами, з однолітками і педагогом. Результати анкетування працівників дошкільного начального закладу показали, що більшість дітей з захопленням почали цікавитися та втілювати набуті знання та навички витинання у практику ЗДО.

Отримані результати в ході контрольного експерименту дають підставу виділити позитивну динаміку змін прояву художньо-естетичної культури у дітей старшого дошкільного віку (від вияву емоційної реакції на художні образи до зацікавленості мистецтвом, потреби в систематичному спілкуванні з мистецтвом, прояву естетичної насолоди і вільному творчому самовираженню). Також підтверджується ефективність зазначених педагогічних умов. Характер прояву емоційної чуйності свідчить про духовний, естетичний розвиток дошкільнят. Таким чином, розроблений комплекс заходів щодо формування художньо-естетичної культури старших дошкільників у процесі ознайомлення з витинанкою досить ефективний.

У контрольній групі також відбулися зміни, але незначні – дітей з достатнім рівнем естетичної культури зменшилося на 5% (з 20% до 15%), з середнім – збільшилося на 3 % (з 47% до 50%)., з низьким рівнем збільшилося на 2 % (з 33% до 35%).

Отже, проведена експериментально-дослідна робота дає підстави стверджувати, що формуванню художньо-естетичної культури старших дошкільників сприятиме: використання педагогічного потенціалу витинанки з урахуванням її виховних та розвиваючих можливостей; постійне розширення досвіду сприйняття, відтворення і трансляції художніх творів; реалізація особистісно-орієнтованого підходу до дітей у процесі ознайомлення з витинанкою.

Висновки до другого розділу

Експериментальне дослідження формування художньо-естетичної культури старших дошкільників у процесі ознайомлення з витинанкою дозволяє зробити такі висновки.

1. Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми формування художньо-естетичної культури дітей старшого дошкільного віку у процесі ознайомлення з витинанкою дозволив нам вивести такі критерії: емоційно-оцінний критерій, що виражає міру здатності дітей до адекватної оцінки мистецьких явищ, когнітивний критерій, що виявляє міру сформованості мистецької ерудиції дітей, мотиваційно-діяльнісний, що свідчить про ступінь сформованості у дітей мотивації до естетичної діяльності.

2. Розроблені критерії дозволили об'єктивно оцінити рівні художньо-естетичної культури у старших дошкільників.

3. Для підтвердження даних теоретичного аналізу в роботі було проведене експериментальне дослідження системи роботи з формування художньо-естетичної культури в дітей старшого дошкільного віку. Проведення даного дослідження складалося з трьох етапів – діагностики наявного рівня сформованості художньо-естетичної культури, розробки та апробації педагогічних умов формування художньо-естетичної культури в дітей та подальший контроль рівня сформованості художньо-естетичної культури в дітей старшого дошкільного віку.

4. На першому етапі був виявлений досить низький рівень сформованості художньо-естетичної культури в дітей старшого дошкільного віку в обох групах. Це стосується як загального рівня художньо-естетичної культури, так і окремих складових. Відповідно такі дані засвідчують надзвичайно велику актуальність питання роботи з формування художньо-естетичної культури в дітей старшого дошкільного віку.

5. Для покращання рівня сформованості художньо-естетичної культури в дітей старшого дошкільного віку були розроблені педагогічні умови з

формування художньо-естетичної культури в дітей старшого дошкільного віку.

6. Після проведення апробації розроблених нами педагогічних умов було здійснене контрольне дослідження рівня сформованості художньо-естетичної культури у цих дітей. Загалом контрольне дослідження показало зростання рівня сформованості художньо-естетичної культури у всіх дітей.

7. Після впровадження розроблених нами педагогічних умов показники високого рівня сформованості естетичної культури у дітей старшого дошкільного віку зросли на 7% ЕГ і зменшилися на 5% КГ. Показники середнього рівня зросли на 22% ЕГ і 3% КГ. Показники низького рівня зменшилися на 28% ЕГ і виростили на 2% КГ.

Відповідно все сказане засвідчує загальну ефективність розробленої та апробованої системи роботи та про доцільність її використання в подальшому для формування художньо-естетичної культури в дітей старшого дошкільного віку.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає змогу зробити деякі узагальнюючі висновки.

Естетична культура дитини дошкільного віку - динамічне, процесуальне утворення, що являє собою мінливу і збагачувану сукупність естетичних знань, умінь і навичок, які поєднані з естетичною діяльністю, привласнені дитиною на основі її власного конкретного життєвого досвіду і досвіду дитячого колективу в цілому. Процес формування естетичної культури дошкільника - це цілеспрямований педагогічний процес естетичної впливу на дитину, включення її в естетичну діяльність, організовану педагогом і здійснювану ним сумісно з дітьми.

Сформована естетична культура дошкільника – це потреба і здатність індивіда до створення принципово нових, об'єктивно і суб'єктивно значущих цінностей відповідно до вікових особливостей; життєздатність і готовність в сучасних умовах творчо перетворювати засвоєні алгоритми поведінки, комбінувати раніше набутий інформаційний досвід.

Освоєння дітьми естетичної діяльності дітей передбачає розвиток естетичного і художнього сприймання, формування початкових умінь і навичок художньої діяльності, втілення елементів прекрасного в побут, стосунки з людьми, ставлення до себе і складає основу для творчого моделювання, творчої інтерпретації образу, емоційних станів.

Діти старшого дошкільного віку виявляють схильності до певних видів декоративної діяльності. Важливо помітити і розвинути у кожної дитини прагнення до спілкування з декоративним мистецтвом, в тому числі з витинанкою, відповідно до цього орієнтувати процес формування художньо-естетичної культури дітей.

Основу методичного забезпечення декоративної діяльності складає впровадження умов для засвоєння і розвитку у них художньо-естетичної культури: використання педагогічного потенціалу витинанки з урахуванням

її виховних та розвиваючих можливостей; постійне розширення досвіду сприйняття, відтворення і трансляції художніх творів; реалізація особистісно-орієнтованого підходу до дітей у процесі ознайомлення з витинанкою.

Проаналізувавши методи формування художньо-естетичної культури, ми дійшли висновку, що для формування художньо-естетичної культури дітей старшого дошкільного віку найбільш доцільними є інформаційно-пошуковий, метод створення художнього контексту, мистецтвознавчі бесіди, створення уявної ситуації, уподібнення у характері художнього та літературного образу, метод роздумів.

Для підтвердження даних теоретичного аналізу в роботі було проведено експериментальне дослідження з формування художньо-естетичної культури дітей старшого дошкільного віку. Проведення даного дослідження складалося з трьох етапів – діагностики наявного рівня сформованості художньо-естетичної культури дітей старшого дошкільного віку, розробки та апробації педагогічних умов формування художньо-естетичної культури дітей та подальший контроль за рівнем художньо-естетичної культури дітей старшого дошкільного віку.

На першому етапі був виявлений досить низький рівень сформованості художньо-естетичної культури в дітей старшого дошкільного віку в обох групах. Відповідно такі дані засвідчують надзвичайно велику актуальність питання роботи з формування художньо-естетичної культури в дітей старшого дошкільного віку.

Для покращання рівня художньо-естетичної культури в дітей старшого дошкільного віку була розроблена власна система роботи з формування художньо-естетичної культури в дітей. Вона полягала у проведенні системи навчальних заходів, провідними методами і прийомами якої були метод створення художнього контексту, мистецтвознавчі бесіди, емоційно насиченого аналізу творів і продуктів дитячої творчості, уподібнення художнього та літературного образу.

Після проведення апробації розробленої методики було здійснене контрольне дослідження рівня художньо-естетичної культури у цих дітей. Загалом контрольне дослідження показало зростання рівня сформованості художньо-естетичної культури у всіх дітей.

Піля впровадження розробленої нами системи роботи показники високого рівня сформованості художньо-естетичної культури у дітей старшого дошкільного віку зросли на 7% ЕГ і зменшилися на 5% КГ. Показники середнього рівня зросли на 22% ЕГ і 3% КГ. Показники низького рівня зменшилися на 28% ЕГ і виростили на 2% КГ.

Відповідно все сказане засвідчує загальну ефективність розробленої та апробованої системи роботи та про доцільність її використання в подальшому для формування художньо-естетичної культури в дітей старшого дошкільного віку.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Потребують подальшого вдосконалення зміст, форми і методи роботи щодо формування художньо-естетичної культури в дітей старшого дошкільного засобами видів декоративного мистецтва.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

для вихователів щодо формування художньо-естетичної культури у старших дошкільників

Рекомендується спільними зусиллями вихователям організувати педагогічний процес заради художньо-естетичного і загально-особистісного розвитку дітей.

Батькам рекомендується цікавитися успіхами доньки чи сина в естетичній діяльності, звертатися за порадами до педагогів, посильно допомагати і брати участь у педагогічному процесі.

Рекомендується при плануванні навчально-виховної роботи з художньо-естетичного виховання у дошкільних навчальних закладах додержуватися таких сучасних вимог:

- урахувати пріоритетні потреби сьогодення у забезпеченні належної якості розвитку, вихованості і навченості дитини дошкільного віку;
- забезпечувати право дитини на реалізацію свого природного потенціалу, її основних життєвих тенденцій до самореалізації, саморозвитку і самозбереження;
- органічно поєднувати формування цілісної особистісної культури дитини дошкільного віку з національною культурою українського народу, культурними надбаннями попередніх поколінь і світової культури.

Вихователям у процесі створення власної моделі планування художньо-естетичної діяльності рекомендується враховувати особливості дитячого колективу та можливості розвивального середовища у дошкільному навчальному закладі, творчий потенціал вихователів, які є активними співучасниками мистецького освітнього процесу, завдання і зміст заходів, спланованих у річному плані роботи і здійснювати пошук особливих форм навчально-виховної роботи, оптимальних для певного дошкільного навчального закладу.

Рекомендується гнучке застосування традиційних та нових методів і прийомів естетичного виховання, навчання й розвитку дітей в основних видах дитячої художньої діяльності та формах організації:

- ✓ створення атмосфери повсякденного звернення до витинанки як до життєво необхідних дитині гарних емоційних вражень, підтримки і розвитку самостійних естетичних проявів;
- ✓ турбота про високу художність і доступність витинанки, про можливість вираження нею ставлення дітей до навколишньої дійсності, природи, людей, самого себе, соціальних явищ, своєї країни;
- ✓ залучення дітей до співробітництва, співтворчості, спілкування з педагогом, один з одним під час всіх видів і форм естетичної діяльності;
- ✓ забезпечення виразного показу дорослого, заохочення дитячої самостійності й художньої інтерпретації, варіативності;
- ✓ сприяння усвідомленню дітьми українських мистецьких традицій, фольклору через ознайомлення з особливостями виникнення і традицією побутування витинанки;
- ✓ заохочення спільної мистецької діяльності дорослих і дітей, елементарної індивідуальної імпровізації на заняттях і вдома, створення дорослими ситуацій виклику для мистецької самореалізації дитини, заохочення рефлексії після занять-зустрічей, розваг, свят;
- ✓ збагачення процесу естетичного виховання дітей спеціальною мистецькою інформацією (види і жанри мистецтва, термінологія тощо) і широкою культурною — з української культури як провідної (звичаї, традиції тощо), в атмосфері якої зростає дитяча особистість, а також різних народів і країн світу.

Для успішного здійснення всебічного розвитку дошкільників вихователям необхідно знаходити узагальнюючі моменти між усіма сторонами виховання – естетичного, морального, трудового, фізичного. Великі перспективи в цьому напрямку відкриває інтеграція різних видів

мистецтва та навчальних предметів, що сприяє єдиному процесу досягнення навколишнього світу в його цілісності.

Рекомендується активно використовувати витинанку на заняттях з ознайомлення з навколишнім середовищем, і під час занять із зображувальної діяльності.

При виборі змісту та форми подання завдання рекомендується враховувати наступні вимоги: художність, яка виходить із специфіки декоративного мистецтва і його сприйняття; персоналізація, спрямована на виявлення глибини особистісного ставлення дитини до декоративного мистецтва; пізнавальність, що дозволяє дитині «зануритися» в мистецтво, поповнити свій художньо-естетичний досвід.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аркин Е. А. Ребенок в дошкольные годы. под. ред. А. В. Запорожца. М. Просвещение. 1967. 445 с.
2. Артемова Л. В. Навчання і виховання старших дошкільників у грі. Виховна робота в підготовчій до школі групі. К. Рад. Школа. 1972. 240 с.
3. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку „Я у світі” / наук. кер. та заг. ред. О. Л. Кононко. К. Світич. 2009. 430 с.
4. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 1. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. К. Либідь. 2003. 280 с.
5. Варккі М. Дитина у світі творчості: Творче та естетичне виховання дошкільнят . *Дошкільнє виховання*. 2003. № 6. С.57-67.
6. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. керівник А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук ; авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. К. : Видавництво. 2012. 26 с.
7. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтавський вісник. 1994. 191с.
8. Ветлугина Н., Кенеман А. Теория и методика музыкального воспитания в детском саду: Учебное пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Дошкольная педагогика и психология». М. Просвещение. 1983. 255 с.
9. Ветлугіна Н. А. Система естетичного виховання в дитячому садку. За редакцією Н. А. Ветлугіної. М. 1962. С. 74-78.
10. Ветлугина Н.А. Общие вопросы художественного творчества ребенка. Художественное творчество и ребенок. Под ред.

- Н.А.Ветлугиной. М. Педагогика. 1972. С. 9—48.
11. Ветлугіна Н. О. Виховання естетичного ставлення дітей до музичної діяльності. Музика у дитячому садку : збірка статей. К. Радянська школа. 1986. С. 3.
 12. Выготский Л. С. Педагогическая психология. Под ред. В.В. Давыдова. М. АСТ Астрель Хранитель. 2008. 671 с.
 13. Выготский Л. С. Психология искусств. М. Педагогика. 1987. 344 с.
 14. Голота Н. М. Формування художніх і конструктивних умінь у майбутніх вихователів дошкільних закладів : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка». К. 2000. 215 с.
 15. Гриценко Л., Гасан А. Особливості формування практичних умінь та навичок при опануванні основами писанкарства. *Імідж сучасного педагога*. 2001. №2. С. 43-50.
 16. Груздова И. В. Концептуальные подходы к формированию основ музыкально-эстетической культуры у дошкольников. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. Випуск 45, 2013.
 17. Груздова И.В. Теоретические аспекты исследования музыкально-эстетической культуры дошкольника. Проблемы дошкольного образования на современном этапе. Тольятти. ТГУ. 2010. Вып. 8. ч. 2. С. 130-140.
 18. Груздова И.В. Музыкально-эстетическая культура детей дошкольного возраста: сущности и пути формирования. *Дошкольное воспитание*. 2011. № 2. 79-88 с.
 19. Груздова И.В. Процесс формирования основ музыкально-эстетической культуры у дошкольников : сущность, проблемы, решения. *Соврем. проблемы науки и образования*. 2012. № 5. С. 162.
 20. Джола Д. М., Щербо А. Б. Теорія і методика естетичного виховання школярів. Навч.-метод. посібник. К. ІЗМН. 1998. 392 с.
 21. Дронова О.О. Педагогічна технологія розвитку у старших дошкільників художнього самовираження на засадах ідей Марії

- Монтессорі. Гуманізація навчально-виховного процесу. Спецвип. 4. Ч. I. Словянськ. 2010. С. 99-109.
22. Дудкевич Т. В. Дошкільна психологія. Навч. пос. К. Центр учбової літератури. 2007.
23. Естетика. Навч. посіб. / М.П. Колесніков, О.В. Колеснікова, В.О. Лозовий та ін. За ред В.О. Лозового. К. Юрінком Інтер. 2007. 208 с.
24. Зязюн І. А. Естетичний досвід особи. Формування та сфери впливу. К. Вища школа. 1976. 172 с.
25. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир. Вид-во Рута. 2006. 320 с.
26. Естетичне виховання: довідник / В. Мазепа, А. Азархін та ін. ; упоряд. П. Яронцева. К. Політвидав України. 1988. 214 с.
27. Калуська Л. В. Виховний вплив народних ремесел на формування особистості старшого дошкільника. Проблеми освіти. 1997. Вип. 7. С. 23–24.
28. Калуська Л. В. Дивокрай: вибрані дидактико-методичні матеріали для працівників дошкільних закладів: у 2 кн. Тернопіль. Мандрівець. 2005. Кн. I. 2005. 320 с.
29. Калуська Л. В. Художня праця в дитячому садку. К. 1995. 72 с.
30. Калуська Л.В. Форми роботи з педагогічними кадрами з проблеми використання народних ремесел у дошкіль. Зкладах. Науково-методичний вісник. 1995. №4. Джерела. С.59-62.
31. Каган М. С. Эстетика как философская наука. СПб. Питер. 1997. 248 с.
32. Кириченко Н. Т., Науменко Т. І. Виховує мистецтво. Активізація творчості дошкільників засобами мистецтва. Метод посібник. К. ІЗМН. 1998. 100с.
33. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К. Рад. шк. 1989.

34. Котляр В.Ф. Изобразительная деятельность дошкольников. К. *Радянська школа*. 1986.
35. Котляр В.П. Основы образотворческого искусства. Методика художнього виховання дітей. К. Кондор. 2009. 200с.
36. Костер Дж. Б. Растим художников: преподавание искусства детям: пер. с англ. М. АСТ: Астрель. 2008. 436 с.
37. Карталов А. Система эстетического воспитания студентов. Эстетическое воспитание студентов : сб. науч. ст. М. 1980. С. 33.
38. Ковалевська О.Й. Хатні писанкові прикраси (Закарпаття). Народне мистецтво. 2009. № 1/2. С. 69-72
39. Комарова Т. С. Детское художественное творчество. М. Мозаика-Синтез. 2005. 120 с.
40. Кошелева А. Д. Эмоциональное развитие дошкольника : пособ. для воспитателей детского сада. М. Просвещение. 1985. 175 с.
41. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з дисциплін художньо-естетичного циклу. *Мистецтво та освіта*. 2008. № 4. С.2-8.
42. Куцакова Л. В. Занятия с дошкольниками по конструированию и ручному труду : авторская программа. М. Совершенство. 1999. 240 с.
43. Кульчицька О. І. Особливості художньої обдарованості. *Обдарована дитина*. 2005. № 4. С. 2–5.
44. Лещенко Л. Великодні ігри з писанками. *Розкажіть онуку*. 2003. БЕРЕЗ. (№7/8). С. 26-28.
45. Лихачёв Б.Т. Теория эстетического воспитания школьников: учеб.пособ. М. Просвещение. 1985. 176 с.
46. Луцан Н. І. Декоративно-прикладне мистецтво та основи дизайну : навч. посіб. К. Видавничий дім «Слово». 2009. 172 с.
47. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі : посіб. для вчителів. Х. Веста. Видавництво «Ранок». 2006. 256 с.

48. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта : теорія і практика: монографія. К. : Промінь. 2006. 432 с.
49. Мелик-Пашаев А. А. Психологические проблемы эстетического воспитания и художественного развития школьников. *Вопросы психологии*. 1989. № 1. С. 15–24.
50. Методика обучения изобразительной деятельности и конструированию: учебное пособие для пед. училищ по специальности 03.08 "Дошкольное воспитание". Т. С. Комарова, Н. П. Сакулина, Н. Б. Халезова и др. ; под общ. ред. Т. С. Комаровой. 3-е изд., дораб. Москва. Просвещение. 1991. 254 с.
51. Миропольська Н. Є. Естетичне і художнє: логіка педагогічного взаємозв'язку. Педагогіка і психологія творчої особистості: проблеми і пошуки : збірник наук. праць. Київ-Запоріжжя. Вип. 21. С. 274-277.
52. Михайлова М. Л. Виховання естетичної культури старшокласників (на матеріалі творів світового мистецтва)[Текст] : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Теорія і методика виховання. К. 2001. 215 с.
53. Мойнова М.М. Развитие художественно-образных представлений младших школьников в изобразительной деятельности. Автореф. канд.пед.наук. М. 1993. 16 с.
54. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» / О. Л. Кононко, З. П. Плохій, А. М. Гончаренко. К. Світич. 2009. 208 с.
55. Моляко В. А. Проблемы психологии творчества и разработка подхода к изучению одаренности. *Обдарована дитина*. 2002. № 4, № 2, № 5, № 8, № 9.
56. Неменський Б.М. Концепція художественного образования как фундамент системі художественно-эстетического развития в школе. М.:Просвещение. 1992. 137с.
57. Новиков А.М. Методология образования. М. Эгвес. 2002. 320 с.

- 58.Новикова И. В. Конструирование из природных материалов в детском саду. Ярославль. Академия развития. 2009. 96 с.
- 59.Онищук І. А. До проблеми формування основ художньо-естетичної культури старших. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2013. Вип. 17(2). С. 62-70. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Tmpvd_2013_17\(2\)__9.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Tmpvd_2013_17(2)__9.pdf). Дата звернення 23 листопада 2021 р.
60. Погрібняк Н. В. Розвиток основ художньо-естетичної культури в дітей дошкільного віку як складова життєтворчості: підручник. Запоріжжя. Ліпс. 2007. 213 с.
- 61.Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва: теорія і методика викладання мистецьких дисциплін : монографія. Київ. Освіта України. 2010. 274 с.
- 62.Поддьяков Н.Н. О формировании наглядно-образного мышления у детей дошкольного возраста. *Вопросы психологии*. 1973. №3 май-июнь. С. 114-121.
- 63.Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. для студ. вищих навч. Закладів. К. Академвидав. 2006. 456 с. С. 192.
- 64.Поніманська Т. І. Основи дошкільної педагогіки: навч. посіб. К. Слово. 2006. 398 с.
- 65.Потапова Н. Українські витинанки: науковий опис, сучасний стан вивчення і розуміння. *Українознавство*. Київ. 2004. Ч. 1/2.С. 358-373.
66. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»: у 2 ч. / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова та ін. ; наук. кер. О. Л. Кононко. К. ТОВ «МЦФЕР-Україна». 2014. Ч. II. Від трьох до шести (семи) років. 2014. 452 с.
67. Пышьева Н. С. Развитие творческой активности старших дошкольников в процессе ручного труда : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Дошкольная педагогика». М. 2009. 243 с.
- 68.Рагозіна В. Особистісно-орієнтований підхід до діагностики розвитку

- учнів у процесі художньо-естетичного виховання. *Рідна школа*. 2001. № 1. С. 50-52.
69. Ребенок в мире культуры. Под общей ред. Р.М. Чумичевой. Ставрополь. Ставрополь-сервис-школа, 1998. С. 456-502.
70. Свиридчук О. До питання творчого, художньо-естетичного виховання дошкільників. Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і асп. "Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень" (14–15 трав. 2012 р.). Луцьк. 2012. Т. 1. С. 174–175.
71. Страунінг А.М. Розвиток творчої уяви дошкільників на заняттях з образотворчої діяльності. К. 1996. 87 с.
72. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. К. *Радянська школа*. 1980 с.
73. Семашко А. Система и принципы эстетического воспитания студентов. Эстетическое воспитание студентов: сб. науч. ст. М. Политиздат. 1980. С. 75–76.
74. Теплов Б. М. Психологические вопросы художественного воспитания. М. Просвещение. 1946. С.10-11.
75. Тихонюк О. В. Мистецтво витинанки в Україні кінця ХХ – початку ХХІ століть: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: 17.00.06. Івано-Франківськ. 2010. 17 с.
76. Терещенко О. П. Розвиток творчості старшого дошкільника в образотворчій діяльності: Навчально-методичний посібник до Базової програми «Я у Світі». К. Світич. 2009. 112с.
77. Тяпулова М. Прийоми розвитку творчого мислення дошкільників. *Вихователь-методист дошкільного закладу* 2017. № 10. с. 42-43
78. Флерина Е. А. Эстетическое воспитание дошкольников / под ред. В. Н. Шацкой. М. АПН РСФСР. 1961. 334 с.
79. Фоломеева Н.А. Педагогічні технології естетичного виховання дітей засобами музичного мистецтва в навчальних закладах нового типу Сумщини. Педагогічні науки. Суми. СДПУ. 2000. С. 447–453.

80. Фокіна Т. Програма художньо-естетичного розвитку дошкільників *Дошкільне виховання*. 1999. № 1. С.35-38.
81. Харченко Е. О содержании понятия «вытынанка»: Приглашение к дискуссии *Українська витинанка. Сайт про витинанку в Україні та світі*. 2013. URL:<http://www.ukrvytynanka.com.ua/ru/publikatsii /383-o-soderzhanii-ponyatiya-vytynanka.html>. (дата звернення: 25.11.2021).
82. Художественное творчество и ребенок. Под ред. Н.А.Ветлугиной. М. 1972. 356с.
83. Шевчук А. Творче освоєння дитиною світу культури. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2012. № 12. С. 4–10.
84. Шевчук А. Шевчук А. До першовитоків дитинства (З історії творення саморобної народної іграшки). Укр. мова й літ. в серед. шк., гімназіях, ліцеях та колегіумах. 2010. № 11/12. С. 128-130.
85. Шульга Л. М. Барвіста радість (Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання). Запоріжжя. ТОВ «ЛІПС» ЛТД. 2007. 280с.
86. Щербо А. Б., Джола А.Б. Красота воспитывает человека. К. Радянська школа. 1977. 103 с.
87. Щербо А. Б. Формирование у младших школьников способностей к художественно-эстетической деятельности [Текст]: дис... докт. пед. наук : спец. 13.00.01. Винница. 1983. 370 с.
88. Щербо А. Б., Джола Д. Н. Красота воспитывает человека. *Радянська школа*. К. 1977.103 с.
89. Эстетическая культура и эстетическое воспитание /Каган М., Киященко Н., Лейзеров Н. М. Просвещение. 2008. 304 с.
90. Эстетическое воспитание в детском саду /ред. Н. А. Ветлугина. М. Просвещение. 1978. 207 с.
91. Эстетическое воспитание и развитие детей дошкольного возраста / ред. Е.А.Дубровской, С.А.Козловой. М. 2002. С.239.

92. Яковлев С.М. Развитие эстетических суждений у дошкольников. Автореф. дис. ...канд. псих. Наук. – М.; 1991.- 17 с.
93. Янцур Л. Шляхи формування інтересу до зображувальної діяльності у старших дошкільників. Оновлення змісту і методів дошкільної освіти в Україні. Рівне. 1999. С.66-73.
94. Яценко Т. В. Психологія дитячої творчості. Кременчук. ПП «Бвтарг». 2019. 198 с.

Додаток А**Анкета для вивлення естетичного досвіду вихователя і самооцінка його діяльності з художньо-естетичного виховання дошкільників**

1. Визначте поняття: Визначте поняття: «художньо-естетична культура», художньо-естетичне виховання.
2. Які види мистецтва Вам найбільше подобаються: музика, образотворче мистецтво, художня література, театр, кіно, хореографія?
3. Ваше улюблене заняття у вільний час: читання художньої літератури (проза, поезії), заняття музикою, малювання, танці, ліплення, заняття спортом і т.ін.
4. Які принципи Ви використовуєте в естетичному вихованні дітей і в естетичному самовихованні?
5. Які методи навчання і виховання уявляються Вам найбільш естетично значущими?
6. Які навички декоративного мистецтва маєте і де їх одержали?
7. Назвіть Ваші улюблені твори народного декоративного мистецтва. Обґрунтуйте Ваш вибір.
8. Що ви розумієте під поняттям "народні ремесла"? Чи доцільно знайомити дошкільнят з ними?
9. Які види ремесел вважаєте доступними для роботи зі старшими дошкільниками? Чи можуть народні ремесла впливати на формування певних якостей у малят? Якщо можуть, то яких саме?
10. Якою є роль витинанки у вихованні дитини? Чому?
11. Як здійснюється ваша взаємодія з керівниками художніх гуртків?
12. Які форми роботи зі старшими дошкільниками, на вашу думку, є найбільш оптимальними?
13. Які ще форми організації художньо-декоративної діяльності використовуються у Вашому ЗДО?

Додаток Б

Анкета для батьків «Значення декоративного мистецтва для розвитку вашої дитини»

1. Чи надаєте ви значення декоративному мистецтву для розвитку своєї дитини?
2. Чи займаєтесь ви художньо-декоративною діяльністю вдома разом з дитиною?
3. Які види і жанри мистецтва подобаються Вам найбільше і чому?
4. Чи знаєте ви, як дитина ставиться до художньо-декоративної діяльності у дошкільному закладі? Що їй подобається найбільше?
5. Чи розмовляєте ви з дитиною про художньо-декоративне мистецтво?
6. Чи вважаєте ви, що залучення дитини до художньо-декоративного мистецтва має відбуватися тільки у закладі дошкільної освіти?
7. В чому проявляється інтерес вашої дитини до художньо-декоративного мистецтва?
8. Чи створюєте ви умови дитині для занять художньо-декоративною діяльністю вдома?

Додаток В

Бесіда з батьками щодо їхньої позиції відносно ролі декоративного мистецтва в житті дитини

1. Якою, на Ваш погляд, має бути дитина, щоб її можна було вважати грамотною у сфері мистецтва.
2. У чому Ви бачите допомогу сім'ї у вирішенні цього завдання?
3. Чи вважаєте Ви, що сім'я повинна розвивати вміння дітей самостійно організувати власну мистецьку діяльність?
4. Чи знайомитеся Ви з творами декоративного мистецтва разом з дитиною? Назвіть її улюблені твори.
5. У яких жанрах естетичної діяльності Ваша дитина більш ініціативна і самостійна?
6. Чи є у Вашої дитини необхідне обладнання для занять художньо-естетичною діяльністю.
7. Що необхідно для досягнення вашою дитиною певних навичок у сфері декоративного мистецтва?

Додаток Г

Завдання: «Художній салон-магазин витинанки»

Мета: визначити у дітей здатність виявляти емоційно-естетичне ставлення до творів декоративно-прикладного мистецтва (витинанки), із задоволенням розглядати їх, цікавитися способом створення.

Суть завдання: Дослідник пропонує відвідати незвичайний салон-магазин українських витинанки, створений у групі. Обрати витинанку, що сподобалась, у подарунок мамі, для оздоблення власної кімнати, спробувати відгадати спосіб створення.

Бесіда для визначення рівня емоційно-ціннісного ставлення

дошкільників до народних ремесел

Завдання: виявити рівень сформованості емоційно-ціннісного ставлення до народних ремесел.

Методи: аналіз, опитування, спостереження. Об'єктами спостереження за емоційною реакцією дітей на деякі вироби народних ремесел і під час розповіді про них були: вираз обличчя дітей, збудженість, захоплення, темп мови та ін.

Запитання до бесіди

Чи подобаються тобі вироби народних умільців?

Чи знаєш ти людей, що славляться виготовленням таких речей?

Чому їхні вироби такі гарні?

Що тобі подобається у роботі майстрів?

Чи любиш слухати розповіді про народні ремесла? Що найбільше тобі запам'яталося?

Чим тобі подобаються вироби?

Розкажи про ті вироби, що тобі найбільше сподобалися.

Чи бажаєш навчитися виготовляти подібні речі?

Додаток Д

Індивідуальна бесіда з дитиною «Хатня витинанка» з метою вивчення наявності певного запасу елементарних естетичних знань та умінь дошкільників про традиційний вид українського декоративно-прикладного мистецтва – витинанку (історію виникнення, технології створення, орнаментальне вираження, кольорова гама тощо).

1. Що ти знаєш про традиції і звичаї витинанки?
2. Що собою символізує витинанка?
3. Які види, типи витинанок ти знаєш?
4. Які ти знаєш способи виготовлення і практичного застосування витинанок,
5. Чи є в оздобленні твоєї хати, квартири вдома витинанки? Які?
6. Чи любиш ти займатися витинанням? Чому?
7. Які відчуття виникають в тебе під час роботи?

Додаток Е**Вправа «Музей витинанки»**

Мета: збагатити початкові уявлення дітей про витинанку, як один з видів декоративно-прикладного мистецтва України; розвивати вміння словесно виражати своє ставлення до побаченого.

Матеріал: створений міні-музей витинанки у груповій кімнаті з експонатами витинанок за різними техніками виконання.

Опис: дітям пропонується роздивитися експонати музею, а потім розказати які експонати сподобались найбільше і чому.

Вправа «Що в альбомі?»

Мета: з'ясувати прояви зацікавленості у дітей до мистецтва писанкарства як одного з видів декоративно-прикладного мистецтва України; розвивати вміння словесно виражати своє ставлення до побаченого.

Матеріал: 3-4 альбоми з тематично підібраними ілюстраціями на теми: «Писанка», «Предмети побуту», «Природа», «Українські обереги».

Опис: дітям пропонується роздивитися декілька різних альбомів на власний розсуд. Словесно обґрунтувати власний вибір. Описати витинанки, які сподобались найбільше і чому.

Додаток Ж

Бесіда з педагогами для виявлення ініціативності, самостійності дошкільників в художньо-естетичній діяльності.

1. Як, по-Вашому, ставляться діти до занять естетичного напрямку?
2. Хто з дітей виявляє найбільшу цікавість до малювання, ліплення, аплікацій, художньої праці?
3. Якому виду образотворчої діяльності віддають перевагу діти?
4. Як часто діти вашої групи займаються в зоні самостійної художньої діяльності?
5. Скільки дітей щодня грають в зоні самостійної художньої діяльності?
6. Як часто у вашій групі влаштовуються тематичні виставки художньо-естетичного спрямування?
7. Якому виду малювання, аплікації, ліплення (предметне, сюжетне, декоративне) діти віддають перевагу?
8. Чи включаєте ви в практику своєї роботи спільну образотворчу діяльність з дітьми?

КОНСПЕКТ ЗАНЯТТЯ З ХУДОЖНЬОЇ ПРАЦІ

Тема заняття «Сонячні кульбабки»

(робота з папером)

Вид заняття: тематичне.

Тип заняття: узагальнення набутих і формування нових знань.

Програмовий зміст

Освітня мета: продовжувати ознайомлювати дітей із вирізанням симетричних форм шляхом складання паперу навпіл; силуетним вирізанням; систематизувати знання дітей про кольори весни, сприяти зацікавленості сезонними змінами у природі.

Розвивальна мета: розвивати дрібну моторику руки, увагу, творчу уяву, творчі здібності, спостережливість, мислення, уміння відтворювати дії у зазначеній послідовності, працювати за зразком, формувати естетичний смак.

Виховна мета: виховувати естетичні почуття, посидючість, любов до праці; дбайливе ставлення до рослин, любов до рідної природи, охайність під час роботи з клеєм.

Матеріали та інструменти: поопераційна карта на кожну дитину, альбомні аркуші (за кількістю дітей), паперові серветки жовтого кольору (за кількістю дітей), по 2 прямокутники зеленого кольору на кожну дитину, по 3 смужки зеленого кольору різного розміру (на кожну дитину), клей ПВА або клейовий олівець, пензлі для клею, підставки для пензлів, серветки для витирання рук та пензлів, клейонки, ножиці, степлер.

Зоровий ряд: м'які іграшки (ведмедиця та 2 ведмежат), поопераційна карта, репродукції картин різних художників, кульбабки.

Аудіоряд: П. Чайковський. Вальс Квітів з балету «Лускунчик».

Літературний ряд: Олена Пчілка «Весняні квіти», П. Ребро «Білі кульбабки».

Попередня робота вихователя з дітьми

Читання віршів про кульбабку, розгляд ілюстрацій весняних квітів, розповідь легенди про кульбабку.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Організаційний момент

Вихователь. Доброго дня, діти!

– Яка зараз пора року? (Весна.)

– Що зазвичай відбувається навесні? (Тане сніг, теплішає, розквітають перші квіти, на деревах з'являються бруньки.)

– Назвіть весняні квіточки. (Відповіді дітей.)

– Ви знаєте так багато весняних квіточок. А ви хочете здійснити подорож у царство квітів? Для цього потрібно заплющити очі і пригадати всі-всі весняні квіточки. Спробуємо, діти?

(Діти заплющують очі, звучить музика Чайковського «Вальс квітів»)

Вихователь читає вірш про весняні квіти відомої української поетеси Олени Пчілки.

ВЕСНЯНІ КВІТИ

Весна-чарівниця, неначе цариця,

наказ свій послала, щоб краса встала,

і проліски, і травка, й зелена муравка,

і кульбаба рясна, і фіалочка ясна –

всі квіти весняні, веселі, кохані,

з-під листя виходять, голівки підводять

од сну зимового до сонця ясного!

Олена Пчілка

– Погляньте, яка краса у царстві квітів. Вам подобається тут?

(Діти розглядають фотографії різних квітів.)

II. Основна частина заняття

Вихователь. Мабуть, важко знайти людину, якій не подобалися б яскраві й духмяні весняні квіти. Провісниками весни є проліски – тендітні й ніжні, але дуже сміливі, адже вони з'являються навіть із-під снігу. Дещо

згодом, шойно розтане сніг і сонечко пригріє сильніше, поміж молоді зеленої травички розквітають жовті кульбабки. Наші друзі ведмежата принесли з лісу цілий букет кульбабок.

– Якого кольору кульбабки? (Жовтого.)

– На вашу думку, від жовтого кольору віє теплом чи холодом? (Теплом.)

– Які ще кольори, на вашу думку, начебто зігрівають, коли дивишся на них? (Відповіді дітей.)

– Молодці! Так, крім жовтого, також червоний і помаранчевий кольори викликають у нас відчуття тепла та сонячних променів.

Чи знаєте ви, що кульбабки з часом змінюють жовтий колір на білий?

Послухайте цей віршик.

БІЛІ КУЛЬБАБКИ

Кульбабки, кульбабки на ніжках тонких!

Пошив би я шапку з кульбабок м'яких.

І буде ця шапка тепленька, легка,

Мов заяча лапка, біленька, пухка!

Ще в кого є шапка така, як моя?

В цій шапці зимою гулятиму я.

Та поки про шапку я вам говорив,

На білі кульбабки вітрець налетів,

Дмухнув – і кульбабки розніс, розметав...

Пошив би я шапку, та вітер не дав.

П. Ребро

Вихователь. Діти, подивіться, як зображують художники весняні квіти на картинах та фотографіях.

(Діти розглядають репродукції картин різних художників).

– Які ж вони гарні! Які різні! Зверніть увагу, що всі ці зображення сповнені теплих, весняних кольорів – червоного, жовтого, помаранчевого.

Вихователь. З усього цього розмаїття квітів сьогодні ми створюватимемо кульбабки – жовтогарячі й пухнасті.

Але спочатку ми повторимо з вами правила техніки безпеки. 194

Бесіда з техніки безпеки "Правила користування ножицями"

Діти, ножиці візьміть Та швиденько повторіть, Як нам треба їх тримати, Класти, різати, давати. Добре, це ми повторили. А тепер тихенько сіли.

Вихователь. Погляньте, на цій картці зазначена послідовність виконання роботи. Починаймо! Візьміть паперову серветку, складіть її вчетверо. Посередині з'єднайте серветку степлером хрест-навхрест.

– Діти, як ви гадаєте, чи таку форму має наша квіточка? Ні, вона кругла. Обріжте складену серветку по колу. Діти, а які пелюсточки у кульбабки? Як ви гадаєте, яким чином ми можемо зробити такі пелюсточки? Так, правильно, ми повинні зробити ножицями надрізи у напрямку до центра, починаючи з краю серветки й не дорізаючи до середини.

Розпушіть надрізані краї серветки. Зробіть те саме ще із двома серветками – створимо три кульбабки. Діти, як ви вважаєте, для чого нам потрібні ось ці зелені прямокутники? Правильно, з них ми будемо вирізати листочки. Якої форми листочки у кульбабки? Для того щоб вирізати гарні листочки, що потрібно зробити? (Скласти прямокутник удвоє.)

Ось так (вихователь викликає для показу дитину). Не розкладаючи прямокутник, вирізаємо листок. Діти, а що ще є на ваших столах? Чого не вистачає нашим кульбабкам? Як ви вважаєте, чому стебла різного розміру? Розташуйте стебла, листочки та квіточки на окремому альбомному аркуші. Якщо вас усе влаштовує, викладіть свою композицію на тлі. Діти, на вашу думку, що ми повинні наклеїти в першу чергу?

(Стебла та листочки, а потім – квіточки.)

(Діти виконують творче завдання, вихователь за потреби надає індивідуальну допомогу.)

III. Підсумок заняття

Вихователь. Які ви молодці! Кульбабки – наче живі! Таким квітам дуже радітимуть ваші матусі. Подаруйте створені букети мамам!

Оцінка дитячих робіт (діти також залучаються до аналізу).

Конспекти занять

Заняття на тему: «Ознайомлення з витинанкою»

Вихователь: «Діти, подивіться, як гарно в нашій світлиці. Знаєте, чому я сказала «світлиця»? Колись світлицею називали найкращу кімнату в хаті. Жінки-українки з давніх-давен любили чепурити свої хати. Було чисто і затишно скрізь. З тих часів дійшло до нас прислів'я: «У хаті, як у віночку, і сама сидить, як квіточка». А хто ця квіточка? Господиня, яка чимало праці докладає, щоб було у хаті затишно і гарно. Давайте запам'ятаємо це прислів'я і намагатимемося, щоб у нашій груповій кімнаті був завжди порядок.

Ми вже з вами розглядали інтер'єр хати на малюнку, бачили в краєзнавчому музеї давні речі вжитку. Пригадайте, що таке інтер'єр? (Внутрішнє оздоблення, тобто убрання приміщення.) Що було в хаті? Які давні речі, якими колись користувалися, ви знаєте? (Прядка, жорна, дерев'яні ночви та ін.) Чим була прикрашена хата? (Образи, рушники, квіти, вазони; розмальовані квітами піч, грубка, скриня та ін.)».

«Сьогодні я вам розповім, чим ще в давні часи в нашому краї прикрашали хати. Це були витинанки. Так їх називали, бо їх витинали, вирізали з паперу. Витинанки використовували замість серветок у буфетах, ними прикрашали образи під склом. Перед Новим роком і Різдвяними святами між вікнами на стінах прибивали навхрест Гілки ялини і прикрашали витинанками, ліхтариками, зірочками. Давайте розглянемо, якими витинанками прикрашена наша світлиця».

— Чому ці витинанки різні?

— Чим вони відрізняються одна від одної? Вихователь показує, як робити витинанки (дві-три одного кольору, але з різним візерунком).

— Від чого залежить візерунок на витинанках?

Примітка. Якщо дітям важко відповісти, вихователь детально знайомить їх із процесом виготовлення витинанок.

Папір квадратної форми і певного розміру складають учетверо або увосьмеро і ножицями вирізають різні форми рослинних елементів:

зірочки, квіти, листки, хмелики, віночок; різні геометричні форми чи контурні зображення птахів або людей.

Колись усі вирізані витинанки наклеювали на папір певної довжини і використовували як орнамент на стінах.

«Витинанку вирізаю і домівку прикрашаю».

Влаштується виставка витинанок своєї місцевості або витинанок, виконаних за друкованими зразками.

Вихователь пропонує дітям «прочитати» зміст витинанок, дібрати їм влучну назву, ознайомлює дітей з авторськими назвами витинанок.

Діти визначають матеріал, з якого виконано витинанки.

— Одного разу лежав на столі перед відчиненим вікном Аркушик паперу, грівся собі на ласкавому сонечку. Раптом у вікно залетів вітерець і підхопив Аркушик зі столу. Поніс він його вулицями, потім через ліси, ріки, гори. Аркушик летів і радів, що він бачить стільки нового і незнайомого. Він летів, розглядаючи все навкруги, і співав свою пісеньку. Так він летів довго. Раптом вітерець стих, і Аркушик упав на землю. Це була галявинка, зовсім йому незнайома, він з цікавістю роздивлявся. Раптом по небу почали пересуватися величезні сіро-чорні хмари, вони були такими страшними, що Аркушик злякався: «Ой, що зі мною буде?» Почалася злива, і Аркушик так змок, що ледве тримався. Він тужив за рідною домівкою, адже на чужині ніде було дітися. Так пройшла ніч. Вранці дощ спинився. Вияснилося, і на небі знову з'явилося яскраве, тепле сонечко. Своїми ласкавими промінчиками воно пригріло Аркушик, висушило його. У Аркушика настрій покращав, але все ж таки він думав: «Невже я так і залишуся тут, нікому не ставши у пригоді?»

На галявину прийшли діти. Від їхніх веселих ігор все співало і бриніло навкруги. Незабаром діти почали збиратися додому. Одній дівчинці Аркушик

чимось прийшовся до вподоби. По дорозі вона весь час уважно його розглядала, ніби бачила ті гори, ліси, чудову галявину, на якій гралися діти.

Повернувшись додому, дівчинка показала Аркушик бабусі. «Бабусю, який чудовий Аркушик! Він нібито розмовляє, але я не можу зрозуміти його мови!»

«Зрозуміти тобі допоможуть ножиці», — відповіла онучці бабуся. Вона взяла ножиці і вирізала галявину та веселі дитячі розваги. Дівчинка здивувалась, адже це диво — бабуся не була на галявині, а про все дізналася. «Це Аркушик про все розповів», — пояснила бабуся. Тоді і дівчинка взяла ножиці. І з-під її рук почали з'являтися чарівні ліси, в яких живуть казкові птахи, веселі молодіці, хоробрі козаки.

Дівчинка стала займатися витинанням, а роботи, які виконувала дівчинка, називались витинанками.

Вихователька показує дітям обладнання, демонструє процес створення витинанок: сніжинки, дерево життя, берегині (на вибір виховательки). Процес наклеювання не демонструється, лише пояснюється.

Показ варіантів створення витинанок слід продовжити після заняття у вільний час. Необхідно дітей залучати до наклеювання готових витинанок на основу, а також вчити підбирати колір тла основи для витинанок. Діти повинні впевнитися, що на темному тлі кращий вигляд має світлий візерунок, на світлому — темний.

Під час самостійної художньої діяльності вихователька знайомить дітей з витинанками і віршами Христини Білоус, з витинанками Настусі Безпальчої.

Витинанка «Весільна»

— Під час підготовки до весілля вікно української хати прикрашала традиційна «Весільна» витинанка. Вона була змістовною, складалася з чотирьох рядів. У нижньому ряді зливалися воедино два струмки, а про верхній витиначі і примовку склали: «Чи то грипи грегочуть, чи то гривачі

туркочуть, світу-людям оповіщають про подію», а ще вище — «Заквітчані», а найвище — найголовніше зображення четвертого ряду — «В'ють гніздо двійко лелек».

На стінах святкової хати з'являлися витинанки «Дівчата» у стрічках та «Хлопці» — юнаки у завітчаних картузах. Діти розглядають кілька варіантів таких витинанок.

Запитання до дітей: з якою метою створювали витинанки?

Оповістити односельців про подію.

Прикрасити святково хату.

Вихователька пропонує створити власну витинанку за мотивами народних майстрів. Пояснює, що витинанки виконуються на основі симетричного та силуетного вирізування. Здійснює показ вирізування «Дівчини» та «Хлопця» на око, без попереднього промальовування. Показує вирізування лелек, користуючись технікою силуетного вирізування. Спонукає дітей до виконання витинанок без шаблонів та ескізів. Під час самостійного виконання витинанок припускається співтворчість вихователя і дитини. До виконання завдання здійснюється диференційований підхід; залежно від сформованих умінь дитина може виконувати зображення:

- а) вирізуючи на око, без попереднього малюнка;
- б) користуючись попереднім малюнком;
- в) користуючись шаблоном.

Діти виконують роботу колективно. Кінцеві розрізнені витинанки оформлюють в ряди «Весільної» витинанки. Витинанки «Дівчата» та «Хлопці» розташовуються навколо «Весільної» витинанки.

Діти створюють під керівництвом виховательки площинні одинарні витинанки.

Вони приймають участь у кінцевому оформленні витинанок.

Витинанка «Лелеки»

(За мотивами витинанок Х. Білоус)

Хід заняття: вихователь пропонує оглянути тимчасову тематичну виставку. Запитує дітей, як пов'язана ця виставка з подіями, які відбувалися напередодні? Підкреслити, ще витинанка завжди пов'язана з народними святами та обрядами, вона нібито їх відгомін. Він пропонує дітям послухати невеликий уривок з твору Г. Квітки-Основ'яненко «Щира любов» (про хатні прикраси на Харківщині — голуби, вирізані з паперу). Запитує дітей, що символізує ця птаха?

Вихователь пропонує навчитись витинати лелек. Запитує, на яких витинанках траплялись ці птахи (весільних). Спонукає дітей пояснити, чому саме цих птахів зображали? Пригадує з дітьми повір'я, пов'язані з цією птахою. Детально розглядає, обстежує з дітьми витинанки Х. Білоус. Вчить дітей виконувати зображення на око без попереднього промальовування олівцем.

Під час виконання витинанки вихователь здійснює різні види індивідуальної допомоги. Пропонує дітям з недосить розвинутою кистю руки повправлятися у процесі вирізування на некольоровому папері (щоб не згасити інтерес до кінцевого результату).

По завершенні роботи вихователь пропонує дітям розповісти про свої витинанки, дає план розповіді:

- Що символізує птах?
- Які прикмети з ним пов'язані?
- Як називається техніка виконання роботи?
- В якій послідовності виконувалась робота? Вислухаються 2 — 3 розповіді.

Доповідь-лекція для вихователів «Витинанка. Історія. Технологічні особливості. Типологія витинанок»

Археологічні дослідження засвідчують ажурні візерунки зі шкіри, хутра, повсті в кочових народів V ст. до н. е. (повстяні килими, різноманітні предмети кінського спорядження, оздоблені ажурними і силуетними шкіряними прикрасами).

Перші паперові прикраси, які можна вважати своєрідними аналогами традиційних витинанок на Україні, виникли у Китаї у зв'язку з винаходом і розповсюдженням там паперу. Письмові джерела Танського і Сунського періодів (VII—XII ст.) розповідають про цей вид народної творчості і його майстрів. Напередодні свята весни жінки наклеювали на вікна своїх будинків графічно чіткі паперові «чуанхуан» (віконні візерунки), які виготовляли зазделегідь, узимку. Це були переважно одноколірні зображення божеств, духів, героїв народних легенд, драконів, феніксів, квітів, винограду, метеликів, риб, які витинали ножицями і маленькими ножиками. Крім чисто декоративних функцій такі прикраси служили майстрам трафаретами для нанесення відбитків на дерев'яні вироби і тканини.

У XIII ст. паперові прикраси з'явилися в Персії, а в XV ст. через Туреччину потрапили до Європи. Наприкінці XVI ст. в Німеччині їх використовували для оздоблення обкладинок книг. У XVIII—XIX ст. вони поширилися у Франції, Португалії, Данії, Голландії, Швеції, Швейцарії, Польщі, Словаччині, Литві, Росії, Білорусії та ін.

У країнах Західної Європи ці прикраси були здебільшого сюжетно розповідними, своєю художньо-образною системою уподібнювалися до графіки; складні, багатофігурні, дзеркально-симетричні композиції завжди вміщувалися в одному аркуші паперу.

Ажурні паперові прикраси слов'янських народів мали декоративне спрямування і спиралися на широкий діапазон технічних прийомів

виготовлення, різноманітну рапортну будову та традиційні народні мотиви орнаменту.

Своєрідним прототипом українських витинанок можна вважати невеличкі шматочки білого паперу з ажурно витятими краями, що служили підкладкою і оздобою для канцелярських печаток середини XVI ст.

Воскові й сургучеві печатки, що навішувалися до грамот на шнурках, мали шкіряні або металеві підкладки з декоративними полями, так звані кустодії, які оздоблювали й оберігали печатки від механічного пошкодження. Мабуть, від шкіряних пішли й паперові кустодії. Оскільки краї паперових кустодіїв на кілька сантиметрів виходили за межі печаток, утворюючи поля, їм надавали ножицями різної форми: ромба, квадрата, розетки, зірки, квітки. Для витинання папір складали вдвоє, вчетверо, увосьмеро. Витинали ажурно лише поле, центр залишався недоторканим — для відбитку печатки. Розміри цих паперових полів залежали від величини печатки (у межах від 4 до 14 см).

Авторами кустодіїв були писарі сотенних, полкових і Генеральної канцелярії Запорізького війська, міських магістратів тощо. Інколи в кінці документів трапляються прізвища писарів.

Писарі походили з міщан і заможних селян, можливо тому деякі елементи народного орнаменту («клинці», «кружальця», «хрестики», «косиці») зустрічаються на витятих паперових кустодіях. Водночас селяни бачили такі печатки на документах і це, очевидно, натякало їм на зручний спосіб використати папір як декор житла.

Різниця існувала між їхнім призначенням — народні витинанки оздоблювали стіни сільської хати, були поліхромними і значних розмірів, а канцелярські кустодії були одноколірними і співрозмірно поєднувалися з печатками та документами.

Ще одна різновидність, паперових прикрас — силуети (портретні зображення і фігурні композиції, намальовані тушшю, вирізані з паперу або гравійовані на дереві) виникла в середині XVIII ст. у Франції і звідти швидко

поширилася по всій Європі. Найчастіше силуети вирізали за контуром маленькими ножицями з тонкого чорного глянцевого паперу. Цим займались навіть відомі художники і скульптори — Альбрехт Дюрер, Пауль Рубенс, Бертель Торвальдсен та ін.

У Росії мистецтво чорного силуету набуло популярності у другій половині XVIII ст. Силуетні портрети можна було побачити в пишних палацах і в будинках поміщиків середнього достатку, вони прикрашали стіни житлових кімнат, альбоми панянок, їх дарували і дбайливо зберігали.

Мистецтво силуетів було поширене й на Україні. З літературних джерел відомо, що виготовленням силуетних витинанок захоплювались М. Гоголь, І. Рєпін, Г. Нарбут. Талановиті художники вміли передавати і простір, і розвиток дії.

Народні паперові прикраси послужили прототипом витинанок і не були ні наслідуванням, ні прямим продовженням канцелярських паперових «кустодіїв» і «силуетів» художників. Мотиви візерунків у народному витинанні з паперу склалися під впливом народних видів художньої творчості, насамперед шкіряних прорізних орнаментів, розпису, вишивки, ткацтва, ажурного металу тощо.

Виникнення і розповсюдження народних витинанок пов'язані переважно з появою на селі паперу та з переходом від курної хати до «чистої». Внутрішнє приміщення хат стало світлішим і чистішим, з'явилася світлиця. Зростали естетичні потреби, і хати почали мазати, білити, а згодом — оздоблювати мальованим та паперовим декором. Не менш важлива причина поширення витинанок на селі — вдосконалення виробництва паперу. У середині 19 століття поновилась технологія виготовлення паперу, збільшився випуск продукції. Більшість папірень, які діяли в цей час на українських землях, випускали папір високої якості, різних гатунків, зокрема кольоровий, а головне — значно дешевший, ніж раніше.

Термін «витинанка» вперше з'явився в літературі 1913 р. Але відсутність терміна аж ніяк не може заперечити існування давніх витинанок,

побутували інші назви. Кожний різновид ажурних паперових прикрас у різних регіонах і навіть осередках називали по-своєму: стриганці, зірочки, квіти, хрестики, козаки тощо. На Подніпров'ї та Слобожанщині найуживаніша назва — квіти.

У виникненні й розвитку паперових витинанок певну роль відіграли настінні розписи. На Поділлі паперовий декор співіснував з мальованим, інколи доповнюючи його. В папері втілювалися мотиви орнаменту, способи розташування прикрас на площині, властиві стінним розписам. Дослідники відзначали, що селяни надавали перевагу витинанкам перед розписами, оскільки виготовляти їх легше і швидше, можна міняти окремі елементи композиції, простіше замінити при наступній побілці хати. Витинанки виготовляли навесні, перед святами, коли селяни за звичаєм білили й оздоблювали житло. Подекуди й перед новим роком старі витинанки знімали, а їх місце займали нові. Тому ажурні прикраси «жили» переважно один рік. Траплялося й таке, що відбувши рік у великій світлиці, витинанки мандрували до хатини.

Найдавніші українські витинанки, що дійшли до нашого часу, походять з Прикарпаття і Західного Поділля. Важливу роль в їх збереженні відіграли господарсько-етнографічні виставки, дуже популярні наприкінці ХІХ—на початку ХХ ст. На таких виставках експонувалися різноманітні твори народних майстрів з різьбарства, гончарства, ткацтва, вишивання тощо. Зокрема, львівська газета «Діло» писала про експонати виставки в Тернополі (1887 р.): «Цікавий і, наскільки знаємо, досі ніким не замічений причиною до народної орнаментики подав Софрон Левицький, зібравши на одинадцяти великих картонах оздоби, які селяни в повіті Товмачському вирізають з різнобарвного паперу і наліплюють на стінах» і вказав на необхідність збирати й досліджувати їх.

У Львові 1894 р. відбулася Крайова виставка, де були представлені настінні прикраси з кольорового паперу, наклеєні на листи картону. Колекція належала львівському вчителю й етнографу В. Шухевичу.

Паперові прикраси широко експонувалися на виставці в Стрию 1909 р.

Перша поява народних витинанок на етнографічних виставках у Тернополі (1887 р.), Львові (1894 р.) та Кракові (1902 р.) викликала жвавий відгук у періодичній пресі. Високу мистецьку оцінку виду народного мистецтва дав І. Франко у статті-огляді Крайової виставки у Львові. Він підкреслив майстерність цих витворів, зацікавився технікою виготовлення та географією поширення, закликав українських етнографів і мистецтвознавців звернути увагу на цей вид народних промислів і опублікувати альбом кращих зразків.

Але тогочасне суспільство, переважна більшість представників якого послідовно дотримувалася концепцій класичної естетики, проповідувала вищість професійного мистецтва, заперечували художню цінність витинанок.

Кінець XIX—початок XX ст. позначені великим піднесенням промислу українських витинанок. Важко було знайти сільське житло Поділля, Подніпров'я, Слобожанщини без настінних паперових прикрас. Поширення витинанок майже в усіх етнографічних регіонах України засвідчують численні колекції в музеях республіки. Витинанками зацікавилися етнографи, мистецтвознавці та художники, їх збирали, зокрема, в Україні — Ю. Диніковський, С. Левицький, О. Нижанківський, В. Шухевич, К. Широцький, С. Удзеля та ін. Твори, зібрані львівським вчителем й етнографом Б. Заклинським на Прикарпатті у 1904—1905 рр., підписні, визначена й місцевість, з яких вони походили. У цій збірці ми вперше зустрічаємося з іменами майстрів: Д. Припхан, С. Семків, Ф. Іванів, А. Маланин та ін.

Витинанки введені до постійної експозиції Національного музею у Львові. Давні ажурні паперові візерунки, які поєднувалися з розписом, прикрашали комини, дійшли до нас із Подніпров'я (Київська, Черкаська, Кіровоградська, Дніпропетровська, Запорізька області), відомі у побуті селян Слобожанщини (Харківська і північ Луганської області), Поділля (Вінницька, північна частина Одеської, південна частина Хмельницької і Тернопільської

областей), Прикарпатті (Івано-Франківська і південна частина Львівської областей), на Буковині, півдні Чернігівського Полісся.

Таким чином, хатні ажурні прикраси з паперу охоплювали значну етнографічну територію України.

Експонування витинанок на виставках, колекціонування їх та дискусії в пресі привертали до цього способу декорування житла дедалі більшу увагу інтелігенції. Вже наприкінці 19 ст. століття художники-педагоги, оцінивши високі декоративні якості, доступність матеріалу і легкість витинання, почали запроваджувати його вивчення в школах як засіб художнього виховання дітей. Мистецтво витинанок першими ввели у навчальну програму професор А. Роллер, директор художньо-промислової школи у Відні та професор Ф. Чижик, засновник курсу народного мистецтва в Імператорській художньо-промисловій школі в Петербурзі (1903 р.). Незабаром художнє витинання з паперу проклало собі дорогу у загальноосвітні школи Східної Галичини. У 20-х роках 20 століття ажурні візерунки виготовляли не тільки в початкових і середніх школах, а й у різноманітних творчих гуртках для дівчат і жінок. Під впливом міської культури виник особливий вид витинанок — своєрідне наслідування технік виготовлення декоративних тканин з мереживом, вишивкою тощо. На Подніпров'ї це була паперова ажурна лиштва, яку розміщували на поличках, над невеличкими віконцями хат. На Поділлі та Прикарпатті аналогічні паперові прикраси називали фіранковими або фіранками. Згодом виникає похідна модифікація — витяті паперові рушники, рамочки, серветки тощо.

Таким чином, на початку ХХ ст. українські народні витинанки завершили етап свого розвитку у тісному зв'язку з іншими видами народного мистецтва, суспільними та художніми явищами.

У 20—30-х роках на Подніпров'ї і Поділлі у розписах і витинанках застосовувалася характерна композиція декорування стін «під шпалери», проте мистецтво витинанок вже перестало бути масовим захопленням.

Новий етап еволюції настінних паперових прикрас припадає на 50—60-ті роки. Піднесення матеріального й культурного рівня життя селян закономірно вплинуло на естетичні критерії формування житла. Мальований і паперовий декор поступився місцем декоративним тканинам, вишивкам, картинам, естампам тощо.

У 50—60-х роках у руслі локальних традицій продовжували успішно витинати досвідчені майстри

- ✓ П. Греблюк, Є. Гринюк, Є. Капустинська на Прикарпатті;
- ✓ Ю. Мізік, І. Намака, Г. Скрипка, В. Яскілка на Поділлі;
- ✓ Н. Білокінь, П. Глущенко, І. Пилипенко на Подніпров'ї та ін.

Одні з них виготовляли витинанки для оздоблення власної або сусідських хат, дітям для розваги, інші робили перші кроки у виставочній діяльності. С. Батюк, П. Глущенко, М. Павлова почали виставляти свої твори на обласних та республіканських виставках.

У 70-х роках не було жодної республіканської виставки народного мистецтва, на якій би не експонувалися витинанки з Вінницької, Дніпропетровської, Тернопільської та інших областей. Багато оригінальних творів з виставок закупили музеї.

У 19 столітті на Україні з'явилися перші паперові фабрики, обладнані машинами. Вони виготовляли папір доброї якості і багатьох гатунків: канцелярський, конвертний, друкарський, афішний, брошурний, обгортковий різного кольору і под. Кожний сорт вирізнявся масою, товщиною, міцністю, ступенем проклейки, вологістю, кольором, білизною, гладкістю тощо. Широка палітра технічних характеристик паперу впливала на спосіб виготовлення, рапорт, композицію і виразні засоби витинанок.

Найпоширенішим матеріалом для витинання був тонкий однотонний глянцева папір, що мав блискучу поверхню, яскраві насичені кольори, добре складався і легко піддавався витинанню та вирізуванню. Інколи для витинання використовували друкарський і канцелярський папір, гладкий, щільний, з м'якими тонами. Великі прикраси (площею до 1 м²) вирізали з

білого малювального, друкарського, тонкого цигаркового, пергаментного, з деяких видів обгорткового паперу тощо. В окремих випадках використовували фольгу та папір з особливою фактурою (креповий, велюровий і т. ін.). Для наклеювання витинанок на стіну майстри застосовували звичайне молоко, тому їх легко можна було зняти при наступній побілці. Паперові візерунки прилаштовували на папір або картон за допомогою клею.

У художньому витинанні використовують такі інструменти: ножиці, ніж та різноманітні штампики. Народні майстри надають перевагу прямим великим ножицям (18—24 см) з гострими кінцями. Такий вибір не випадковий, враховуючи безпосередню залежність між розмірами ножиць і зручністю витинати. Великі ножиці з більшим плечем розвороту потребують значно менше зусиль, ніж маленькі.

Поряд з ножицями, особливо для вирізування великих паперових витинанок сітчатого рапорту, користуються ножом (нагадує звичайний шевський ніж), кінець якого заточують під гострим кутом.

Штемпельки, що їх іноді застосовують у роботі, нагадують порожнисті металеві пробійники. З одного боку вони мають голівку, по якій б'ють молоточком, з другого — ріжучий край у формі кружальця, листочка, ромба тощо.

При виготовленні майже всіх видів паперових прикрас чільне місце належить ножицям. Техніка витинання ножицями дає майстрам широкий діапазон виражальних можливостей, при цьому досягаються плавність ліній, виразність силуетів, велика ажурність. Кінчиками ножиць витинають по краях, а широким розворотом боків роблять великі надрізи, відповідно повертаючи і прокручуючи в руках складений аркуш паперу.

Техніка вирізування ножом. Тонкий папір величиною навіть до 1 м² складали в кільканадцять разів, і врахувавши місця з'єднань, вирізували за контурами гострим ножом зображення або тло.

Вибивання ажурних прорізів у формі кружалець, клинців, листочків тощо здійснюється різноманітними штемпельками. Ця техніка ніколи не формувала самостійний декор, а завжди поєднувалася з розписом та витинанням.

До названих технік слід додати найпростішу і, мабуть, найдавнішу — відщипування. Вона не потребує жодних пристосувань, інструментів і тому доступна всім. Від аркуша паперу, складеного вдвічі, відривають, відщипують пальцями маленькі шматочки паперу, формуючи в такий спосіб певне зображення. Папір використовують не міцний, а такий, що нагадує промокальний.

Таким чином, у художньому витинанні розрізняють такі технічні підвиди: витинанки, виготовлені ножицями, вирізані ножем, штемпелькові, відщипувані та комбіновані з розписом, аплікацією тощо.

Витинанки мають широкі прикладні можливості. Розроблено багато цікавих спроб застосувати оригінальну орнаментику у різних видах декоративного мистецтва. Народний майстер М. Павлова використала витинанки для оздоблення поліграфічної продукції, художниця Л. Безпальча — в організації сценічного простору театральної виставки. Як засіб художньо-педагогічного процесу мистецтво витинанок запроваджене до навчальної програми дитячих художніх шкіл, училищ і вузів декоративного мистецтва.

Ретроспективна виставка «Українські витинанки» 1981 р. у Львові вперше дала змогу широко оглянути, проаналізувати й оцінити твори цього виду народного мистецтва. У залах Музею етнографії та художнього промислу АН України експонувалися понад 800 кращих творів з кількох музейних і приватних збірок. Експозиція розпочиналася давніми витинанками кінця XIX ст. і закінчувалася творами сучасних народних майстрів, самодіяльних та професійних художників з усієї України.

На початку 80-х років почали працювати над витинанками й успішно беруть участь у виставках Д. Мимрик із Тернопільської області, С. Приймак з

с Петриківка, Л. Процик зі Львова, М. Ремнецька з Тернополя, Л. Лузгіна із Запоріжжя, Г. Хміль з Києва та ін. Група самобутніх майстрів витинання працює у селах Живачів, Колінці, Королівка, Надорожна, Озеряни, Олешів, Підвербці (Тлумацький район Івано-Франківської області). Їхні твори, виконані у традиційному руслі давніх прикарпатських витинанок, демонструвалися на виставці.

До техніки витинання і мотивів візерунків звертаються художники. Є чимало цікавих спроб використання орнаментів витинанок для оздоблення житлових і громадських інтер'єрів. Паперові витинанки життєздатні і в умовах сучасного міста, застосовуються як новорічні прикраси вітрин і вікон. Зусиллями народних майстрів М. П. Павлової, Л. М. Процик, О. В. Салюка, художників Л. О. Мазур і Л. П. Стебловської створений новий жанр витинанки-сувеніра у формі листівок, буклетів, екслібрисів, настінних прикрас і под.

Витинанки як вид декоративно-прикладного мистецтва за функціональними особливостями поділяються на роди й типологічні групи: Настінні прикраси — найбільший рід витинанок, які разом з настінними розписами, паперовими квітами та іншими декоративними компонентами формували традиційну систему декору народного житла наприкінці ХІХ—на початку ХХ ст. Витинанки для оздоблення стін бувають таких груп: фігурки, розети, дерева, стрічки і витинанки-шпалери.

Фігурки — група силуетних творів, витятих за контуром, бувають кількох композиційних типів — пташки, вершники, ляльки тощо.

Розети — найхарактерніша типологічна група ажурних витинанок, складається із розет, зірок, ромбиків-квадратів (усі одинарні) та накладних «сонечок». Останній тип утворювався із чотирьох-восьми різноколірних кружалець щораз меншого діаметра, наліплених один на одного. Усі типи витинанок розетової групи можуть мати різний порядок центральної осьової симетрії: четвертий, восьмий або й шістнадцятий.

Дерева — типологічна група витинанок, що символізує природу й охоплює кілька композиційних типів настінних прикрас дзеркальної симетрії: дерево, дерево із пташками, гілка, букет, вазон і под.

До типологічної групи стрічок належать

- ✓ одинарні лиштви (Поділля, Подніпров'я),
- ✓ аплікаційні стрічки (Покуття),
- ✓ одинарні рушники і рамочки (Лемківщина) з однобічною і двобічною композицією орнаменту.

Подільські витинанки-шпалери (типологічна група) складаються із таких типів композиційної структури: центрична, рядова, сітчаста, вільне заповнення.

Фіранки — рід паперових прикрас, виникли на початку ХХ ст., мабуть, як ускладнений варіант одинарних стрічкових витинанок. Великі розміри фіранок давали широке поле для орнаментування. При виготовленні фіранок майстри використовували комбіновані техніки. Фіранки поділяють на типологічні групи і типи:

- ✓ стрічкові (однобічні, двобічні);
- ✓ великі прямокутні (сітчасті, штапелівки і комбіновані);
- ✓ порт'єри з аплікаційними та мальованими візерунками тощо;
- ✓ серветки — типологічну групу одинарних витинанок, що виникла у середині ХХ ст. у міському середовищі. За формою розрізняють розетові, квадратні, трикутні та інші серветки.

Іграшки — рід витинанок з яскраво вираженими декоративними і тематичними засадами, були своєрідними ілюстраціями для дітей при розповідях казок, оповідань та ін.

Виставочні витинанки — рід ажурних тематичних творів, пристосованих для експонування на виставках, а також виготовлених для оздоблення поліграфічної продукції — цим самим вони переходять від декоративно-прикладного до образотворчого мистецтва (вितिальна графіка). Характерними зразками виставочних витинанок є фігурні та

орнаментальні заставки, витинанки-плакати, екслібриси, вітальні листівки тощо.

Таким чином, техніка витинання відкриває широкі можливості для демонстрації різноманітних типологічних структур та їх проникнення до сфери графіки, дизайну.

Сучасний стан витинанки досліджуваний мистецтвознавцем Оленою Тихонюк. Твори українських витинанкарів демонструють прекрасне усвідомлення традиційних технік, бережне ставлення до семантики та композиційних канонів народної творчості. Чимало творів виконані експериментальними техніками, що свідчить про необмежений пластичний потенціал даного виду мистецтва.

Оксана Цимбалюк та Людмила Бабіч, В. Корчинський, Ольга Шинкаренко, з однаковою віртуозністю використовують різні композиційні схеми: дзеркальну та багатоосьову симетрію, вільне асиметричне компонування аркуша, ажурність, аплікацію.

Роботи Ірини Кузьменко, Оксани Городинської, Марії Гоцуляк, Тетяни Мороховець, Олени Корсовської мають широкий тематичний діапазон – від філософсько-міфологічного світобачення («Плід», «Ті, що несуть сонце» (О.Городинська), «Яблучко» (Т.Мороховець), до ритуально-обрядової тематики («Відгомін Трипілля» (М.Гоцуляк), і пейзажних мотивів в композиціях «Пташиний гомін» (О.Городинська), «Ранок» (О. Корсовська).

Рослинні мотиви (Д. Власійчук), іконографічні персонажі язичницьких богів, персоніфікації природних сил, ілюстрації віршованих рядків; поєднання витинання з аплікацією, колажем, графікою, тонування паперу восковими пастелями бачимо у композиціях Алошкіних, Юрія Кафарського, Ярослави Галькун та Ольги Негоди-Бучковської.

У творах А. Пушкарьова є використання таких художніх засобів витинанки, як ажурність, форма та контрформа, які, окрім декоративного, мають ще й символічне значення.

Тенденцію переходу витинанки в царину образотворення (зокрема графіки) свідчать роботи, репрезентовані Миколою Теліженком. Основні мотиви та стилізація серії «Трипілля» запозичені автором з давньої кераміки. Один з улюблених пластичних прийомів художника — декорування внутрішньої площини основного зображення (птаха, глека) антропоморфними та зооморфними силуетами меншого розміру.

Нині українська витинанка переживає етап трансформації на ґрунті досягнень народної творчості та експериментів. І хоча подібне можна спостерігати у суміжних видах декоративно-прикладного мистецтва, витинанка є найдоступнішою щодо матеріально-технічного забезпечення та відповідно – пристосованою до нових умов.